Cornelis Jacobus Snijders

(1852–1939)

door

D. VAN DEN BERG

in leven Luitenant-Kolonel der Genie

1095 A 57

KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK
0301 4872

1095
A 57

GENERAAL C. J. SNIJDERS

513897.

Cornelis Jacobus Snijders
(1852–1939)

Een leven in dienst van zijn Land en zijn Volk

Eene levensbeschrijving, mede steunende op zijne eigen „Herinneringen"

door
D. VAN DEN BERG
in leven Luitenant-Kolonel der Genie

Hebt Uwe groote voorbeelden dagelijks voor U
Oude spreuk

KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK

VOORWOORD

Een nationale figuur als Generaal Snijders mag niet aan de vergetelheid worden prijsgegeven. Deze overweging heeft Luitenant-Kolonel Van den Berg ertoe gebracht om dit boek te schrijven. Hij heeft dit met groote liefde en bekwaamheid gedaan.
Inderdaad: met groote liefde, want ondanks zwaar lichamelijk lijden heeft Overste Van den Berg, die op 24 Februari 1945 is overleden, zijn laatste krachten aan het schrijven van dit boek gegeven.
En inderdaad ook: met bekwaamheid. In verband hiermede zij vermeld, dat den schrijver in 1948 de legpenning der Prins Maurits-medaille der Koninklijke Nederlandsche Vereeniging „Ons Leger" posthuum werd toegekend, zulks in de eerste plaats naar aanleiding van zijn in 1923 verschenen „Geschiedenis van het Bataillon Mineurs en Sappeurs, later Korps, thans Regiment Genietroepen van 1852 tot in den tegenwoordigen tijd", alsmede in verband met zijn vele andere geschiedkundige publicaties. Daar het bovendien met name aan zijn nasporingen te danken was, dat de Genietroepen op 15 Mei 1948 hun 200-jarig bestaan konden vieren, werd tot deze toekenning der legpenning bij hooge uitzondering posthuum overgegaan.
Toen dit werk gereed kwam, woedde dus de oorlog nog en dientengevolge moest het voorloopig blijven liggen, zoodat de Schrijver de uitgave ervan, helaas, niet meer zelf heeft kunnen verzorgen. Gelukkig is het nu mogelijk geworden, dat het boek het licht ziet. Wij zijn ervan overtuigd, dat zeer velen in het bezit willen komen van dit waardevolle aandenken aan den grooten Nederlander, die niet alleen als Genie-Officier, als Chef van den Generalen Staf en vooral als Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht, maar ook gedurende zijn verdere levensjaren hoogst belangrijke diensten aan het Vaderland heeft bewezen.
Wij zullen ons hier niet wagen aan een opsomming van die vele diensten. Daarvoor verwijzen wij naar het werk van Overste Van den Berg, dat ons het werkzame, aan het Vaderland gewijde leven van Generaal Snijders zoo helder voor den geest brengt.

Voor mij, als Voorzitter der Koninklijke Nederlandsche Vereeniging „Ons Leger", is het een bijzondere verheugenis, dat dit mooie boek over onzen Oud-Voorzitter verschijnt en het is mij — mede om mijn gevoelens van warme sympathie en groote vereering — een voorrecht, het boek met dit korte voorwoord te mogen inleiden.

K. E. OUDENDIJK,

Gep. Generaal-Majoor tit. der Artillerie.

's-Gravenhage, Maart 1949.

EEN WOORD TER INLEIDING

Welke minder goede eigenschappen men ook aan het Nederlandsche volk moge toeschrijven — daartoe zal zeker nimmer behooren de neiging tot overdreven heldenvereering of tot het betoonen van een teveel aan waardeering voor zijne vooraanstaande figuren. Niettemin had ik — en hadden ongetwijfeld velen met mij — nadat op 26 Mei 1939 de kleine Nederlander van groot kaliber, wiens welbesteed leven het onderwerp van deze bladzijden vormt, was ontslapen, gehoopt op en verlangend uitgezien naar het verschijnen van alleszins bevoegde hand van eene biografie betreffende deze zoo buitengewone persoonlijkheid.
In de eerste plaats zal een zoodanig verlangen zijn gekoesterd door zeer veel militairen en oud-militairen, ten deele alleen, omdat zij aan hem de herinnering bewaarden als die van een algemeen gewaardeerden en beminden chef, bij wien hunne belangen veilig waren en te allen tijde volledige behartiging vonden, ten deele ook, omdat zij in hem zagen de verpersoonlijking van militaire gaven en deugden, waarvan een streven tot navolging aan hun leven richting geven kon.
Doch mede buiten den militairen kring moet, naar het mij dunkt, de wensch naar eene biografie van dezen grooten zoon van ons volk hebben bestaan. Niet alleen, omdat ook onder de burgerij talloozen hem groote dankbaarheid toedroegen vanwege de wijze, waarop hij, aan het einde van eene lange en schitterende militaire loopbaan, als Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht „van Augustus 1914 tot November 1918 (waakte) voor 's Lands veiligheid", zooals het onderschrift onder zijne beeltenis op het monument voor Leger en Vloot te Scheveningen zegt. Doch ook en niet minder vanwege de burgerlijke verdiensten, welke hij zich gedurende de twintig jaren, welke hem na zijn aftreden als Opperbevelhebber nog werden geschonken, heeft verworven doordien hij ook toen zijn groote kennen en kunnen onvermoeid in dienst heeft gesteld van het algemeen belang en van de nationale zaak, waaraan hij in menigen vorm zoo vele en onschatbare diensten heeft bewezen. De geschiedenis van de schitterende ontwikkeling der Nederlandsche burgerlijke luchtvaart gedurende het tijdvak

1919—1939 zegt SNIJDERS, SNIJDERS en nogmaals SNIJDERS. Het relaas van de behartiging van de nationale gedachte in hare velerlei uitingen vermeldt in elke alinea zijn naam.
Het schrijven van eene hem betreffende biografie kwam mij dan ook voor te zijn niet anders dan het betalen van een tol der dankbaarheid van de natie jegens een man, aan wien zij op uitgebreid terrein groote en veelvuldige verplichtingen heeft. En tevens als nogmaals eene posthume rehabilitatie ter zake van het volkomen onverdiende en ongekend grievende onrecht, hetwelk hij in 1918 heeft moeten ondergaan, toen binnenlandsche politiek van de slechtste soort hem noopte, zijn ontslag als Opperbevelhebber aan te vragen. Weliswaar heeft hij gelukkig ook tijdens zijn leven in ruime mate genoegdoening mogen erlangen en werden hem uit alle lagen der bevolking de overtuigende bewijzen geschonken, dat dit onrecht ook als zoodanig werd onderkend. Maar ook op het nogmaals vastleggen hiervan tegenover het nageslacht heeft zijne nagedachtenis alle aanspraak.
Toen — vermoedelijk mede, zoo al niet in hoofdzaak, onder den invloed van de zeer bijzondere tijdsomstandigheden, waaronder wij sedert 1939 hebben geleefd — eene zoodanige biografie nog steeds uitbleef, heb i k het dan ook als een plicht van piëteit jegens den Generaal SNIJDERS aangevoeld, zelf mijne krachten aan het samenstellen daarvan te wijden, van welk pogen het resultaat hierbij wordt aangeboden.
Uit den aard der zaak neemt in deze biografie de beschrijving van zijne militaire loopbaan — welke eene halve eeuw van dit rijke leven heeft gevuld — de grootste plaats in. Zij is echter, met name voor wat het tijdperk van zijn Opperbevel betreft, niet als militair-technische verhandeling bewerkt of bedoeld, niet alleen, omdat ik mijzelf in geenen deele als de daarvoor aangewezen persoon zou beschouwen, doch ook, omdat het is de algemeene beteekenis van den Nederlander SNIJDERS voor ons volk, welke ik wenschte naar voren te brengen.
Om dezelfde reden heb ik getracht, zijne werkzaamheid gedurende zijn emeritaat als officier zooveel mogelijk te belichten, opdat ook zij, die hem om andere dan militaire redenen bewonderden en vereerden, in deze levensschets zullen terugvinden datgene, wat hem in hunne oogen op zijn voetstuk plaatste.
Behalve dat voor een en ander werd geput uit verscheidene in bibliotheken als anderszins voorhanden en derhalve voor iedereen

toegankelijke bronnen, werd ook dankbaar gebruik gemaakt van verschillende gegevens, welke mij werden verstrekt door Mevrouw W. M. A. SNIJDERS-MEYER en den Heer Ir. C. J. SNIJDERS, onderscheidenlijk weduwe en zoon van den Generaal, en door personen, die op een of ander gebied gedurende langen tijd nauw met den Generaal mochten samenwerken en dus in de gelegenheid waren geweest, hem in zijne werkzaamheid van nabij gade te slaan. Eerstgenoemde twee stelden daartoe o.m. te mijner beschikking een aantal bescheiden uit de nalatenschap van den Generaal, waaronder vooral van belang was eene door hem zelf aangevangen bewerking van zijne mémoires, welke tot Augustus 1914 was voltooid en den grondslag vormde voor het desbetreffende gedeelte van achterstaande biografie [1]).

Van de overige personen, van wie ik voor dezen arbeid medewerking mocht ondervinden, mag ik niet nalaten met name te vermelden den Luitenant-Generaal b.d. C. VAN TUINEN, die zoo welwillend was kennis te nemen van mijne nog onvoltooide copie en mij ter zake waardevolle opmerkingen en aanvullingen deed toekomen, waarvan uiteraard bij de verdere bewerking van dit geschrift met vrucht werd gebruik gemaakt.

Dat de mij ten deze betoonde bereidwilligheid aan mijn arbeid zeer ten goede kwam, behoeft wel geen nader betoog, en ik moge daarvoor dan ook bij dezen mijne oprechte erkentelijkheid uitspreken.

Moge dan deze verhandeling er toe bijdragen, bij ons volk de herinnering levendig te houden aan een man, die gedurende negen en veertig jaren in militair dienstverband en gedurende één en twintig jaar „op den voet van vrijwilliger" zijne groote gaven in dienst heeft gesteld van het Vaderland en dit heeft gediend op eene wijze, welke hem recht geeft op eene eervolle plaats onder de groote mannen van ons Volk!

Voorburg, September 1944. DE SCHRIJVER.

---

1) Voorzoover door mij uit dit — merkwaardigerwijze in den derden persoon geschreven — stuk, hetwelk tot opschrift droeg: **Herinneringen uit mijn leven,** letterlijk wordt geciteerd, zal de betrekkelijke aanhaling worden aangeduid door de toevoeging: **(H. L.).**

EERSTE DEEL
VAN DE WIEG TOT DE KRAAG MET STERREN
(1852—1872)

HOOFDSTUK I

IN DE JONGENSKIEL

Ouderlijk gezin

In tegenstelling met verschillende andere bekende figuren uit ons leger was CORNELIS JACOBUS SNIJDERS geen telg uit een van oudsher militair geslacht, waarin als bij traditie en vanzelfsprekend telkens ten minste één van de zoons 's Konings rok droeg en de voetstappen van 's vaders officiersloopbaan drukte. Hij stamde uit eene ras-Zeeuwsche burgerfamilie en werd op 29 September 1852 geboren als vijfde zoon van C. J. SNIJDERS, den plaatselijken geneesheer te Nieuwe Tonge (op het eiland Goeree en Overflakkee) — naar wien hij werd genoemd — en SARA MARIA MULLER. Uit dit huwelijk werden acht zoons en ééne dochter geboren, waarvan één jongen en het meisje op jeugdigen leeftijd overleden.

De groote energie en werkkracht, welke de in leven gebleven zoons — door den Generaal later schertsenderwijze wel als de „eerewacht" van zijne ouders betiteld — later bleken te ontwikkelen [1]), waren kennelijk het erfdeel van hun vader, die deze

---

[1]) Al deze zeven zoons hebben eene mooie maatschappelijke positie bereikt, en sommige hebben zelfs zeer belangrijke functiën in ons openbare leven vervuld. De oudste zoon, Professor Ir. J. A. SNIJDERS, eindigde zijne loopbaan als hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft.
De tweede, W. G. F. SNIJDERS, koos de militaire carrière en verliet in 1905 den dienst als Luitenant-Generaal, Inspecteur der Infanterie.
De derde zoon werd Dr. A. J. C. SNIJDERS, leeraar in de scheikunde en de natuurlijke historie aan de H.B.S. en het gymnasium te Zutphen en verwierf indertijd o.m. groote bekendheid door zijne populaire opstellen op dat gebied in De Natuur e.d.
Na CORNELIS JACOBUS volgde HERMAN SNIJDERS, later leeraar in de geschiedenis en de staatswetenschappen aan de H.B.S. en het gymnasium te Middelburg, die voorts gedurende verscheidene jaren een rol heeft gespeeld in eene van onze politieke partijen.
De zesde zoon, Dr. TH. J. H. SNIJDERS, werd na volbrachte studie in de medicijnen officier van gezondheid bij de landmacht, waarbij hij in 1922 zijne

beide eigenschappen in hooge mate bezat. Nadat hij in zijne geboorteplaats Middelburg aan de Geneeskundige School den schoonen titel van „stedelijk en plattelands genees-, heel- en vroedmeester" had verworven, begon hij zijne loopbaan als heelmeester bij de Koninklijke Marine, welke hij in 1850 verliet om zich als dokter — of, zooals dit op Flakkee genoemd werd, „meester" — te vestigen te Nieuwe Tonge. Ondanks de drukke werkzaamheden, aan zijne uitgebreide practijk verbonden, en de velerlei zorgen voor zijn talrijke gezin stelde hij zich echter niet met de verworven positie tevreden en nam hij nog betrekkelijk laat de studie voor den doctorstitel ter hand. Hij volbracht deze en mocht de voldoening smaken om in 1862 — toen hij 42 jaar oud en zijn jongste zoon al reeds geboren was — aan de Universiteit te Utrecht te promoveeren tot doctor in de medicijnen. Hij was een in alle opzichten hoogstaand man, zeer ontwikkeld, bekwaam en geëerd in zijn vak en bij collega's en patiënten zeer gezien. Hij was vooruitstrevend en breed van opvatting, niet gemakkelijk in den omgang, maar opgewekt en geestig.

De moeder was eene voor dien tijd zeer ontwikkelde vrouw, aan wie de kinderen vermoedelijk hunne groote intelligentie te danken hadden; van de hare gaf zij o.m. blijk door haar echtgenoot vrij regelmatig bij het schaken te verslaan, iets wat deze niet altijd gemakkelijk zetten kon. Zij was eene uiterst zorgzame moeder met groote toewijding voor haar drukke gezin en voor de opvoeding van haar kroost.

In het onbemiddelde en pecuniae causa hoogst eenvoudig en sober levende gezin heerschte een opgewekt intellectueel leven en werd veel aan lezen, muziek en teekenen gedaan. Maar boven alles waren vader en moeder SNIJDERS voor hunne kinderen onvolprezen voorbeelden van plichtsbetrachting, welke laatste zij ook, zoo noodig met de vereischte gestrengheid, van hun kroost vergden. Het is daaraan, dat de latere Generaal SNIJDERS ontleende het hooge plichtsgevoel, waarvan hij gedurende zijn gansche leven heeft blijk gegeven en waarvan hij o.a. later getuigde met de behartigenswaardige woorden:

„Plichtsvervulling is voor den rechtschapen mensch eene be-

---

loopbaan als Generaal-Majoor, Inspecteur van den Geneeskundigen Dienst besloot. De jongste zoon, G. O. SNIJDERS, eindelijk werd eveneens arts en bereikte als zoodanig den rang van officier van gezondheid der 1e klasse bij de Koninklijke Marine.

hoefte der natuur, welke in en door zichzelf de voldoening vindt, waarop aanspraak mag worden gemaakt." [1])

De plaatsen, welke de verschillende zoons zich later in de maatschappij hebben weten te veroveren, bewijzen, dat het voorbeeld van de ouders ten deze vruchten heeft gedragen.

Daarmede is volstrekt niet gezegd, dat die zoons brave Hendrikken waren; aan de normale jeugdgenoegens namen zij ten volle deel. Daartoe behoorden o.a. voortdurende gevechten tusschen twee school-partijen, de „klapbommers" en de „schoolpoepen", en tusschen de jeugdige inboorlingen van Nieuwe Tonge en die van Oude Tonge (waar CORNELIS o.m. regelmatig pianoles ging ontvangen). En in de kerk, welke CORNELIS des Zondags steevast tweemaal moest bezoeken, werd in een spelletje tik-tak-tol een passend voorbehoedmiddel gezocht tegen een teveel aan levensernst.

Schoolopleiding

Het lager onderwijs genoot CORNELIS op de gemeentelijke lagere school van den bovenmeester ADMIRAAL, waar ook de bijbelsche geschiedenis onderwezen en geregeld gebeden werd. Het onderwijs op die school, waar op de toen gebruikelijke wijze de gezagsidee desvereischt in den letterlijken zin van het woord hardhandig of wel met behulp van een stok aan het jonge volkje werd ingeprent, was, ondanks sommige ongunstige factoren, uitstekend. De vruchtbaarste tijd voor het onderricht waren de voorjaars- en zomermaanden, wanneer in verband met den landarbeid verreweg het grootste gedeelte van de boeren-leerlingen tijdelijk het onderwijs er aan gaf en slechts de meer ontwikkelde leerlingen uit de betere milieu's overbleven. Het pleit o.a. voor het hooge peil, waarop dat onderwijs stond, dat het de jongens SNIJDERS in staat stelde om zonder behulp van aanvullende lessen naar eene middelbare school over te gaan.

Gelijk in kleine plaatsen veelvuldig geschiedt — en uiteraard destijds nog meer dan tegenwoordig noodzakelijk was — moest CORNELIS reeds op jeugdigen leeftijd het ouderlijk huis verlaten omdat, nadat hij de lagere school had doorloopen, voor hem in zijne woonplaats of in de omgeving daarvan geen gelegenheid voor voortgezet onderwijs bestond. Hij werd daarom op bijna 13-jarigen leeftijd, aanvankelijk met zijn naast-ouderen broeder, ondergebracht bij de stiefmoeder van zijn vader, Mevrouw de

[1]) Uit zijne antwoord-rede na de huldiging op zijn tachtigsten verjaardag.

Wed. SNIJDERS-MEIJER, te Middelburg, en ving in September 1865 zijne studie aan de Rijks H.B.S. aldaar aan.
Zijn vierjarig verblijf in de Zeeuwsche hoofdplaats werd slechts onderbroken door bezoeken aan het ouderlijk huis gedurende de vacantiën; de zeer bezwaarlijke reis van Middelburg naar Nieuwe Tonge vormde voor tusschentijdsche bezoeken een overwegend bezwaar. De tijd te Middelburg, waar hij kennis maakte met het leven in eene, zij het dan ook kleine, stad en waar hij eigenlijk voor het eerst omgang kreeg met jongens van zijn eigen stand, was voor den eenvoudigen dorpsjongen zeer ontwikkelend en werd hem van groote beteekenis voor zijn latere leven.
Zijne opleiding verliep volkomen naar wensch; hij maakte op de H.B.S. een uitnemend figuur, behoorde steeds tot de hoogste nummers van zijne klasse en doorliep dus zonder eenige vertraging vier klassen van die school.

Beroepskeuze

Het voorbeeld van den ouderen broeder, die in 1867 infanterie-officier geworden was en tijdens zijne verloven in het landelijke Nieuwe Tonge met zijn mooie „pakje" furore maakte, trok ook CORNELIS en leidde zijne toekomst in dezelfde richting. Zijne keuze ten deze was dus uitsluitend gegrond op de uiterlijkheden van het militaire vak; van eenige roeping voor den militairen stand, van eenig inzicht in de beteekenis van het beroep, in de eischen, welke dit in verschillende opzichten stelde, en in de materieele positie van den officier was geen sprake. Ook zijne ouders waren trouwens ten deze geen bevoegde beoordeelaars; hun rol moest zich er dan ook toe bepalen, dat zij hem eene zeer ernstige overweging van het ten aanzien van deze beroepskeuze te nemen besluit aanbevalen. Wel gaven zij te kennen, het billijk te achten dat, aangezien voor de opleiding bij de andere wapens aan de Koninklijke Militaire Academie eene hoogere geldelijke bijdrage moest worden betaald, CORNELIS, evenals zijn broeder had gedaan, zich alleen voor eene plaatsing bij de infanterie zou aanmelden, waarmede hij uit den aard der zaak instemde.
De K.M.A. verkeerde in deze jaren ten gevolge van de nieuwe wet tot regeling van het onderwijs aan die instelling (1869) in een overgangstoestand. Bedoelde wet bracht n.l. met ingang van 1872 den vierjarigen cursus terug tot eene tweejarige opleiding voor de officieren van alle wapens, welke voor de nieuwbenoemde

artillerie- en genie-officieren nog met een applicatiecursus van een jaar zou worden vervolgd. Daarbij was bij wijze van overgangsmaatregel bepaald, dat in 1869 en 1870 voor alle wapens cadetten tot een driejarigen opleidingscursus zouden worden toegelaten.
Aangezien een wachten op den in 1872 aanvangenden, bij het eindexamen H.B.S. aansluitenden tweejarigen cursus voor CORNELIS, die in 1870 dit eindexamen zou kunnen doen, het tijdverlies van eenige jaren zou hebben beteekend, werd besloten, dat hij de vijfde klasse van de H.B.S. niet zou doorloopen, doch reeds in 1869 aan het toelatingsexamen voor de driejarige opleiding zou deelnemen. Aldus geschiedde en daardoor heeft hij dus niet het einddiploma H.B.S. verworven, hetgeen hij later, ook al heeft het hem in zijne verdere loopbaan niet geschaad, toch nog wel eens heeft betreurd.
Na gedurende eenige weken te Breda onder leiding van zijn broeder WILLEM te hebben gerepeteerd, legde hij dan in Juni 1869 het toelatingsexamen voor de K.M.A. af, waarvan de uitslag eerst na eenige weken zou worden bekend gemaakt.
Vóórdat het intusschen zoover was gekomen, had de Luitenant SNIJDERS van welingelichte zijde een wenk gekregen, dat het, in verband met het uitstekende examen, hetwelk CORNELIS had afgelegd, werd betreurd, dat voor hem uitsluitend plaatsing bij de infanterie was verzocht. De belangen van den broeder bij zijn vader bepleitende, had hij er daarom bij dezen op aangedrongen, voor CORNELIS alsnog plaatsing bij de genie aan te vragen. Vader SNIJDERS bleek daartoe niet ongenegen, waarbij hij mede in aanmerking kon nemen, dat de drie hoogere bijdragen, welke hij alsdan voor CORNELIS zou hebben te betalen, vrijwel overeenkwamen met de vier lagere, welke hij vroeger voor WILLEM had geofferd. CORNELIS van zijn kant — ofschoon weinig kijk hebbende op de bijzondere factoren en elementen, welke aan het wapen der genie eigen waren — greep uit eerzucht de geboden mogelijkheid met beide handen aan, en zoo werd dan alsnog eene aanvrage tot plaatsing bij genoemd wapen ingezonden.
Aangezien, naar bij den officieelen uitslag van het examen in de eerste week van Juli bleek, CORNELIS van de 100 gegadigden (voor 88 plaatsen) in de algemeene ranglijst het rangnummer 3 had verworven, werd zijn wensch vervuld en werd hij op 13 Juli 1869 benoemd tot cadet bij het wapen der Genie hier te lande.

HOOFDSTUK II

IN HET CADETTENMOUWVEST
(1869—1872)

Verblijf aan de K.M.A.

Op 3 September d.o.v. deed hij derhalve als „jonker" zijne intrede in het aloude Bredasche kasteel, waar hij drie jaren vrijwel afgezonderd van de buitenwereld zou doorbrengen. Het Academieleven was toen n.l. een uiterst streng doorgevoerd internaat, waarin Paasch- en Kerstverloven en week-ends thuis onbekend waren. De cadetten van het jongste jaar kwamen, anders dan voor dienst — waartoe ook verplicht kerkbezoek [1]) behoorde — nimmer buiten de poort behoudens, en dat nog in zeer beperkte mate, des Zondags, terwijl voor de oudere jaren de vergunning tot uitgaan slechts op bescheiden schaal werd verruimd.
SNIJDERS wist zich spoedig aan deze nieuwe leefwijze te gewennen en kwam op den besten voet met zijne kameraden, waarbij met name met zijn jaargenoot Jhr. C. J. STRICK VAN LINSCHOTEN, in den loop van het eerste studiejaar van de genie naar de cavalerie overgeplaatst, een vriendschapsband voor het leven werd geknoopt. Hij trad overigens in het cadettenleven weinig op den voorgrond, zoowel ten gevolge van zijn eenigszins stillen aanleg, als doordien het karige cadettenzakgeld, niet door bijdragen uit de ouderlijke kas aangevuld, hem belette, veelvuldig aan fuifjes e.d. deel te nemen. Alleen was hij in zijn oudste jaar lid van de commissie van redactie van den Kadetten-Almanak, waarin hij met het jaarverslag 1871 zijn eersten publicistischen arbeid leverde. Zijn lidmaatschap in het eerste studiejaar van de cadetten-schermvereeniging „Arena" en in het tweede jaar van de schietvereeniging „Attila" geven voorts eenige aanwijzing, in welke richting hij in den spaarzaam toegemeten vrijen tijd ontspanning zocht.

---

[1]) Toen de cadet SNIJDERS moest opgeven van welke gezindte hij de predikbeurten wenschte bij te wonen, vestigde hij zijne keuze op de Waalsche gemeente. Hij deed dit om drie redenen, welke echter geen van drieën bepaald van theologischen aard waren. In de eerste plaats wenschte hij zijn kerkbezoek dienstbaar te maken aan het goed leeren van de Fransche taal; in de tweede plaats werd in de betrokken kerk, in tegenstelling met andere, des winters gestookt; en ten slotte werden de cadetten, die naar de Waalsche kerk gingen, met muziek daarheen gebracht!

Verloop van zijne studie

Alleen op het gebied van de studie verwierf hij zich terstond eene vooraanstaande plaats, welke hij tot het laatst toe is blijven innemen: van de eerste rangschikking af tot aan het einde zijner studie aan de Academie was hij No. 1 van zijne klasse (welke aanvankelijk 8 cadetten sterk was, doch in het oudste jaar tot 4 was ingekrompen) en was hij derhalve ook in het genot van de zoogenaamde „studievoorrechten", welke aanspraak gaven op de uitgaansvergunningen, als voor een ouder studiejaar vastgesteld.

En toen hij aan het slot van zijn driejarig verblijf te Breda, wederom als No. 1 van zijne 4 man sterke „promotie" voor het officiersexamen geslaagd, op 14 Juli 1872 met verlof in afwachting van zijne benoeming tot officier voorgoed de K.M.A. verliet, werden hem twee eereprijzen toegekend: een in vergulde lijst vervat portret in kleurendruk van Z.M. KONING WILLEM III wegens het uitmunten in het rechtlijnig teekenen, en een revolver met inschrift in kist wegens het uitmunten in practische geschiktheid.

Detacheering bij het Bataillon Mineurs en Sappeurs (1870)

Alleen het einde van zijn eerste studiejaar kenmerkte zich door eene bijzondere gebeurtenis in het overigens zoo gelijkmatige Academiebestaan.

Kort nadat hij in den zomer van 1870, overgegaan naar het tweede studiejaar en deswege tot cadet-korporaal bevorderd zijnde, met verlof te 's-Gravenzande (waar zijn vader zich in 1867 had gevestigd) was aangekomen, gelastte n.l. de Regeering op 16 Juli met het oog op het uitbreken van den Fransch-Duitschen oorlog eene gedeeltelijke mobilisatie. In verband daarmede bepaalde de Minister van Oorlog bij eene beschikking van 8 Augustus o.m., dat de met verlof zijnde cadetten tot nader order bij het Leger zouden worden in dienst gesteld. Op 10 Augustus meldde de cadet SNIJDERS zich derhalve weder aan de Academie, van waar hij, na van wapens en ledergoed te zijn voorzien, daags daarna met 14 wapengenooten van het Nederlandsche en het Nederlandsch-Indische Leger werd gedirigeerd op den, te Utrecht verblijvenden Staf van het Bataillon Mineurs en Sappeurs [1]).

---

[1]) Tot goed begrip van hetgeen hierna ook omtrent zijne loopbaan als genieofficier zal worden medegedeeld, zij hier in het kort de toenmalige organisatie van het wapen der Genie vermeld.

Dit droeg toen den naam van Korps Ingenieurs, Mineurs en Sappeurs en bestond

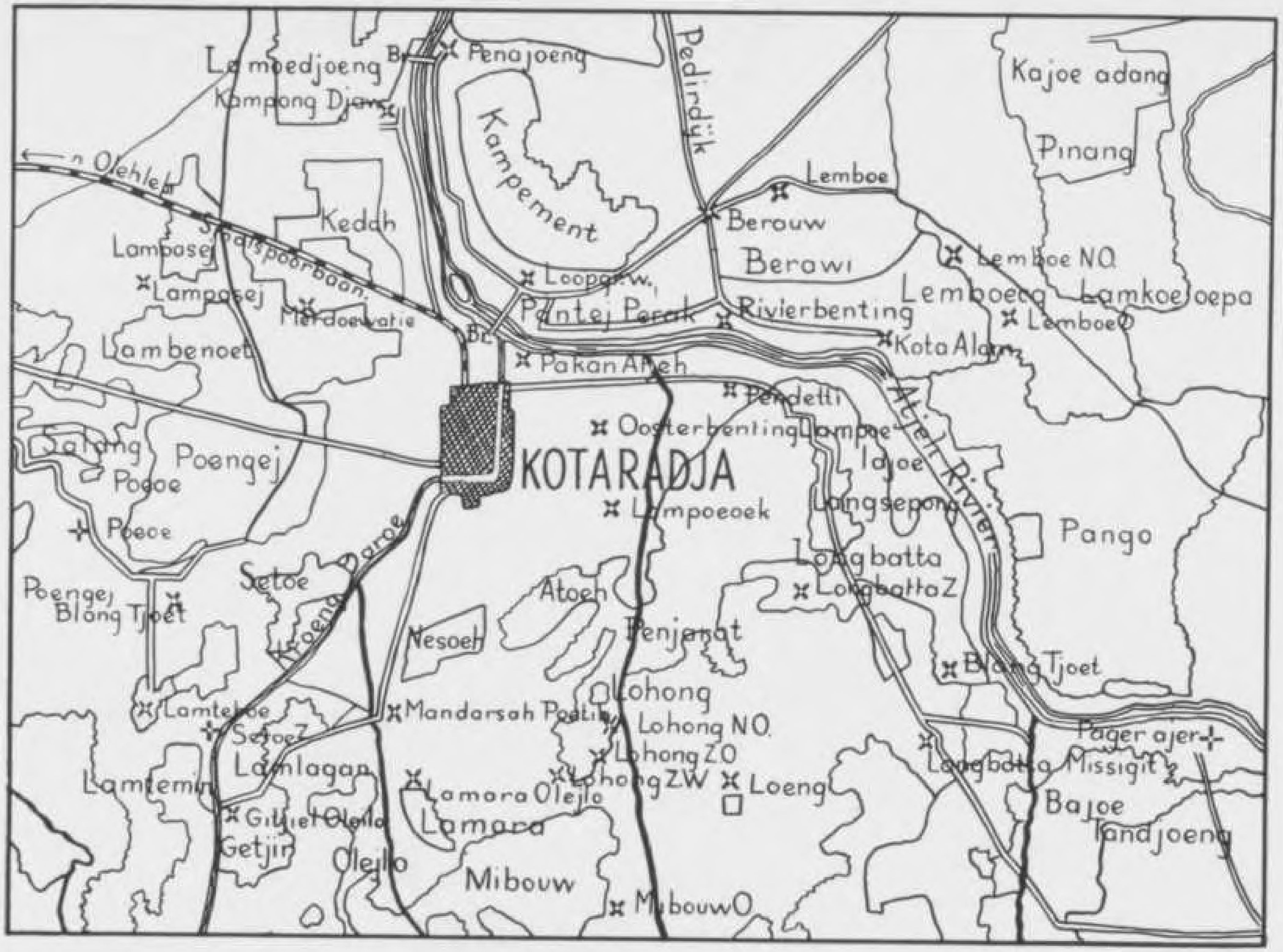

Het terrein van de krijgsbedrijven in Atjeh.

Bij aankomst aldaar werden zij gehuisvest in de, mede door infanterie-onderdeelen bewoonde Willemskazerne (nabij de Wittevrouwenpoort). Den 12en volgden de jongelui hunne nadere bestemmingen, waarbij SNIJDERS werd ingedeeld bij de 2e Compagnie Mineurs en Sappeurs, welke behoorde tot de bezettingstroepen van de Utrechtsche Linie (de toenmalige naam voor hetgeen bij de Vestingwet van 1874 Nieuwe Hollandsche Waterlinie en in 1922 Oostfront der Vesting Holland werd) en dus te Utrecht bleef. Van de verleende vergunning om buiten de soldatenmenage te blijven, maakte hij gebruik; die om niet in de kazerne te wonen moest hij met het oog op de daaraan verbonden kosten onbenut laten.

Deze detacheering, waarvan hij zich uit een oogpunt van practische oefening veel had voorgesteld, werd hem eene groote teleurstelling. Hij werd n.l. opgenomen in het kleine detachement van de compagnie, hetwelk te Utrecht achterbleef na afgifte van de, op forten en in kampementen en legerplaatsen in de omgeving werkzaam gestelde afdeelingen. Aangezien bij dit detachement

---

uit het Korps Ingenieurs (later Staf der Genie geheeten) — van waar ook de aanduiding als luitenant-ingenieur, kapitein-ingenieur, enz. — en het Bataillon Mineurs en Sappeurs (in 1881 gereorganiseerd tot Korps Genietroepen).

Het Korps Ingenieurs verzorgde den bouw, de verbetering en het onderhoud van en het beheer over de onroerende eigendommen van het Departement van Oorlog als kazernes, hospitalen, magazijnen en andere militaire gebouwen; vestingen, forten en andere versterkingen; inundatiemiddelen; oefeningsterreinen; enz. Daartoe was het grondgebied van het Rijk verdeeld in een aantal stellingen (na 1875 Genie-Commandementen geheeten), welke op hare beurt waren onderverdeeld in eerstaanwezendschappen. In deze laatste, zijnde gevestigd in vrijwel alle garnizoensplaatsen van eenige beteekenis, werd n.l. de geniedienst uitgeoefend door een eerstaanwezend-ingenieur, een hoofdofficier of ouderen kapitein der genie, aan wien eventueel één of meer officieren en verder personeel van lageren rang waren toegevoegd.

Het Bataillon Mineurs en Sappeurs (Korps Genietroepen), tot 1873 te Nijmegen en vervolgens te Utrecht in garnizoen, was het troepenkorps, waaruit aan het gemobiliseerde leger de daarvoor benoodigde compagnieën technische troepen — aanvankelijk alleen mineurs en sappeurs (de latere pioniers); weldra ook spoorweg- en telegraaftroepen — zouden worden toebedeeld.

De officieren van het wapen dienden in de onderscheidene rangen afwisselend bij de twee genoemde onderdeelen, zij het ook, dat toevallige omstandigheden van grooten invloed konden zijn op de verhouding van de diensttijden, welke bij elk daarvan werden doorgebracht. (Zooals blijken zal, heeft b.v. SNIJDERS slechts gedurende ééne korte periode van zijn diensttijd bij het Korps Genietroepen dienst gedaan.)

weinig anders aan de orde was dan het verrichten van huishoudelijke diensten en corveeën, waren er vrijwel geen voor hem nuttige of leerzame dienstverrichtingen, terwijl voorts zoo goed als niemand zich iets van hem aantrok. Behalve eene grondige kennismaking met de destijds in het algemeen niet bijster verkwikkelijke kazernetoestanden heeft deze detacheering hem dan ook niet veel baten opgeleverd.

Gelukkig duurde zij slechts kort en nam zij na eene maand een einde: toen na den slag bij Sédan de Regeering tot demobilisatie besloot, werden op 11 September de gedetacheerde cadetten weder naar hunne haardsteden teruggezonden, van waar zij den 17en van die maand tot voortzetting van hunne opleiding naar de K.M.A. terugkeerden.

Benoeming tot officier

Bij Koninklijk Besluit van 26 Juli 1872 No. 63 werd de cadet-sergeant SNIJDERS, die toen dus nog ruim twee maanden van het bereiken van den 20-jarigen leeftijd verwijderd was, benoemd tot Tweede-Luitenant bij het Korps Ingenieurs, Mineurs en Sappeurs en ingedeeld in de 1ste stelling der Genie te Utrecht.

TWEEDE DEEL

VAN TWEEDE-LUITENANT TOT OPPERBEVELHEBBER (1872—1918)

HOOFDSTUK I

DE EERSTE SCHREDE BIJ DE GENIE (1872—1873)

Eedsaflegging

„Gevolg gevende aan eene, door hem ontvangen aanschrijving meldde de Tweede-Luitenant-Ingenieur SNIJDERS zich op den 10en Augustus 1872 aan bij den Kommandant in de Eerste Stelling der Genie te Utrecht, den Kolonel-Ingenieur Jhr. J. F. VAN THYE HANNES, een minzamen ouden heer, die hem in burgerkleeding [1]) en een tamelijk afgedragen kantoorjasje ontving op het in zijne woning gehouden „Stellingbureau", een hokkig en rommelig vertrekje. Daar legde de jonge officier in handen van zijnen Chef den krijgseed af, met een op krukken gaanden burgerschrijver als eenigen getuige. Ofschoon de woorden van den eed:

„Ik zweer trouw aan den Koning, gehoorzaamheid aan de Wetten en onderwerping aan de Krijgstucht. Zoo waarlijk helpe mij God Almachtig!"

wel in staat zouden zijn geweest in een jeugdig gemoed eenige ontroering te wekken, zoo kon de omgeving, waarin en de wijze, waarop deze „plechtigheid" verliep, slechts ontnuchtering baren. Gelukkig, dat de opvattingen omtrent de wijze van eedsaflegging later gewijzigd zijn en dat een plechtigheid is geworden, welke inderdaad tot het gemoed spreekt."

(H. L.)

Bij den Staf der Genie te Utrecht (1872—'73)

Aangezien in deze jaren in de Utrechtsche Linie verschillende verdedigingswerken werden verbeterd en eenige nieuwe werden bijgebouwd, had de Staf der Genie in dit gebied verscheidene be-

---

[1]) Aan de officieren van den Staf der Genie was destijds vergund om, behalve bij officieele gelegenheden en plechtigheden, ook in dienst burgerkleeding te dragen, wat dan ook algemeen geschiedde.

langrijke werken in uitvoering en vond de jeugdige officier daar een dankbaar en leerzaam arbeidsveld.
Aanvankelijk werd hij werkzaam gesteld bij de verbetering van de Positie van Honswijk (aan den Noorder Lekdijk) en het maken van een inundatiekanaal van de Lek naar de Schalkwijksche Wetering met bijbehoorende sluizen en bruggen. De directie van dit werk berustte bij den Kapitein-Ingenieur F. M. BARON VAN ECK (later: PANTHALEON BARON VAN ECK), die, evenals de alreeds onder zijne bevelen dienende Eerste-Luitenant-Ingenieur W. BADON GHYBEN, woonde in eene, nabij het fort Honswijk gelegen Rijkskeet, waarin tevens het directiebureel was gevestigd en waarin ook aan den Luitenant SNIJDERS eene kamer werd toegewezen.
De vruchtbare en leerzame diensttijd aldaar onder leiding van de genoemde twee kundige officieren, aan wie hij voor zijne verdere vorming als mensch en als officier veel te danken heeft gehad, was slechts van korten duur. Nog vóór het einde van het jaar 1872 werd hij n.l. verplaatst naar Utrecht en aldaar belast met het onderhoud van een deel van de werken der Utrechtsche Linie en met voorbereidende werkzaamheden ten behoeve van de ontwerpen voor nieuwe verdedigingswerken en inundatiemiddelen.
Daar echter ontbraken, doordien toentertijd de genie-officieren niet in een gezamenlijk bureau, doch ieder afzonderlijk in de eigen woning hun arbeid verrichtten, vrijwel geheel en al de voor een jong officier zoo onontbeerlijke leiding en voorlichting van de zijde van ouderen. Daardoor maakten zich voor den Luitenant SNIJDERS de gevolgen van de onvoldoende mate, waarin het onderwijs aan de K.M.A. op de practijk van den dienst was ingesteld, meermalen op onaangename wijze voelbaar.
Overigens verkeerde hij te Utrecht in prettige kameraadschap in den kring van zijne collega's; alleen deed zijn traktement van *f* 900.— — waarvan bovendien nog geleidelijk moesten worden afbetaald de kosten van zijne officiersuitrusting, welke zijne ouders niet voor hunne rekening hadden kunnen nemen — hem wel eens wenschen, dat de levensstandaard in dien kring op een eenigszins lager peil ware gehouden.
Ook dit zijn eerste verblijf te Utrecht zou niet van langen duur zijn, want de gebeurtenissen, welke in 1873 de gemoederen in ons vaderland in beweging brachten, beroerden ook SNIJDERS en werden aanleiding tot eene belangrijke episode in zijn leven.

HOOFDSTUK II

EEN ZIJSTAP NAAR DE TROPEN
(1873—1875)

De aanleiding

Ten einde de schade en de schande, waarmede de Atjeh-expeditie van April 1873 (Generaal-Majoor KöHLER) was geëindigd, ongedaan te maken, had de Regeering besloten, zoo spoedig mogelijk eene tweede expeditie naar genoemd gewest uit te zenden. In verband daarmede had het Nederlandsch-Indische Leger dringend behoefte aan versterking in personeel en materieel, welke uit het moederland moest worden betrokken en waartoe o.a. eene oproeping werd gedaan van officieren van het Leger hier te lande, die genegen waren, zich daarvoor beschikbaar te stellen.
Ook de Luitenant SNIJDERS meldde zich daarvoor aan. Hoe hij daartoe kwam, heeft de latere Generaal SNIJDERS in een van de talrijke interviews, welke deze heeft moeten doorstaan, verteld als volgt:

> „Eigenlijk heel toevallig. De eerste Atjeh-expeditie van 1873 was niet naar wensch verloopen. Bij de voorbereiding van de nieuwe krijgsverrichtingen stelde onze Regeering in Mei '73 voor 40 officieren, waaronder 4 van de genie, de gelegenheid open voor eene detacheering van twee jaar bij het Indische Leger. Ik hoorde het eerst van die oproeping des avonds op de deftige societeit Sic Semper te Utrecht door een van mijne oudere kameraden, die besloten had zich op te geven. „Dan doe ik het ook," zei ik, en den volgenden dag diende ik een verzoek in.
> „Maar toen moest ik mijn ouders er van in kennis stellen. Mijn vader nam het mij eerst kwalijk, dat ik hem er niet in gekend had, omdat ik nog minderjarig was, maar ten slotte zwichtten mijne ouders voor het voldongen feit. Alleen moest ik hun beloven, dat ik niet zou verzoeken, te worden aangewezen voor eene expeditie naar Atjeh. Dit bracht mij later in een moeilijk parket, toen de Gouverneur-Generaal LOUDON mij eens als het ware in den mond gaf, zoo'n verzoek te doen. Maar ik hield mijne belofte."

Het gevolg was, dat bij Koninklijk Besluit van 10 Juni 1873 No. 33 voor de bedoelde detacheering o.m. werd aangewezen de Tweede-Luitenant SNIJDERS, die, ofschoon hij de jongste van de daar-

voor voorgedragen genie-officieren was, ten gevolge van het uitvallen van eenige oudere collega's niettemin in aanmerking was gekomen.
Daarom werd hem en den eveneens voor de bedoelde detacheering bestemden Eerste-Luitenant-Ingenieur J. W. N. CRAMER opgedragen, zich in het Mineurskamp te Zeist gedurende eenige dagen op de hoogte te stellen van en te oefenen in de toepassing van een nieuw, door den Majoor-Ingenieur J. H. KROMHOUT ontworpen stelsel van optische telegrafie, waarvan wellicht bij de voorgenomen expeditie zou kunnen worden gebruik gemaakt.

Reis naar Oost-Indië.

Den 10en Juli vertrok SNIJDERS per stoomschip „Conrad" van de Maatschappij „Nederland" — een vaartuig van 2500 ton, hetwelk nog van een zeiltuig ten gebruike in geval van gunstigen wind was voorzien — uit Nieuwediep (het Noordzeekanaal was toen nog in uitvoering). Aan boord bevonden zich o.m. een detachement aanvullingstroepen voor het Nederlandsch-Indische Leger ter sterkte van 400 man met eenige daartoe behoorende officieren, een aantal van verlof in Europa terugkeerende officieren van dat Leger, en het grootste gedeelte van de daarbij gedetacheerd wordende officieren van het Nederlandsche Leger. Dezen militairen werd uitgeleide gedaan door Z.K.H. Prins HENDRIK, broeder van den Koning, die deelnam aan den middagmaaltijd — waartoe het schip op de reede bleef stil liggen — en, na den vertrekkenden officieren te hebben toegesproken, naar den wal terugkeerde.
In de Golf van Biscaye kreeg de „Conrad" averij, ten gevolge waarvan zij met vertraging te Gibraltar aankwam en aldaar een tiental dagen oponthoud had tot het doen uitvoeren van de vereischte herstellingswerkzaamheden. De talrijke jonge officieren profiteerden van dit verblijf door eene nadere kennismaking met Gibraltar, waar zij o.a. met de officieren van het Britsche garnizoen op aangename wijze verkeerden, en voorts door het maken van een uitstapje naar Tanger onder geleide van den, hun als mentor toegevoegden Kolonel van het Nederlandsch-Indische Leger G. P. DE NEVE.
Na het vertrek uit Gibraltar deed de „Conrad" alleen nog Port-Said en Aden aan en op 31 Augustus, dus na eene reis van zeven en eene halve week, kwam het schip ter reede van Insulinde's hoofdstad aan.

Plaatsingen op Java

Aldaar werd SNIJDERS met groote gastvrijheid ontvangen in het gezin van den Majoor van den Geneeskundigen Dienst HESSIG, wiens echtgenoote eene nicht van hem was.

Allereerst werd hij gedurende eenige dagen werkzaam gesteld op het Hoofdbureau der Genie te Weltevreden ten einde eene memorie samen te stellen betreffende het hiervóór vermelde seinstelsel-KROMHOUT. Aangezien evenwel reeds spoedig bleek, dat bij de komende expeditie het seinstelsel van de Koninklijke Marine zou worden toegepast, kreeg hij nader opdracht, de hem toegewezen bestemming bij den Staf der Genie te Soerabaja te volgen. Op 20 September vertrok hij dus per stoomer van de Nederlandsch-Indische Stoomvaartmaatschappij van Batavia en den 24en kwam hij in zijne nieuwe standplaats aan.

Onder de bevelen van den Eerstaanwezend Genie-officier aldaar werd hij belast met bureelarbeid en met het ontwerpen en het houden van toezicht op de uitvoering van uitbreidingen en verbeteringen aan den Artillerie-Constructiewinkel, de Pyrotechnische Werkplaatsen en het Militair Hospitaal.

Hoewel de hygiënische toestanden te Soerabaja verre van ideaal waren, maakte hij er zijne acclimatisatie-periode zonder noemenswaardige bezwaren door, zoodat hij aan zijne ouders kon schrijven, dat hij „wel expresselijk voor dit klimaat vervaardigd" scheen.

Uitzending naar Atjeh

Toen zijne plaatsing te Soerabaja een jaar had geduurd en SNIJDERS, ondanks de veelvuldige, door geleden verliezen en ziekten veroorzaakte mutatiën in het officierskader in Atjeh, nog steeds niet voor eene uitzending derwaarts was in aanmerking gekomen, begon hij, aangezien toentertijd reeds ruim de helft van zijn detacheeringstermijn was verstreken, langzamerhand te vreezen, dat zijne kansen ten deze verkeken waren. Hij zou dit in hooge mate hebben betreurd, doch daarin niettemin hebben moeten berusten, want aanvragen mocht hij eene zoodanige uitzending ingevolge de aan zijn vader gedane belofte niet. Bij onderhandsche informatie te bevoegder plaatse vernam hij evenwel tot zijne geruststelling, dat hij thans het eerst aan bod was om voor eene indeeling bij de troepen in Atjeh te worden bestemd.

Inderdaad werd hij op 18 October 1874 voor uitzending daarheen

aangewezen en overgeplaatst bij het gedeeltelijk bij de troepenmacht in Atjeh ingedeelde Korps Mineurs en Sappeurs.
Na het treffen van de noodige voorbereidingen vertrok hij den 25en van Soerabaja met eene boot, welke behalve enkele andere officieren o.m. ook een detachement aanvullingstroepen naar Noord-Sumatra vervoerde. Na een kortstondig oponthoud te Semarang, te Batavia en te Padang kwam het schip op 8 November te Olehleh aan. SNIJDERS ontscheepte onmiddellijk en marcheerde naar het, een klein uur gaans verwijderde Kota Radja; daar meldde hij zich bij zijn nieuwen chef, den Majoor der Genie W. J. C. LEERS, die hem mededeelde, dat hij was bestemd ter indeeling bij de ter plaatse gelegerde Compagnie Mineurs en Sappeurs. Deze werd gecommandeerd door den Eerste-Luitenant der Infanterie VAN DEN BLIJK, terwijl daartoe mede behoorde de Eerste-Luitenant der Infanterie BARTELDS, welke beide officieren wegens gebrek aan genie-officieren tijdelijk bij de Mineurs en Sappeurs waren gedetacheerd. Zij ontvingen hun nieuwen collega hartelijk en bleken ook in den vervolge uitstekende kameraden.

Deelneming aan krijgsverrichtingen [1])

In Atjeh leefde men in dezen tijd in een stadium van onafgebroken strijd. Wel had de tweede expeditie van December 1873 en Januari 1874 (Luitenant-Generaal VAN SWIETEN) op den 21en van laatstgenoemde maand geleid tot de verovering van den Kraton (sindsdien veelal Kota Radja genoemd) en werd zij in het einde van April d.o.v. als geëindigd beschouwd, doch dit verhinderde den Atjehers niet om voortdurend tegen de achtergebleven, omstreeks 3000 man sterke Nederlandsche troepenmacht te blijven optreden. De nieuwe civiele en militaire gezaghebber, de Kolonel PEL, zag zich daardoor gedwongen, achtereenvolgens in verschillende richtingen om Kota Radja ruim baan te maken, de stellingen, waaruit de vijand onze vestingen en posten beschoot, te vermeesteren, en aldaar versterkingen in te richten en te bezetten, hetgeen aanleiding gaf tot onophoudelijke hevige en vaak bloedige gevechten.
Het was dan ook nog geen week na zijne aankomst in Atjeh, dat den Luitenant SNIJDERS reeds de gelegenheid werd geboden, te

[1]) Voor de deelneming van den Luitenant SNIJDERS aan krijgsbedrijven zie men o.m. **Grepen uit den Atjeh-oorlog** door J. C. A. BANNINK in het Orgaan der Nederlandsch-Indische Officiersvereeniging van 1936.

toonen, wat hij waard was, doordien hij met een gedeelte van de compagnie werd aangewezen om deel uit te maken van eene troepenafdeeling, welke zulk eene offensieve beweging tegen de Atjehers zou gaan uitvoeren.

Kota Alam

Op den 7en November hadden n.l. onze troepen zich meester gemaakt van eenige krachtig versterkte vijandelijke stellingen in de kampong Lemboecq (ten N.O. van Kota Radja) en aldaar nieuwe versterkingen — Lemboe, Berauw en de Rivierbenting — ingericht en bezet. Aanvankelijk had het in de bedoeling gelegen om ook nog het meer oostwaarts gelegen Kota Alam te bezetten en aldaar eene versterking in te richten ten einde Longbatta te bedreigen en Lemboe beter te beveiligen; wegens gebrek aan troepen was daarvan voorshands echter afgezien.

Den 11en kwamen evenwel bij den Kolonel PEL berichten binnen, welke er op wezen, dat de Atjehers voornemens waren, hunnerzijds bij Kota Alam eene groote sterkte op te werpen. Mede daartoe in staat gesteld door de aankomst op 8 t.v. van het hiervóór vermelde detachement suppletietroepen, besloot hij daarom, hun vóór te zijn en zichzelf aldaar vast te zetten door het inrichten van eene, met geschut te bewapenen versterking. Deze operatie zou op den 13en November plaats hebben en in verband daarmede ontving de Luitenant SNIJDERS in den avond van den 12en bevel om daarbij op te treden als commandant van de in te deelen mineurs en sappeurs en als leider van de uit te voeren geniewerkzaamheden.

Begrijpelijkerwijze bracht het vooruitzicht op het ondergaan van den vuurdoop den jeugdigen officier, hoe kalm en rustig van aard hij ook was, in eene zekere mate van spanning; zijn grootste zorg was te voorkomen, dat men hem van vreesachtigheid zou kunnen verdenken.

In den vroegen morgen van den 13en November rukte nog bij duisternis van den Kraton eene colonne uit, bestaande uit het L.H. 9e Bataljon, eene sectie berg-artillerie, eene sectie mineurs en sappeurs en eene ambulance-afdeeling, het geheel onder commando van den Luitenant-Kolonel M. C. E. RUEMPOL. De voorhoede werd gevormd door een peloton infanterie, de bergartillerie en de sectie mineurs en sappeurs, de laatste onder bevel van den Luitenant SNIJDERS. Ten behoeve van de te verrichten

geniewerkzaamheden werden bovendien in den Kraton gereedgehouden 180 vrije koelies, die onder eene kleine infanterie-dekking een half uur na de colonne zouden volgen.
Nadat deze laatste de brug bij Pakan Atjeh had overschreden, werd langs de, op geringen afstand ten N. daarvan gelegen loopgravenwacht opgerukt naar de benting Berauw. Van daar boog de colonne in zuidelijke richting om, bereikte aldus langs den Pedirdijk de Atjeh-Rivier nabij de Rivierbenting, en volgde daarna stroomopwaarts de rivier tot Kota Alam. Zonder hinder van den vijand te hebben ondervonden, kwam men aan het op de kaart uitgezochte punt nabij de bocht in de rivier, hetwelk voorloopig voor het bouwen van den nieuwen post was uitgekozen.
Aldaar stelden, onder dekking van vooruitgeschoven afdeelingen, de commandanten van de Artillerie en van de Genie (onderscheidenlijk de Majoor T. J. A. VAN ZIJLL DE JONG en W. J. C. LEERS) de juiste plaats vast voor de aan te leggen versterking, welke zoodanig werd bepaald, dat zoowel in noordoostelijke richting tegen den versterkten rand van de kampong Pinang, als in zuidelijke richting tegen de kampong Longbatta, twee broeinesten van het verzet, werkdadig zou kunnen worden opgetreden, en dat voorts de rivier (waarin ter plaatse een van de beste overgangspunten was gelegen) over eene groote lengte kon worden bestreken.
Na ontvangst van de desbetreffende aanwijzingen begon SNIJDERS, zoodra de gereedschappen en de materialen ter plaatse waren, aan de voorbereidende werkzaamheden tot het inrichten van de benting, waarvoor de evengenoemde vrije koelies inmiddels eveneens waren beschikbaar gekomen. De werkzaamheden werden gedekt door eene circa 150 meter vooruitgeschoven keten van dubbelposten, op beide vleugels aangeleund aan de Atjeh-Rivier en versterkt met eene sectie infanterie, gesteund door de artillerie. Zij omvatten in eersten aanleg het vullen van de medegevoerde zandzakken en het stapelen daarvan langs het, nog niet eens ten volle uitgezette tracé, ten einde der bezetting alreeds dadelijk eenige dekking en eenige stormvrijheid te verzekeren; tevens werd eene vrij groote Atjehsche woning tot voorloopig onderdak voor den troep ingericht.
Nauwelijks waren de eerste zandzakken geplaatst, of uit het struikgewas, hetwelk de stelling aan drie zijden omgaf, en ook van de overzijde der rivier barstte een hevig geweervuur los, hetwelk gedurende eenige uren onafgebroken werd voortgezet. Tot twee-

maal toe deden de Atjehers eene poging om de dekkende infanterielinie te doorbreken, doch beide malen moesten zij afdeinzen. Ofschoon vermoedelijk ons vuur op hunne, in het struikgewas verborgen opstellingen niet veel uitwerking had gehad, begon eindelijk tegen 4 uur des middags hunne beschieting te verflauwen.
Intusschen vervulde de Luitenant SNIJDERS met beleid en kalmte zijne opdracht en slaagde hij er in, zijne werkers gestadig aan den arbeid te houden. Zonder moeite ging dit niet, want de vrije koelies, die gehuurd waren om te werken, doch niet om te vechten, en van wie in den loop van den middag één werd doodgeschoten en een andere gewond, toonden af en toe neiging om voor het hevige geweervuur op de vlucht te slaan, hetgeen SNIJDERS echter met de sabel in de vuist wist te verhinderen.
Zoodoende was te omstreeks 3 uur op west-, zuid- en oostfront van de, ongeveer als een vierhoek ontworpen benting eene voorloopige zandzakborstwering tot stand gebracht, welker afwerend vermogen over een gedeelte van de lengte door eene aan de buitenzijde aanwezige bamboedoerie (doornbamboe) haag werd verhoogd. De noord(rug-)zijde werd afgesloten met behulp van eene borstwering van opeengestapelde boomstammen, welke ter plaatse in ruime hoeveelheid beschikbaar waren.
Nadat het vijandelijke vuur gaandeweg was uitgestorven en de, tot bezetting van het werk aangewezen troepen, eene compagnie infanterie en de sectie berg-artillerie, hunne opstellingen hadden betrokken, keerde tegen den avond de colonne, waarbij 1 officier en 16 man waren gewond, naar Kota Radja terug.
Van daar marcheerde SNIJDERS in de eerstvolgende weken dagelijks met zijne mineurs en de vrije koelies, aanvankelijk nog onder gewapende dekking, naar Kota Alam en terug om de versterking te voltooien en haar uit te breiden door het maken van opstellingen voor het te verwachten 12 cm. geschut en het bouwen van kazerne- en woonbarakken in, en van bijgebouwen buiten het werk. Hinder van den vijand werd daarbij nog slechts in geringe mate ondervonden.
Den 15en November kwamen ter vervanging van het berggeschut twee 12 cm. kanonnen in de benting aan en den volgenden dag kon daarmede de beschieting van Longbatta worden ingeleid.
Daarna werd SNIJDERS gedurende eenigen tijd belast met werkzaamheden in zake onderhoud, verbetering en uitbreiding van logiesgebouwen, ziekenverblijven en magazijnen, zoowel in Kota

Radja als op de buitenposten, waarvoor hij, behalve over zijne mineurs, over een groot aantal — einde 1874 900 — vrije koelies en soms bovendien nog over soldaten en dwangarbeiders beschikte.

Bijna verdronken

In dezen tijd maakte een ongeval bijna een ontijdig einde aan zijn jeugdige leven.
In de eerste dagen van December bedreigde n.l. een bandjir de beide lichte jukbruggen, welke onderscheidenlijk bij Pakan Atjeh en meer stroomafwaarts bij Penajoeng over de Atjeh-Rivier waren geslagen.
Door te beletten, dat afdrijvende afbraak, boomstammen, slingerplanten e.d. zich aan bovenstroomsche zijde tegen de jukken vastzetten en deze daardoor onder den grooten waterdruk deden bezwijken, kon eerstgenoemde brug worden behouden. Blijkens ingekomen berichten liep evenwel de brug bij Penajoeng groot gevaar, weshalve SNIJDERS den 4en December opdracht ontving zich daarheen te begeven en naar bevind van zaken te handelen.
Omdat de geheele streek onder water stond en hij niet zwemmen kon, nam hij op den tocht derwaarts drie inlandsche mineurs mede, die deze kunst wèl machtig waren en door wie hij zich liet voorafgaan om tegen diepere plaatsen te worden gewaarschuwd. Aldus werd, over het ongebaande pad tot de borst door het water wadende, na een half uur Penajoeng bereikt, waar hij juist intijds aankwam om het gedeelte van de brug, hetwelk tot op dat tijdstip nog tegen den stroom had stand gehouden, eveneens door de watermassa te zien medesleuren. Er bleef hem derhalve niet veel anders over dan onverrichter zake naar Kota Radja terug te keeren. Op dezen terugmarsch werd hij op zeker punt, waar hij tot de oksels in het water stond, door een zijdelingschen stroom gegrepen en hij zou zijn verdronken, indien niet zijne metgezellen hem een stok hadden toegestoken en hem daardoor de gelegenheid boden, weder grond onder de voeten te krijgen.
Deze eenvoudige inlanders kunnen bezwaarlijk hebben beseft den omvang van den dienst, welken zij later bleken daarmede aan het Vaderland te hebben bewezen!

Missigit Longbatta

Met het doel, de Atjehers tot op grooteren afstand van onze hoofdstelling terug te drijven en de Atjeh-Rivier tot oostelijke beveiliging daarvan te maken, begon de Kolonel PEL in den morgen

van den 31en December eene actie tegen Longbatta (ten Z.O. van Kota Radja), welks hoofd, IMAN LONGBATTA, een van de voornaamste verzetslieden was. In verband daarmede ontving de Luitenant SNIJDERS opdracht, zich met 200 vrije koelies en eene groote hoeveelheid materialen en gereedschappen te Kota Radja gereed te houden om op nader bevel eene van de in te zetten colonnes te volgen, ten einde na een behaald succes het gewonnen terrein onverwijld in staat van tegenweer te brengen.
Na daartoe bekomen order rukte hij dus tegen het middaguur met zijne werkerscolonne onder dekking van eene afdeeling infanterie langs den linkeroever van de Atjeh-Rivier op. Te omstreeks 2 uur trof hij den Kolonel PEL en de reserve aan op eenigen afstand van de, inmiddels door onze troepen vermeesterde Missigit (= bedehuis) Longbatta. Doch terwijl de Bevelhebber reeds was begonnen, aan SNIJDERS de vereischte inlichtingen en aanwijzingen te verstrekken, trad in den loop van het gevecht eene ongunstige wending in, welke voor dien dag het ter hand nemen van de voorgenomen werkzaamheden onmogelijk maakte. Hij kreeg derhalve den last, om met zijne werkers naar Kota Radja terug te keeren, welke terugmarsch zonder bijzondere voorvallen verliep.
Voor den volgenden dag — Nieuwjaarsdag 1875 — werd hem opgedragen, met een detachement mineurs en sappeurs en een 100-tal vrije koelies mede te marcheeren met eene infanterie-colonne, welke was bestemd tot het begeleiden en dekken van het geschut, hetwelk ter bewapening van Missigit Longbatta derwaarts werd gezonden, en van een convooi met levensmiddelen, munitie en bouwmaterialen. Ter plaatse aangekomen, zou hij rondom de Missigit eene versterking moeten inrichten met het noodige logies voor de bezetting, welke zou bestaan uit 2 compagnieën infanterie met eenige artillerie en hulpdiensten.
De colonne werd onderweg meermalen hevig beschoten, vooral bij het oversteken van de open sawah ten N. van de kampong, waarin de Missigit lag, welke te omstreeks 12 uur werd bereikt. Terstond daarna werd een aanvang gemaakt met het aanleggen van de ontworpen versterking.
Deze zou worden uitgevoerd als eene, de Missigit omgevende redoute van ongeveer 50 x 60 meter, waarvan de borstwering op het oostfront met behulp van eene bestaande waterleiding van eene natte gracht zou worden voorzien. Allereerst werd langs den omtrek eene borstwering van gestapelde zandzakken gebouwd

en de Missigit zelve voor officierslogies ingericht; het overige personeel van de bezetting en de koelies moesten aanvankelijk in de open lucht verblijf houden. Toen na enkele dagen de omwalling was gesloten en op de vereischte hoogte gebracht, werd ook de bouw van logiesbarakken in het werk en van keukens, privaten enz. (uit bamboe met dekking van asfaltvilt) buiten de versterking ter hand genomen. Al deze werkzaamheden verliepen vlot en naar behooren ondanks de moeilijke omstandigheden, waaronder moest worden gewerkt.
De Atjehers wilden n.l. niet lijdelijk in het verlies van hun heiligdom berusten en deden herhaaldelijk pogingen om dit te heroveren. Daartoe hielden zij uit het bedekte terrein in de omgeving van drie kanten overdag de Missigit en het nabijgelegen werkterrein onder een geweervuur van afwisselende, soms zeer groote hevigheid, hetwelk evenals hun, overigens spaarzame, geschutvuur bijna dagelijks gewonden maakte. Het bezetten van den post Longbatta Zuid door onze troepen bracht ten deze niet veel verlichting. Ook het openkappen van het voorterrein en het vellen van de vele palmen, welke SNIJDERS voor zijn werk behoefde, trok steeds veel vuur van de zijde van den vijand, die dezen arbeid zooveel doenlijk trachtte te beletten of te verstoren; hij wierp met dat doel in de volgende dagen op den rechter oever van de Atjeh-Rivier ook versterkingen op, sommige op een afstand van nauwelijks 600 meter van de Missigit. Aangezien de werkers tijdens hun arbeid niet tegen vuur gedekt waren, vereischte het de aanhoudende zorg van de meerderen om hen aan het werk te doen blijven. Soms ook moest, wanneer de beveiligende infanterie niet bij machte bleek om zonder hulp den vijand te bedwingen, de arbeid tijdelijk worden onderbroken totdat eenige kartetsschoten de Atjehers voorloopig weder tot kalmte hadden aangemaand.
Zoo werd b.v. op 9 Januari de post zóó hevig beschoten, dat een officier en 3 manschappen zwaar werden gewond. In den nacht van 10/11 Januari drong de vijand bij een aanval uit het Z.O. zelfs tot op een afstand van 50 meter van de borstwering door, vanwaar een kartetsschot en eenige infanteriesalvo's hem ten slotte terugdreven; en bij het aanbreken van den dag moest de infanteriedekking van de corvee, welke op dat front in het voorterrein werkzaam was, na eenige salvo's de Atjehers met de bajonet opnieuw terugdrijven.
In weerwil van deze bezwaren zette SNIJDERS met groote koel-

bloedigheid zijne werkzaamheden voort en slaagde hij, ondanks een verlies van 3 dooden en 12 gewonden onder zijne werkers, er in om in twee weken tijds de versterking grootendeels te voltooien. Toen dan ook den 13en Januari, nadat onzerzijds een punt in de kampong Blang Tjoet was bezet en versterkt, de Majoor der Genie LEERS tevens de Missigit bezocht, was deze van oordeel, dat het werk hier verder gevoegelijk onder rechtstreeksch toezicht van een onderofficier der mineurs kon worden afgemaakt en werd de Luitenant SNIJDERS naar Kota Radja teruggezonden. Hij bleef echter belast met de algemeene leiding van de werkzaamheden en bezocht te dien einde om de twee à drie dagen nog een aantal malen de Missigit, welke hij dan tegelijk met het dagelijksche convooi bereikte.

Omtrent den verrichten arbeid deelde een ooggetuige [1]) het volgende mede:

„De Luitenant der Mineurs SNIJDERS, van het Leger in Nederland in Indië gedetacheerd, maakte middelerwijl een begin met het tracé der borstwering. Longbatta—Mesigit had bij de inname een lage, aarden omwalling, die nagenoeg de gedaante had van een regthoek, waarvan de langste zijde ongeveer 30, de kortste 25 strekkende meter vuurlijn telde; daarom werd besloten nagenoeg in de richting van de bestaande wal een langwerpige redoute te traceeren, terwijl de Zuid-Oostelijke en Noord-Westelijke saillant tot een cirkel-bastion zouden worden uitgebouwd.

Om nu spoedig eenigszins tegen het vijandelijk vuur gedekt te zijn, zou de borstwering voorloopig van zandzakken worden opgezet; de toegang tot de versterking of benteng kwam aan de N.O.-zijde, omdat men vooralsnog vermeende, daar het minst van den vijand te vreezen te hebben en werd met een travers, waarvoor Friesche ruiters werden geplaatst, gesloten.

De keukens en latrines zouden geplaatst worden aan de Noordzijde in een vorig Atjineesch voorwerk van de versterking Longbatta—Mesigit, dat behoorlijk naar den kant van den vijand

---

[1]) De Eerste-Luitenant der Infanterie van het Nederlandsch-Indische Leger T. W. G. MERZ in eene voordracht, aangehaald in een artikel, hetwelk in het Orgaan der Nederlandsch-Indische Officiersvereeniging van October 1935 werd geschreven ter gelegenheid van het feit, dat de Generaal SNIJDERS 60 jaar te voren tot Ridder in de Militaire Willemsorde was benoemd.

omwald werd en waarin des nachts een gedetacheerde post van vier man met een kommandant werd geplaatst, om den kok met bijkoks te beschermen, maar die in last had bij de nadering des vijands dadelijk over het N.W.bastion terug te trekken, waartoe daar een overgang, die gemakkelijk kon gesloten worden, gelaten was.

Verder zou de versterking omgeven worden door een horizontale ijzerdraadversperring, waarom een twee meter breede ranjoebeplanting [1]), welke laatste natuurlijk gaandeweg moest worden aangemaakt, door voor te schrijven, dat iedere man per dag in zijn vrijen tijd 30 ranjoe's moest leveren...

De Luitenant SNIJDERS der Genie, een braaf officier, kweet zich uitmuntend van zijn plicht; het vijandelijk vuur in het minst niet schuwende, altijd opgewekt en vroolijk, ging hij de zijnen voorbeeldig voor, zoodat binnen drie weken de wallen uit zandzakken bestaande, voltooid en de gebouwen gereed waren, waardoor ten minste iedereen behoorlijk onderkomen had.

Waarna hij met zijne Mineurs en werklieden naar Kota Radja terugkeerde; ieder onzer speet het, dat deze brave, trouwe makker van ons ging; iedereen waardeerde hem in hooge mate om zijn moed en warmen kameraadschappelijken geest."

Lamara Olejlo

Nadat de Kolonel PEL zich aldus in het gebied ten Z.O. van Kota Radja meer lucht verschafte en aldaar veiligheid en rust verzekerd had, wendde hij zich meer in zuidelijke richting, waar hij op 23 Januari den post Poengej Blang Tjoet deed bezetten. Deze werd in de daarop volgende dagen door den Luitenant SNIJDERS — die aan de actie zelve niet had deelgenomen — met een detachement mineurs en een aantal koelies in staat van verdediging gebracht en voor logies ingericht.

Daarna voerde SNIJDERS overeenkomstige werkzaamheden uit in het, den 28en door onze troepen genomen Mandarsah Poetih (= wit bedehuis), een door artillerievuur reeds ten deele vernield steenen gebouwtje.

---

[1]) Ran(d)joes zijn 60 à 70 centimeter lange, scherp aangepunte stukken bamboe, welke, in eenige rijen achter elkander in schuinen stand in den grond gedreven („geplant") en gericht naar de zijde, van waar een aanvaller moet komen, voor dezen eene zeer werkdadige hindernis vormen. — Noot van den Schr.

Tweede-Luitenant, gedetacheerd bij het
Nederlandsch-Indische Leger — 1873.

In den nacht van 14/15 Februari leidde eene verkenning tegen de versterkte en ten deele met geschut bewapende randen van de kampongs Gitjiel Oleilo, Lamara Olejlo en Lohong, van waaruit de Atjehers Mandarsah Poetih bleven verontrusten, tot het bij verrassing bezetten van eenige versterkingen in den noordelijken rand van Lamara Olejlo [1]. Als uitvloeisel daarvan ontving de Luitenant SNIJDERS tegen den middag van den 15en te Kota Radja opdracht, om met een gedeelte van de compagnie en eene afdeeling van 100 dwangarbeiders met eene hoeveelheid gereedschappen en zandzakken naar laatstgenoemde plaats te marcheeren en de genomen benting in staat van verdediging te brengen.
Terstond na aankomst ter plaatse, te omstreeks 2 uur, werden de daartoe strekkende werkzaamheden in gang gezet onder een hevig vuur, tot bestrijding waarvan ook onze artillerie meermalen moest ingrijpen en hetwelk onzen troepen 1 gesneuvelde en 2 officieren en 18 man aan gewonden kostte. Desondanks waren te ongeveer 4 uur de werkzaamheden zoover gevorderd, dat de zuidelijke face geheel en de westelijke en oostelijke facen gedeeltelijk voltooid waren en het voorterrein zooveel mogelijk was opengekapt, zoodat de bezetting voor den nacht over eene bruikbare gevechtsopstelling kon beschikken. Daarna keerden SNIJDERS en zijne werkerscolonne met de ter versterking uit Kota Radja gezonden troepen, welke konden worden gemist, naar den Kraton terug. In de daarop volgende dagen werd de arbeid aan versterkingen en gebouwen door dagelijks uit Kota Radja naar Lamara Olejlo afgezonden werkploegen onder leiding van den Luitenant SNIJDERS voortgezet en, ondanks veelvuldige belemmering door het Atjehsche geweer- en geschutvuur, tot een goed einde gebracht.

Bij den Staf der Genie te Kota Radja

Daarmede nam zijn taak bij de eigenlijke expeditie een einde. Thans werd hij n.l. geplaatst bij den Staf der Genie te Kota Radja, waar hij werd belast met een werkkring, welke feitelijk vredeswerkzaamheden omvatte en waarin hij gedurende zijn verdere verblijf in Atjeh is werkzaam gebleven.

[1] Aan deze gevechtsactie werd o.m. deelgenomen door den (in 1873 van het Nederlandsche bij het Nederlandsch-Indische Leger overgeplaatsten) Tweede-Luitenant der Infanterie J. B. VAN HEUTZ, van wien — evenmin als van SNIJDERS — in dien tijd zal zijn bevroed, tot welke belangrijke rol in onze geschiedenis hij later nog zou worden geroepen.

Deze arbeid, waarvoor hij over ettelijke honderden werkers van verschillend slag beschikte, omvatten o.m.: het onderhoud en de verbetering van gebouwen, wegen en bruggen; het bouwen van een tijdelijk troepenkampement in de grasvlakte van Pantej Perak (ten N. van Kota Radja) [1]), van eene ijsfabriek ten behoeve van den Geneeskundigen Dienst, van eene woning voor den Bevelhebber in den Kraton en van een blok officierswoningen; het inrichten van eene veekraal voor 400 stuks vee buiten Kota Radja; inpolderingswerkzaamheden tot het bandjirvrijmaken van den Kraton (o.a. door bedijking van de Kroeng Daroe ter plaatse); den aanleg van eene smalspoorbaan van Kota Radja naar Olehleh; den bouw van een vakwerk-aanlegsteiger in laatstgenoemde plaats; enz.
De kwaadaardige malaria- en cholera-epidemieën, welke in Februari en Maart in Atjeh zeer vele slachtoffers maakten, gingen gelukkig, behalve voor wat betreft het dagelijks slikken van groote hoeveelheden kinine, onopgemerkt aan hem voorbij.

Verlenging van detacheering afgewezen

In Juni 1875 werd aan de, van het Leger hier te lande gedetacheerde officieren door het Indische legerbestuur de gelegenheid geboden, den duur van hunne detacheering van twee op drie jaar te brengen. SNIJDERS — intusschen op 18 April t.v. tot Eerste-Luitenant bevorderd — verklaarde zich daartoe niet genegen, zoowel uit vasthoudendheid aan eene eenmaal vastgestelde regeling, als omdat hij zich niet wilde blootstellen aan het gevaar, dat eene te lange afwezigheid uit Nederland hem zou kunnen schaden in zijne loopbaan als genie-officier aldaar, welke zoo velerlei uiteenloopende eischen stelde.
Later heeft hij deze afwijzende beslissing, genomen bij gebreke van zaakkundige raadgeving van ouderen, toch wel eenigermate betreurd. Ten deele vond dit zijn oorzaak in de overweging, dat de uitvoering van de verdere voornemens van den Bevelhebber in Atjeh, welke de verovering van het geheele kustgebied ten doel hadden, hem ongetwijfeld nog meer welkome oorlogservaring had kunnen opleveren. En voorts had hij achteraf eenigermate een ge-

[1]) In Mei d.o.v. betrok hij ook zelf met de compagnie Mineurs dit kampement, hetgeen in vergelijking met het tot dusver in gebruik zijnde logies in den Kraton een grooten vooruitgang beteekende.

voel van zelfverwijt, omdat hij zich voorhield, dat feitelijk loyauteit tegenover het Indische legerbestuur, hetwelk met een tekort aan officierskader had te kampen, hem bevestigend had behooren te doen antwoorden.

Terugkeer naar Nederland

Intusschen — het antwoord was gegeven en zoo verliet hij dan den 4en Augustus Olehleh per stoomschip „Atjeh" van de Nederlandsch-Indische Stoomvaartmaatschappij. Na een verblijf van enkele dagen te Penang en te Singapore kwam hij den 14en te Batavia aan, waar hij wederom ten huize van de familie HESSIG gastvrijheid genoot. Hij bracht nog eenige dagen verlof te Buitenzorg door en vertrok den 26en Augustus met de „Koning der Nederlanden" van de Maatschappij „Nederland" naar Europa. Op 30 September arriveerde hij te Napels, van waar hij zijne reis over land voortzette, en op 22 October betrad hij wederom de ouderlijke woning te 's-Gravenzande.

Ridder M.W.O.

Middelerwijl was hij terstond na afloop van de krijgsverrichtingen te Longbatta voorgedragen voor de Militaire Willemsorde ter zake van:

„a. 13 November 1874. Verkenning zuidwestelijk gedeelte van Lemboecq en oprichting eener versterking bij Kota Alam: onder het vuur des vijands het tot stand brengen der sterkte Kota Alam — hoofdzakelijk met vrije koelies — te helpen op touw zetten en de daaraan verbonden werkzaamheden met beleid en kalmte te hebben geleid.

b. 1 t/m 16 Januari 1875. Het daarstellen eener versterking te Missigit Longbattah: onder een onafgebroken werkzaam vuur des vijands het toezicht te hebben gehad over het opzetten en daarstelling der gebouwen, terwijl de werkkrachten bestonden uit weinige mineurs en 100 vrije koelies. Met veel moed en beleid heeft hij dit werk volbracht, niettegenstaande drie zijner werkers sneuvelden en twaalf gewond werden."

Ten gevolge daarvan werd de ternauwernood meerderjarige [1]) officier bij Koninklijk Besluit van 12 November 1875 No. 18, hetwelk de belooningen bracht voor degenen, „die zich onderscheid-

[1]) Destijds werd de meerderjarigheid eerst bij het volbrengen van het 23e levensjaar bereikt.

den bij de krijgsverrichtingen tegen het rijk van Atjeh," ter zake van die krijgsverrichtingen en wel in het bijzonder gedurende het tijdvak tusschen medio Augustus 1874 en ultimo Februari 1875 benoemd tot Ridder 4e klasse der Militaire Willemsorde.

Toen hem het ridderkruis eenvoudig werd toegezonden en er geen sprake van scheen, dat dit, overeenkomstig het bepaalde in de statuten van de Orde, „met den meest mogelijken militairen luister" en onder het afleggen van den voorgeschreven riddereed aan hem zou worden uitgereikt, diende hij een verzoek in, opdat zulks alsnog in den voorgeschreven vorm zou geschieden. Op dit verzoek werd gunstig beschikt: tijdens de garnizoensparade, welke op 19 Februari 1876 ter gelegenheid van 's Konings verjaardag in de Maliebaan te Utrecht werd gehouden, werd aan hem en aan den gelijktijdig met hem in Indië gedetacheerd geweest zijnden Eerste-Luitenant-Ingenieur J. W. N. CRAMER onder groote belangstelling met het daaraan verbonden ceremonieel het ridderkruis uitgereikt.

Bovendien werd hem op 17 Maart 1877 nog toegekend het recht tot het dragen van het Eerekruis voor belangrijke krijgsverrichtingen (het zoogenaamde Expeditiekruis) met de gesp „Atjeh 1873—1876" en van de Atjeh-medaille (in den volksmond ten onrechte Kraton-medaille genoemd), zijnde de afzonderlijk ingestelde, uit veroverd Atjehsch geschut vervaardigde bronzen medaille, welke werd uitgereikt aan alle militairen en burgers, die hadden deel uitgemaakt van de, in 1873 en 1874 in Atjeh aanwezige troepen of burgerlijke staatsambtenaren. Van welke beide eereteekenen hij, mèt den in 1942 op 95-jarigen leeftijd overleden Kapitein-Luitenant ter Zee D. J. BOOM, vermoedelijk wel tot de allerlaatste dragers heeft behoord.

HOOFDSTUK III

VERDERE LOOPBAAN ALS GENIE-OFFICIER (1875—1908)

Bij den Staf der Genie te Utrecht (1875—'76)

Na ommekomst van een hem verleend verlof van twee maanden werd de Eerste-Luitenant SNIJDERS weder ingedeeld bij het Leger hier te lande en geplaatst bij den Staf van het Korps Ingenieurs, Mineurs en Sappeurs onder de bevelen van den Eerstaanwezend-Ingenieur te Utrecht, waar hij zich op 20 December meldde. Aldaar werd hij werkzaam gesteld bij het opmaken van ontwerpen en het verrichten van terreinopnemingen ten behoeve van den bouw van nieuwe en de verbetering van bestaande verdedigingswerken en inundatiemiddelen in de Nieuwe Hollandsche Waterlinie, welke als uitvloeisel van de Vestingwet van 1874 in uitvoering zouden worden genomen. Voorts werd hij belast met het onderhoud van een gedeelte der forten en werken van die Linie in de omgeving van Utrecht.

Wederom duurde zijne plaatsing in de Bisschopsstad slechts kort.

Leeraar aan de K.M.A. (1876—'80)

Nadat hij zich n.l. desgevraagd genegen had verklaard om te worden in aanmerking gebracht voor het bezetten van eene openvallende plaats als leeraar aan de K.M.A., werd hij op 19 Juni 1876 als zoodanig benoemd met ingang op 1 September d.o.v. Ten einde zich op deze nieuwe taak te kunnen voorbereiden, werd hij gedurende de maand Juli gedetacheerd bij het, in de Legerplaats bij Zeist vertoevende Bataillon Mineurs en Sappeurs en op 1 Augustus naar Breda overgeplaatst.

Aan de K.M.A. trad hij op als leeraar in de versterkingskunst en de pionierkunst voor de cadetten van alle wapens, zoowel voor den dienst hier te lande als voor dien in Nederlandsch-Indië, en in geniereglementen en lijnteekenen uitsluitend voor de cadetten

der genie. Voor wat zijn onderricht aan de Indische cadetten betrof, kon dus de door hem in Indië verworven ervaring terstond hare volle rente opleveren.

Aan genoemde inrichting vond hij als Hoofd van Onderwijs, dus als onmiddellijken chef, terug den Kapitein-Ingenieur W. BADON GHYBEN, dien hij reeds in zijne eerste plaatsing te Utrecht had leeren hoogachten en waardeeren en onder wiens uitnemende leiding hij ook thans gevoelde, geleidelijk ten volle berekend te worden voor den hem geheel nieuwen werkkring van leeraar.

De jaren, door den Luitenant SNIJDERS in deze functie aan de K.M.A. doorgebracht, werden van grooten invloed op zijne verdere loopbaan. Behalve de, voor het vervullen van zijne eigenlijke taak noodzakelijke eigen studiën immers werkten ook het leven in de wetenschappelijke sfeer van de K.M.A. en de dagelijksche omgang en gesprekken met officieren en leeraren, die ieder op eigen gebied specialist waren, in belangrijke mate mede tot verruiming en verhooging van het peil van zijne vakkennis. Op zijne beurt leidde dit weder tot verhooging van zijn zelfvertrouwen en tot eene grootere vrijmoedigheid in zijn optreden. Bovendien begon hij langzamerhand het gevoel te krijgen, dat zijn werk door zijne chefs werd gewaardeerd en dat hij hun vertrouwen en hunne sympathie genoot, terwijl ook zijne leerlingen — wellicht ten deele mede onder den invloed van den glans, welke voor hen van zijne Militaire Willemsorde uitstraalde — hem kennelijk mede hunne genegenheid hadden geschonken.

Het aldus gaandeweg verkregen zelfbewustzijn leidde hem ook op den weg van publicist. De officieren, die in dezen tijd werkzaam waren bij de inrichtingen van militair onderwijs, kwamen er n.l., in verband met de omstandigheid, dat de militaire vakliteratuur in onze taal op dit gebied destijds nog van zeer bescheiden omvang was, allicht toe, om de gegevens, welke zij voor hun theoretisch onderwijs behoefden, en de resultaten van de daartoe vereischte eigen studiën vast te leggen en te bewerken in den vorm van hand- of leerboeken voor het leger en zijne onderwijsinstellingen. Op deze wijze ontstond van de hand van den Luitenant SNIJDERS het (in de jaren 1880—1887 verschenen) [1]) lijvige **Handboek der Pionierkunst voor het Nederlandsche Leger**, hetwelk reeds spoe-

---

[1]) Van de 12 deelen verscheen ten gevolge van bijzondere omstandigheden één eerst in 1894.

dig na het uitkomen van de eerste deelen werd ingevoerd als leerboek voor de cadetten van alle wapens aan de K.M.A. Korten tijd later werd het mede officieel bestemd tot handboek voor het Korps Genietroepen (in verband waarmede de laatste twee deelen werden bewerkt in samenwerking met den Kapitein J. H. A. MIJSBERG van genoemd Korps) [1].

Ofschoon zijn werkkring aan de K.M.A. hem uitstekend beviel, mocht de Luitenant SNIJDERS dezen niet al te lang blijven vervullen ten einde niet het risico te loopen, dat eene te eenzijdige oriënteering in de richting van de militaire zijde van zijn vak hem voor zijne toekomstige taak op ingenieursgebied minder geschikt zou maken. Zulks klemde te meer, omdat destijds in de hoogere regionen der Genie over het algemeen voor het militaire gedeelte van het arbeidsveld van het wapen niet dan eene — om het euphemistisch uit te drukken — zeer gematigde waardering bestond.

„Totnogtoe was de technisch-fortificatorische richting vrijwel onbeperkt meester van het terrein geweest. In hare hegemonie gevoelde zij zich nu reeds (± 1877) bedreigd door de na 1866—1870/1 via de Stafschool c.s. snel opbloeiende strategisch-tactische richting. De personen werden vaak eenigermate de dupe van een strijd tusschen verschillende machten. Nog twintig jaar later werd het in het Wapen der Genie niet met geestdrift begroet, indien een officier daarvan naar de Hoogere Krijgsschool ging."

Aldus eene levensbeschrijving van Snijders' wapen- en tijdgenoot W. COOL [2], die in zijne loopbaan bij de Genie eenige malen op onaangename wijze de gevolgen ondervond van de geestesgesteldheid, welke ten deze in de leidende kringen van dit wapen heerschte.

Bij den Staf der Genie te Dordrecht (1880-'81)

Hij verzocht daarom, na afloop van den cursus 1879/80 van zijne plaatsing aan de K.M.A. te worden ontheven. Aldus geschiedde

---

[1]) In 1903—1908 verscheen een zeer verkorte tweede druk van het **Handboek**, in hoofdzaak bewerkt door den Kapitein MIJSBERG onder leiding van den Majoor SNIJDERS.

[2]) W. E. VAN DAM VAN ISSELT in zijne biografie: Luitenant-Generaal WOUTER COOL, Lid van den Raad van State.

en met ingang van 1 September 1880 werd hij overgeplaatst naar den Staf der Genie in de 5e Stelling te Dordrecht.
Hij werd aldaar werkzaam gesteld op het Stellingbureel, waar op dit tijdstip werken ten behoeve van de Stelling van het Hollandsch Diep en het Volkerak (de zoogenaamde Stelling van Willemsstad) en voor de kustverdediging in voorbereiding waren. Eerst arbeidde hij aan ontwerpen tot verbetering van de werken in genoemde Stelling en voor eene, in overweging zijnde nieuwe stelling aan den Moerdijk met sper-pantserfort aan de spoorbrug aldaar. Daarna werd hij bestemd om te worden te werk gesteld bij den bouw van het ontworpen fort aan den Nieuwen Maasmond (Hoek van Holland) en te dien einde toegevoegd aan den, mede op het Stellingbureau werkzamen Kapitein-Ingenieur H. F. W. BECKING, die met dien bouw zou worden belast.

Hoek van Holland (1881-'82)

In den winter van 1880/81 voerde SNIJDERS reeds ter plaatse de noodige opnemingen, waterpassingen en grondboringen uit.
Nadat in Mei 1881 het eerste gedeelte van het desbetreffende bestek, omvattende het maken van den fundeeringsput en van een steenen directiegebouw, was aanbesteed, vestigde hij zich aan „Den Hoek", waar hij aanvankelijk zelfstandig het werk leidde. Toen in het najaar genoemd directiegebouw was voltooid, werd een gedeelte daarvan betrokken door den Kapitein BECKING met zijn gezin, terwijl in den anderen vleugel eenige vertrekken aan den Luitenant SNIJDERS werden toegewezen.
In het laatst van 1881 volgde de aanbesteding van het tweede gedeelte van het bestek, omvattende het maken van de paal- en betonfundeeringen van de steenen onderbouwen voor de pantserkoepels en van de zandbedding voor het overige gedeelte van het fort, en in Juni 1882 die van het derde gedeelte, zijnde de bouw van het fort zelve.
Aan de uitvoering van dit laatste werk zou hij echter geen deel meer hebben, want eene maand later werd hij vanwege het Departement van Oorlog met eene bijzondere opdracht uitgezonden naar Maagdenburg.

Detacheering te Maagdenburg (1882—'86)

De aanleiding hiertoe was de volgende.
In het begin van 1882 had de Nederlandsche Regeering met de

IJzergieterij en Machinefabriek H. GRUSON te Buckau (nabij Maagdenburg) eene overeenkomst gesloten voor de levering van twee pantserkoepels van hardgegoten ijzer, elk voor 2 kanonnen van 30.5 cm., ten behoeve van het in aanbouw zijnde kustfort op De Harssens (nabij Den Helder).

De samenstelling en de wijze van vervaardiging van genoemd materiaal waren in grove trekken bekend; ten aanzien van de bijzonderheden ten deze werd evenwel zooveel mogelijk het fabrieksgeheim bewaard, zoowel voor wat aanging de fabricage als met betrekking tot het weerstandsvermogen tegen beschieting (welk laatste uiteraard de afmetingen van de onderscheidene onderdeelen der constructie beheerschte).

Het ontwerp voor de bedoelde koepels — met inbegrip dus van vorm en afmetingen — was dan ook opgemaakt door de fabriek en vervolgens door de Regeering goedgekeurd. Waarborg voor de deugdelijkheid van het te leveren materieel waren slechts gelegen in de ervaring en de zorg voor haar goeden naam van de zijde der Firma GRUSON.

In de negen jaren, welke sinds de laatste desbetreffende schietproeven waren verstreken, was het tegen kustversterkingen te verwachten scheepsgeschut zoowel in aantal als in uitwerking sterk toegenomen, weshalve in het contract ten aanzien van het weerstandsvermogen van de koepels zeer zware eischen waren gesteld, welke door de fabriek werden aanvaard en gewaarborgd. Van schietproeven, welke feitelijk uitsluitend het bewijs voor het voldoen aan de gestelde eischen hadden kunnen leveren, zag de Regeering om der kosten wille af. Zij bedong evenwel het recht, de geheele fabricage te doen bijwonen door een vertegenwoordiger harerzijds, aan wien, onder waarborg van volstrekte geheimhouding, alle gewenschte bijzonderheden moesten worden getoond.

Als zoodanig werd in Juli 1882 aangewezen de Eerste-Luitenant SNIJDERS, aan wien derhalve opdracht werd verstrekt tot het houden van toezicht op de uitvoering van het gesloten contract en in het bijzonder tot het bestudeeren en het controleeren van de fabricage der pantseringen. Te dien einde werd hij gesteld onder de bevelen van het Hoofd der Ve Afdeeling van het Departement van Oorlog, den Luitenant-Kolonel-Ingenieur A. J. VOORDUIN, en den, mede aan dat Departement werkzamen Kapitein der Artillerie F. G. A. SCHERER (later: VAN ERMEL SCHERER),

die met de behandeling van alle aangelegenheden betreffende pantseringen waren belast.
Ter uitvoering van de hem verstrekte opdracht vertrok SNIJDERS den 27en Juli naar Maagdenburg, waar de Kapitein SCHERER, tijdelijk aldaar vertoevende, hem ontving en hem in zijne nieuwe taak inleidde. Dit werd voor hem de aanvang van een zeer belangwekkend èn belangrijk tijdvak in zijn leven, hetwelk hem zich deed ontwikkelen tot een van onze vooraanstaande vestingbouwkundigen, wiens naam gezag verwierf tot ver over onze grenzen en wiens invloed op bepaalde onderdeelen en vormen van de duurzame versterkingskunst, zoowel in ons land als daarbuiten, van niet geringe beteekenis is geweest.
Ten einde op dit, hem geheel nieuwe en onbekende terrein thuis te geraken, nam SNIJDERS zich voor, te trachten zooveel mogelijk te zien, op te merken en te leeren, en door groote voorzichtigheid en bescheidenheid in zijn optreden ter zake van toezicht en contrôle te beproeven, het vertrouwen van de bestuurders en het personeel der fabriek te winnen. Dit laatste gelukte hem echter slechts zeer ten deele. Wèl werd hij steeds uiterst hoffelijk bejegend, doch hij bleef bij bedoeld personeel stuiten op eene geringe mededeelzaamheid en eene groote mate van terughouding, welke af en toe zelfs het karakter van wantrouwen ging aannemen. De Heer GRUSON verzocht hem voorts meermalen met nadruk, zich niet met het arbeiderspersoneel in gesprekken te begeven, terwijl het omgekeerd, blijkens opschriften in de fabriek, aan de werklieden verboden was om met „vreemdelingen" te spreken.
SNIJDERS liet zich evenwel door een en ander niet afschrikken; hij volgde van nabij de geheele fabricage van de koepelonderdeelen, deed zich — voorzoover dit dan ging — zoo volledig mogelijk voorlichten, verrichtte de vereischte materiaalkeuringen, enz., en begon zich aldus gaandeweg vertrouwd te gevoelen met zijne taak. Deze onderging in Maart 1883 eene aanzienlijke uitbreiding, doordien aan de Firma GRUSON toen mede werd opgedragen de levering van de pantserkoepels voor de forten aan den Nieuwen Maasmond en bij IJmuiden, alsmede van eene vaste pantserbatterij voor laatstgenoemd werk, met het toezicht op welke leveringen SNIJDERS, die inmiddels op 5 Februari 1883 tot kapitein was bevorderd, uiteraard eveneens werd belast.
De eenige tienduizenden kilogrammen wegende pantserstukken werden gegoten in vormen, welke op een zwaren gietijzeren bodem

uit leem en vormzand waren opgebouwd. Na eenige dagen, wanneer zij voldoende vast geworden en afgekoeld waren, werden zij uit dien vorm gelicht; zij moesten dan, ingevolge de bepalingen van het leveringscontract, een zuiver effen buitenvlak hebben en geen gietfouten vertoonen. SNIJDERS woonde elke gieting bij; voorts had hij bepaald, dat het uit den vorm lichten steeds in zijne tegenwoordigheid moest geschieden, opdat hij het voldoen aan de genoemde contractueele voorwaarde terstond zou kunnen controleeren. Dienovereenkomstig werd gehandeld en altijd bleken de pantserstukken aan de gestelde eischen te voldoen.
Maar op zekeren dag onthulde, kennelijk uit wraakgevoelens, een ontslagen fabrieksarbeider hem, dat steeds elk gietstuk vóór het „officieele" uit den vorm lichten reeds des nachts, in nog gloeiend heeten toestand, daaruit werd verwijderd, waarna de vele en soms vrij aanzienlijke gietscheuren met behulp van stukjes smeedijzer werden weggewerkt en onzichtbaar gemaakt; het gietstuk werd vervolgens weder in den vorm gelegd en opnieuw met zand afgedekt en vertoonde, wanneer het na verdere afkoeling in zijne tegenwoordigheid uit den vorm werd gelicht, uit den aard der zaak dan geenerlei feilen. Met deze wetenschap toegerust kon de Kapitein SNIJDERS inderdaad in een aantal reeds goedgekeurde pantserstukken alsnog de aanwezigheid van vele, ten deele zeer diepe gietscheuren constateeren.
Daags daarop begaf hij zich met den Kapitein SCHERER, die toevallig wegens eene andere dienstaangelegenheid te Maagdenburg aankwam, naar de directie van de fabriek om haar ter zake van de gepleegde misleiding ter verantwoording te roepen. Deze erkende de begane fraude, trachtte die echter te rechtvaardigen met het betoog, dat gietscheuren ten eenen male niet waren te voorkomen, doch niet diep gingen en aan het weerstandsvermogen van de pantseringen geenerlei afbreuk deden, en dat zij de desbetreffende contractsbepaling, ofschoon onmogelijk op te volgen, slechts had aanvaard, omdat het erkennen van de onvermijdelijkheid van zoodanige scheuren wellicht een ongemotiveerd wantrouwen in de deugdelijkheid van haar materiaal gewekt en het sluiten van een leveringscontract belet zou hebben.
De beide kapiteins brachten ter zake van een en ander een uitvoerig rapport uit aan den Minister van Oorlog, die, na ampele overweging van alle omstandigheden, zijne eindbeslissing afhankelijk stelde van de uitkomsten van eenige, voor rekening van de

fabriek te houden schietproeven, welk voorstel door de Firma GRUSON werd aanvaard. In afwachting van het verdere verloop van deze aangelegenheid werd de verdere fabricage van pantserstukken tot nader order stopgezet.

De desbetreffende schietproeven werden op 13 Augustus en 22 October 1883 en van 26—28 Mei 1884 op het schietterrein der fabriek nabij Buckau gehouden onder leiding en toezicht van eene commissie, bestaande uit den Luitenant-Kolonel VOORDUIN en de Kapiteins SCHERER en SNIJDERS. De tweede proef werd bovendien bijgewoond door een groot aantal leger- en marineofficieren van onderscheidene Europeesche staten, welke de Firma GRUSON, na van de Nederlandsche Regeering bekomen toestemming, daartoe had uitgenoodigd, eene omstandigheid, welke getuigenis aflegde van het groote vertrouwen, waarmede de fabriek een gunstigen uitslag van de schietproeven tegemoetzag. Deze bewezen inderdaad, dat de beschoten pantserstukken ten volle aan de gestelde eischen voldeden; zij toonden evenwel ook aan — en dit was eene les van meer dan zuiver Nederlandsch belang — dat aanmerkelijke wijzigingen in de tot dusver door den fabrikant aangehouden profielen van de pantseringen en verschillende verbeteringen van constructieven aard noodzakelijk waren om het vereischte weerstandsvermogen tegen eene beschieting metterdaad te verzekeren. [1])

De regeling, welke door onze Regeering met de Firma GRUSON werd getroffen met betrekking tot de noodzakelijk gebleken wijzigingen in de loopende contracten en eene in Mei 1885 gesloten nieuwe overeenkomst in zake de levering van pantsermaterieel voor onze pantser- en sperforten leidden tot eene aanzienlijke verlenging van het verblijf van den Kapitein SNIJDERS te Maagdenburg.

Gedurende dezen tijd bezocht hij voorts o.m. de hoogovens in den

---

[1]) Verslagen, Rapporten en Memoriën omtrent militaire onderwerpen, uitgegeven door het Departement van Oorlog. Deel 16 (1884), VOORDUIN, SCHERER en SNIJDERS. **Verslag omtrent schietproeven tegen hardgegoten ijzeren pantserplaten voor het Fort op de Harssens, genomen aan de fabriek van H. Gruson te Buckau-Magdeburg.**

Zie ook het artikel van de hand van den Kapitein SNIJDERS over **Het aandeel van de Nederlandsche ingenieurs in de ontwikkeling van het pantserwezen in den vestingbouw**, opgenomen in het Gedenkboek, uitgegeven ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs (1897).

Harz, van waar het speciale, voor pantserconstructies benoodigde ijzer werd betrokken, en bestudeerde hij in het Peine Walzwerk te Peine (nabij Brunswijk) de vervaardiging van gegoten vloeiijzerblokken en hunne toepassing voor versterkingskunstige doeleinden; laatstbedoelde studie leidde o.a. op zijn voorstel tot het sluiten van een contract voor de levering van zoodanige blokken ten behoeve van onze pantserforten.

Eene gelukkige omstandigheid, welke aanmerkelijk bijdroeg tot vermeerdering en verdieping van zijne kennis ten aanzien van het pantservraagstuk was mede, dat van verschillende mogendheden, welke bij GRUSON pantsermaterieel in bestelling hadden, voor contrôle- en keuringsdoeleinden meermalen officieren te Buckau vertoefden, met wie hij kameraadschappelijke betrekkingen kon onderhouden. Dit had niet alleen belangwekkende en leerzame gedachtenwisselingen en gesprekken ten gevolge, doch bood hem tevens eene welkome gelegenheid tot het bijwonen van talrijke, op het schietterrein der fabriek voor de betrokken mogendheden gehouden schietproeven, welke zonder uitzondering de gevolgtrekkingen, gemaakt uit de in 1883/84 gehouden Nederlandsche schietproeven, bevestigden.

De wijze, waarop hij een in dier voege te Maagdenburg verblijvenden Italiaanschen officier de vervulling van zijne opdracht vergemakkelijkte, werd aanleiding tot zijne benoeming door den Koning van Italië tot Ridder in de Orde van de Heiligen Mauritius en Lazarus, van welke benoeming het bericht hem in December 1885 bereikte te Boekarest, waar hij toen, zooals nader zal worden vermeld, ingevolge eene opdracht van Regeeringswege vertoefde.

In nog een ander opzicht is het verblijf van den Kapitein SNIJDERS te Maagdenburg van vèrstrekkenden invloed geweest op de ontwikkeling van den vestingbouw hier te lande.

Hij had n.l. bij geruchte vernomen, dat het streven, om het verloop van den aanval tegen vestingen te kunnen bespoedigen [1], hetwelk o.a. zijne uitdrukking vond in de invoering van mobiel zwaar krombaangeschut (houwitsers en mortieren), in Duitschland mede aanleiding had gegeven tot de beproeving van eene nieuwe soort van brisante projectielen, welke de bomvrijheid van alle totdusver bestaande gebouwen in vestingen en forten illusoir zouden

---

[1]) Uit deze jaren dagteekent o.a. de bekende theorie omtrent eene verkorte aanvalswijze in den vestingoorlog, gepropageerd door den Pruisischen Generaal VON SAUER.

maken (en — naar later zou blijken — eene volledige omwenteling in de duurzame versterkingskunst zouden teweegbrengen). Aangezien dit vraagstuk voor onze versterkte liniën en met name voor de eerst kort te voren in uitvoering genomen Stelling van Amsterdam een levensbelang vertegenwoordigde, trachtte hij zich dienaangaande nader op de hoogte te stellen, en ten koste van zeer veel moeite gelukte het hem ten slotte om, ondanks de angstvallige geheimhouding, welke te dezen aanzien van Duitsche zijde werd in acht genomen, de bevestiging van bedoelde geruchten te verkrijgen.

Alhoewel deze aangelegenheid feitelijk lag buiten de hem verstrekte dienstopdracht, achtte hij haar van genoegzaam belang om haar te brengen onder de aandacht van den Minister van Oorlog, aan wien hij ter zake op 22 Juli 1884 rapporteerde. Ofschoon men aan het betrokken Departement niet ten volle overtuigd bleek te zijn van de juistheid van zijne mededeelingen, zette de Kapitein SNIJDERS zijne naspeuringen ter zake voort en had de voldoening, daarbij volledig te slagen. Op grond van inlichtingen, deels geput uit velerlei gesprekken (o.a. met den, aan de GRUSON-fabriek vertoevenden Pruisischen oud-Majoor der Genie SCHUMANN), ten deele vernomen bij bezoeken aan schietkatoenfabrieken e.d., kon hij ten slotte op 13 Juni 1885 een uitvoeriger rapport aan den Minister uitbrengen omtrent de nieuwe projectielen en hunne uitwerking; hij ontwikkelde daarin tevens zijne denkbeelden aangaande de wijze, waarop in den vervolge de bomvrijheid van dekkingen zou moeten worden verkregen en omtrent den invloed, welken het nieuwe wapen op de duurzame versterkingskunst zou uitoefenen [1]). Het was op grond van dit rapport, dat in 1886 de verdere uitbouw van de Stelling van Amsterdam voorloopig werd stopgezet in afwachting van het verkrijgen van inzicht in den weg, welke te dezen aanzien zou moeten worden ingeslagen.

Tegen einde Juni van dit jaar kon de opdracht van SNIJDERS te Maagdenburg als geëindigd worden beschouwd en keerde hij terug naar Nederland, waar hij bij het Korps Genietroepen werd ingedeeld.

Inmiddels waren hem in het kader van zijne algemeene taak te

---

[1]) Hij behandelde dit vraagstuk ook in een uitvoerig opstel in De Militaire Spectator 1886-'87 over **Schietkatoen en schietkatoen-granaten**, hetwelk in militairen kring veel belangstelling wekte en opzien baarde.

Maagdenburg nog twee bijzondere, belangwekkende opdrachten ten deel gevallen.

Schietproeven te Boekarest (Dec. 1885 / Jan. '86)

De eerste betrof het bijwonen van eene beproeving van pantsermaterieel, welke ten behoeve van de Regeering van Roemenië zou worden gehouden in verband met de voorgenomen inrichting van hare hoofdstad tot eene gepantserde gordelvesting. Zij had daarom besloten tot het nemen van uitgebreide vergelijkende schietproeven op een tweetal volledig afgebouwde en bewapende, onderscheidenlijk van GRUSON'sche en van Fransche koepelconstructies voorziene pantserwerken, welke zij op het schietterrein van Cotroceni (nabij Boekarest) had doen inrichten. Op hare uitnoodiging o.m. ook aan de Nederlandsche Regeering om deze schietproeven te doen bijwonen, wees deze daarvoor aan de hiervóór vermelde Commissie-VOORDUIN.

Op 8 December 1885 vertrok derhalve de Kapitein SNIJDERS via Weenen naar de Roemeensche hoofdstad, waar hij den 13en tegelijk met de beide andere commissieleden aankwam. Na het afleggen van de noodige beleefdheidsbezoeken — waarbij de vreemde officieren o.a. aan Koning CAROL I werden voorgesteld — woonden zij de schietproeven, welke den 18en December aanvingen en tot 23 Januari 1886 werden voortgezet, grootendeels bij. Aangezien daarbij het vraagstuk van de pantserforten in zijn vollen omvang aan de practijk werd getoetst, waren deze proeven van ongewoon veel belang en gaven zij aanleiding tot tal van zeer belangwekkende gevolgtrekkingen [1]).

Ook overigens beleefde SNIJDERS te Boekarest een interessanten tijd, mede doordien van Roemeensche zijde aan de buitenlandsche officieren velerlei beleefdheden werden bewezen. In het laatst van December werden zij o.a. allen door den Koning aan een maaltijd vereenigd, waarbij ook onderscheidingen werden verleend en o.m. de Kapitein SNIJDERS het kruis van Officier in de Roemeensche Kroonorde ontving.

Den 17en Januari keerde hij naar Maagdenburg terug.

---

[1]) Verslagen, Rapporten en Memoriën. Deel 18 (1886). VOORDUIN, SCHERER en SNIJDERS. **Verslag omtrent eene zending naar Bucarest tot het bijwonen van de beproeving van pantserkoepels.**

Schietproef te Spezia (April 1886)

De opdracht voor de tweede, hiervóór bedoelde zending gewerd hem eenige maanden later, terwijl hij te Lyon vertoefde tot het keuren van het, door onze Regeering bij eene fabriek ter plaatse bestelde pantsermaterieel en hij aanwijzing ontving om zich te begeven naar Spezia tot het bijwonen van eene schietproef aldaar. De Italiaansche Regeering had n.l. in 1883 ten behoeve van de inrichting van genoemde oorlogshaven bij de Firma GRUSON twee pantserkoepels voor 40 cm.-geschut besteld, doch, op grond van de lessen van de Nederlandsche schietproeven, nader de practische beproeving van een overeenkomstig pantserstuk geëischt. Ook zij had aan buitenlandsche mogendheden de gelegenheid geboden, zich bij deze proef te doen vertegenwoordigen, waarvan de door het Departement van Oorlog aan den Kapitein SNIJDERS verstrekte opdracht een rechtstreeksch gevolg was.
Ook deze, van 20-29 April gehouden proef [1]) — waarbij buitengewoon zware eischen werden gesteld (bestand zijn tegen de uitwerking van geschut van 43 cm.) — bewees wederom de juistheid van de gevolgtrekkingen, welke van Nederlandsche zijde waren gemaakt uit de eigen schietproeven, waarmede bij de constructie van het proefobject was rekening gehouden, welke proeven dus op dit gebied baanbrekend waren geweest.

Huwelijk

Intusschen was SNIJDERS in het voorjaar van 1883, tijdens de gedwongen pauze in de fabricage-werkzaamheden te Maagdenburg, op 17 Mei te Dordrecht in het huwelijk getreden met Mejuffrouw JOHANNA ADRIANA EVERDINA DE BRUYN, dochter van een sigarenfabrikant aldaar, die hij als logée ten huize van de familie BECKING tijdens zijne plaatsing te Hoek van Holland had leeren kennen. Na eene korte huwelijksreis naar Parijs en de Rijnstreek hadden zij zich te Maagdenburg aanvankelijk op kamers gevestigd, later eene eigen woning betrokken. Uit dit huwelijk werd in 1887 een zoon en naamgenoot geboren.

---

[1]) Verslagen, Rapporten en Memoriën. Deel 19 (1887). **Verslag eener zending naar Spezia tot het bijwonen eener schietproef aldaar, opgedragen aan den Kapitein-Ingenieur C. J. Snijders.**
Zie ook van zijne hand het artikel: **De schietproef te Spezia, 20-29 April 1886,** verschenen in De Militaire Spectator 1886.

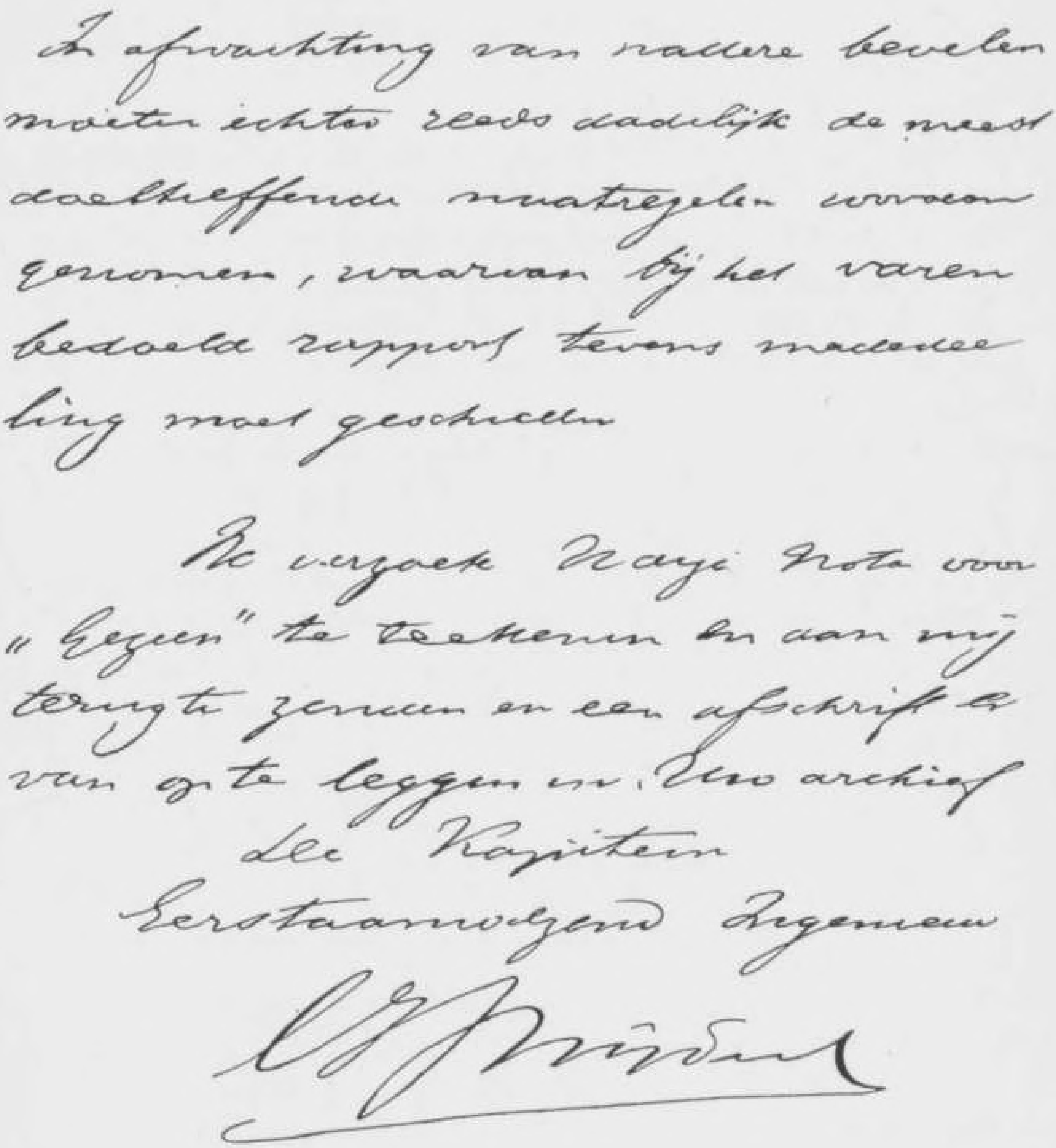

In afwachting van nadere bevelen moeten echter reeds dadelijk de meest doeltreffende maatregelen worden genomen, waarvan bij het voren bedoeld rapport tevens mededeeling moet geschieden.

Ik verzoek Nagi Nota voor „Gezien" te teekenen en aan mij terug te zenden en een afschrift er van op te leggen in Uw archief.

De Kapitein
Eerstaanvolgend Ingenieur

Proeve van handschrift (gedeelte van een dienstbrief)
en handteekening — 1901.

Bij het Korps Genietroepen (1886-'87)

Op 1 Juli 1886 meldde de Kapitein SNIJDERS zich bij het Korps Genietroepen, waarbij hij totdusver, behalve bij wijze van detacheering uit hoofde van zijn leeraarschap aan de K.M.A., nog nimmer had dienst gedaan [1]). Hij werd daarbij belast met het commando over de 4e (vesting-) Compagnie.
Hij had deze plaatsing dankbaar begroet als eene welkome gelegenheid tot het verwerven van meer ervaring en routine in den troependienst. In dit opzicht baarde zij hem echter wel eenige teleurstelling ten gevolge van de, door verschillende omstandigheden vrij beperkte oefeningsgelegenheid, waarin slechts een verblijf in de Legerplaats bij Zeist en de hem opgedragen leiding van de oefeningen van het tijdelijk bij het Korps gedetacheerde personeel van alle regimenten infanterie eene zeer gewaardeerde afwisseling brachten.
Maar alreeds spoedig was er weder overplaatsing op til: toen in 1887 de door den Kapitein W. COOL bezette plaats als Hoofd van Onderwijs in de Genie-wetenschappen aan de K.M.A. open viel, werd op 23 April de Kapitein SNIJDERS voor het vervullen van die functie aangewezen. Weliswaar had hij, ternauwernood een jaar bij den troep dienende [2]) en mede wegens particuliere redenen, deze aanwijzing, althans op dit tijdstip, liever nog niet gewenscht, doch aangezien hem bleek, dat het inbrengen van bezwaren, als biedende geenerlei kans op een goeden uitslag, geen zin zou hebben, liet hij dit achterwege.
En zoo volgde hij dan op 1 September zijne bestemming naar Breda.

Hoofd van Onderwijs aan de K.M.A. (1887-'94)

Hij nam zijn nieuwen werkkring, waarin de wèlvoorziene bibliotheek van de K.M.A. hem eene uitnemende gelegenheid zou bieden om zijne studiën op krijgskundig gebied voort te zetten, met volle animo ter hand en wist zich spoedig daarin in te werken. Hij ver-

---

[1]) Dit was zeer ongewoon: de genie-officier diende steeds in den luitenantsrang eenige jaren — in dezen tijd gemiddeld 3 à 3½ jaar — bij het Bataillon Mineurs en Sappeurs (Korps Genietroepen). De Luitenant SNIJDERS was, gerekend over eene reeks van eenige tientallen jaren, de eenige, die in dezen rang, althans hier te lande, nimmer bij den troep had gediend.

[2]) Ook deze troepen-diensttijd als kapitein was merkwaardig kort: de gemiddelde diensttijd bij de Genietroepen in dezen rang was destijds te stellen op 3½ à 4 jaar.

vulde zijne taak op uitnemende wijze en verwierf zich de achting en de sympathie, zoowel van zijne leeraren-medewerkers als van de zijde der cadetten.

Bij het overlijden van Koning WILLEM III vertegenwoordigde hij mede de K.M.A. door met eene cadetten-deputatie een krans in de rouwkamer neer te leggen en door twee dagen later met eene andere deputatie aan de begrafenisplechtigheid deel te nemen.

In het laatst van 1891 werd hij gepolst, of hij genegen zou zijn om met ingang van 1 November van het volgende jaar op te treden als leeraar in de geodesie en de versterkingskunst aan de Hoogere Krijgsschool. Ofschoon vereerd door deze uitnoodiging meende hij, in zijn persoonlijk belang deze niet te moeten aannemen; anders toch zouden de vijf jaren, gedurende welke hij alreeds weder bij het Militair Onderwijs werkzaam was, voor onbepaalden tijd worden verlengd, hetgeen hij, met name wegens de vroeger vermelde, aan zuiver militaire dienstverrichtingen weinig wèlgezinde mentaliteit van de leidende kringen der Genie, niet verantwoord achtte.

Hij zag zich dus verplicht om voor de hem aangeboden benoeming te bedanken en verzocht in denzelfden gedachtengang een jaar later om na beëindiging van den cursus 1892/93 weder bij zijn eigen wapen te worden teruggeplaatst. De Minister van Oorlog besliste evenwel overeenkomstig het advies van den Gouverneur van de K.M.A., die had geraden, hem nog één jaar langer in zijne functie als Hoofd van Onderwijs te handhaven, en bepaalde, dat hij met ingang van 1 September 1894 eervol uit zijn werkkring aan de K.M.A. zou worden ontheven. Op dien datum werd hij derhalve door den Inspecteur der Genie overgeplaatst naar den Staf der Genie te Amsterdam en werkzaam gesteld onder de bevelen van den Eerstaanwezend-Ingenieur aldaar.

De verdiensten van den Kapitein SNIJDERS, als gebleken zoowel uit zijne verrichtingen tijdens de detacheering te Maagdenburg als tijdens zijne werkzaamheid aan de K.M.A., vonden eene welverdiende erkenning door zijne benoeming, ter gelegenheid van den verjaardag van H.M. de Koningin in 1894, tot Ridder in de Orde van den Nederlandschen Leeuw, eene onderscheiding, welke aan subalterne officieren niet dan in zeer bijzondere gevallen werd verleend.

Wetenschappelijke arbeid

Behalve den, uiteraard niet rechtstreeks waarneembaren invloed, welke zijne paedagogische en andere eigenschappen moeten hebben uitgeoefend op de officieren, die een deel van hunne opleiding van hem hebben genoten, hebben de jaren, welke hij ook thans weder bij het Militair Onderwijs had doorgebracht, in andere opzichten mede hunne sporen nagelaten en een rijken oogst opgeleverd.

Indien zij al grootendeels eerst later zijn uitgekomen, zoo is toch ongetwijfeld in deze jaren te zoeken de geboorte van de leerboeken enz., welke hij — ten deele ingevolge daartoe verstrekte opdracht — hetzij alleen, hetzij in samenwerking met wapengenooten (P. C. J. NOORDUYN, P. HUFFNAGEL, F. R. VAN ROIJEN) en anderen achtereenvolgens schreef over pantseringen (1894), belegeringsoorlog (1895), veldversterkingskunst (1899) en duurzame en tijdelijke versterkingskunst (I-1901; II-1907) — leerboeken, welke voor eene geheele generatie van officieren de basis voor hunne kennis op dit gebied hebben gevormd.

Ook vervulde hij in dit tijdvak gedurende een zestal jaren (1888—1894) de functie van hoofdredacteur van ons oudste militaire tijdschrift, De Militaire Spectator.

Voorts droeg hij tot het verbreiden van juiste denkbeelden omtrent de belangrijke vraagstukken van militairen aard, welke in dezen tijd, met name omtrent vestingbouw e.a., aan de orde waren, het zijne bij door op 13 Januari 1891 voor de Vereeniging ter beoefening van de Krijgswetenschap eene voordracht te houden over **De versterking en verdediging van inundatiestellingen in verband met de hedendaagsche denkbeelden op vestingbouwkundig gebied** (welke voordracht eenige maanden later door een geanimeerden desbetreffenden debatavond werd gevolgd) en op 15 December 1893 voor dezelfde Vereeniging eene spreekbeurt te vervullen over het onderwerp: **De mobiele pantserfortificatie en hare waarde voor onze landsverdediging.**

Ook in de practijk was hij met deze en dergelijke vraagstukken in nauwe voeling gebleven.

In de eerste plaats maakte hij deel uit van de commissie tot keuring en beproeving van de, ten behoeve van de in aanbouw zijnde kustforten afgeleverde pantserkoepels e.a. en verrichtte hij o.a. tijdens zijn diensttijd bij het Korps Genietroepen met een kapitein der ves-

ting-artillerie eenige dienstreizen naar Luik tot het keuren van aldaar bestelde mitrailleurs met toebehooren.

Voorts was hij aangewezen als tijdelijk stemhebbend lid van het Permanente Technische Comité voor Artillerie- en Geniezaken, hetwelk in 1887 door de Regeering was ingesteld tot het bestudeeren van de velerlei vraagstukken, welke op dit gebied aanhangig waren tengevolge van den reusachtigen vooruitgang van de aanvals- en verdedigingsmiddelen en die met het oog op den, in zake den vestingbouw te volgen weg, voor ons land juist in dit tijdsgewricht (bouw van de Stelling van Amsterdam!) van buitengewoon groote beteekenis waren. In die hoedanigheid nam hij o.a. een werkzaam aandeel in de samenstelling van een, in 1888 uitgebracht rapport nopens de toekomstige inrichting enz. van verdedigingsstellingen (waarbij hij met den Luitenant-Kolonel VOORDUIN eene gemeenschappelijke afzonderlijke nota overlegde) en van eene ontwerp-regeling betreffende het houden van schietproeven op eenige nieuw-ontworpen typen van bomvrije dekkingen. Deze schietproeven werden in 1892 in de duinen nabij Schoorl gehouden. Tot zijne teleurstelling werd de Kapitein SNIJDERS niet in de gelegenheid gesteld, deze bij te wonen. Aangezien toch feitelijk hij zelf den eersten stoot tot het nemen van die proeven had gegeven, gevoelde hij zich daardoor eenigermate miskend en achteruitgezet; hij vermoedde, dat

> „de hooge autoriteiten, tot het volle behoud hunner beslissingsvrijheid tegenover zijn, door hen wel eens al te vooruitstrevend geachte denkbeelden, zijne aanwezigheid en inmenging niet wenschten." (H. L.)

Wel mocht hij na afloop van de beproeving de, bij de beschieting verkregen uitwerking bezichtigen, welke volledig in overeenstemming bleek met de door hem uit Maagdenburg gerapporteerde feiten en gegevens.

Tenslotte woonde hij van 20—27 September 1890 te Tangernhütte (nabij Maagdenburg) uitgebreide proeven met snelvuurgeschut bij, zulks op uitnoodiging van het GRUSON-werk, hetwelk officieren van vrijwel alle legers en vloten ter wereld de gelegenheid daartoe had geboden. Een door hem uitgelokt voorstel van den Gouverneur der K.M.A. om hem dit bezoek — hetwelk hij als een sluitsteen voor zijne studiën van de laatste jaren en mede als van veel belang voor zijn onderwijs aan de K.M.A. beschouwde — als dienstreis te doen maken, vermocht geen genade te vinden

in de oogen van den Minister van Oorlog. De Kapitein SNIJDERS vroeg toen de voor het maken van de reis vereischte vergunning als verlof aan en woonde voor eigen rekening deze belangwekkende proeven bij.

Bij den Staf der Genie te Amsterdam (1894-'95)

Op 1 September 1894 in zijne nieuwe standplaats Amsterdam aangekomen zijnde, werd hij aldaar belast met het ontwerpen en uitvoeren van een aantal kleinere werken in de kringstelling en overigens werkzaam gesteld in den dagelijkschen bureeldienst. Laatstgenoemde routine-arbeid werd hem tot eene nuttige en leerzame voorbereiding voor de volgende taak, welke hem wachtte, n.l. den zelfstandigen werkkring van eerstaanwezend-ingenieur, in welke functie hij op 1 December 1895 naar Gorinchem werd overgeplaatst.

Eerstaanwezend-Ingenieur te Gorinchem (1895-1901)

Aldaar werd onder zijne leiding o.m. ontworpen en uitgevoerd eene nieuwe kazerne voor de ter plaatse gelegerde vesting-artillerie, waarbij o.a. op zijn voorstel, nadat hij te voren de vereischte proeven had doen nemen, voor de eerste maal bij een genie-werk verdiepingvloeren van gewapend beton werden toegepast; daaraan werd ook, als noviteit, in den gevel eenig beeldhouwwerk aangebracht [1]), hetgeen eene te waardeeren afwijking van het destijds vrij eenvormige en weinig fraaie kazerne-type vormde. Voorts vond onder zijne directie de bouw van een aantal batterijen in het tot zijn ambtsgebied behoorende gedeelte van de Nieuwe Hollandsche Waterlinie plaats.

Zoowel vanwege het zelfstandige karakter van dezen werkkring, hetwelk hij zeer op prijs stelde, als uit hoofde van de overige omstandigheden, waaronder hij te Gorinchem leefde, waren de bijna zes jaren, welke hij aldaar doorbracht, voor hem een aangename tijd, mede omdat zijne verstandhouding met burgerij en gemeentebestuur — welke vooral in eene kleine plaats zulk eene belangrijke rol speelt — niets te wenschen overliet; van dit laatste getuigde

---

[1]) Op de beide vleugels was in dit beeldhouwwerk een aap-motief verwerkt, weshalve de soldaten in Gorinchem spraken van de „Apenkazerne". Zij stelden overigens de inrichting daarvan wel op prijs en verklaarden, gaarne „in den aap gelogeerd" te zijn.

o.m. ook zijne benoeming tot lid van de plaatselijke Commissie van toezicht op het Middelbaar Onderwijs (waarin overigens zijne critiek op den — z.i. te hoog opgevoerden — standaard van het onderwijs wel tot eenige wrijving heeft aanleiding gegeven). In September 1898 vertegenwoordigde hij mede het wapen der Genie bij den intocht te 's-Gravenhage, na de kroning, van H.M. Koningin WILHELMINA.

Overgang naar den Generalen Staf afgewezen

In het begin van 1901 werd den Kapitein SNIJDERS onderhands gevraagd, of hij genegen zou zijn om over te gaan bij den Generalen Staf, in welk geval hij bij keuze tot majoor zou worden bevorderd. Op grond van de overweging, dat hij (na 18 dienstjaren als kapitein) bij zijn eigen wapen reeds sedert eenigen tijd No. 1 stond in de ranglijst voor majoor, en van oordeel zijnde dat, indien op zijne diensten bij genoemd dienstvak was prijs gesteld, hem de gelegenheid tot zoodanigen overgang reeds vroeger had behooren te zijn geboden, en tenslotte mede om financieele redenen (kosten van uniformverandering en van de aanschaffing van dienstpaarden) bedankte hij evenwel voor het gedane eervolle aanbod.

Eerstaanwezend-Ingenieur te Haarlem (1901-'04)

Den 29en Juli 1901 werd hij bevorderd tot majoor bij het wapen der Genie en in dien rang overgeplaatst als Eerstaanwezend-Ingenieur te Haarlem, in welke functie hij op 7 Augustus 1903 den rang van luitenant-kolonel bereikte.

Tot genoemd eerstaanwezendschap behoorden het garnizoen Haarlem, waar belangrijke verbeteringen aan en uitbreidingen van militaire gebouwen onderhanden waren, en het front Spijkerboor—Aalsmeer van de Stelling van Amsterdam. Van dit laatste waren sommige forten voltooid en verkeerden de overige in den toestand van „verdedigbaar aardwerk" (d.w.z. dat zij nog niet van bomvrije gebouwen e.d. waren voorzien).

Onder het beheer van den Majoor SNIJDERS werd het, overigens afgewerkte fort bij Velsen voorzien van pantserkoepels, waarvan hij als lid van de keuringscommissie in Juli 1902 de beproeving op het schietterrein van KRUPP-GRUSON te Tangernhütte bijwoonde (welke beproeving werd gevolgd door eene bezichtiging van de fabrieken te Essen, gepaard gaande met eene schitterende

ontvangst). Verder werden onder zijne leiding achtereenvolgens afgebouwd de forten Zuidwijkermeer, aan den Ham, bij Krommeniedijk, bij Marken-Binnen, bij Spijkerboor, bij Aalsmeer en bij Hoofddorp. Voorts was op genoemd front de verbetering van bestaande en de aanleg van een aantal nieuwe batterijen, inundatiewerken, wegen en beplantingen in voorbereiding of in uitvoering. In het bijzonder bij den fortenbouw deden zich verschillende belangwekkende technische vraagstukken voor. Zoo werd b.v. bij het fort Zuidwijkermeer, nadat ter zake omvangrijke belastingsproeven waren genomen, voor de eerste maal eene fundeeringplaat van gewapend beton in stede van eene paalfundeering toegepast. En een contract tot levering van een aantal gepantserde uitkijkposten — tot keuring waarvan hij in 1903 een dienstreis naar de SKODA-Werke te Pilsen (Bohemen) maakte — voerde tot zeer belangrijke proefnemingen op het gebied van het onderzoek naar de hoedanigheid van ijzer, welke proeven onder zijne leiding door den onder zijne bevelen werkzamen Kapitein P. A. M. HACKSTROH werden uitgevoerd en waarvan hun verslag [1]) in technische kringen in hooge mate de aandacht trok.

Verhouding met zijne officieren

Het was in de totdusver door hem vervulde functiën, dat hij het nauwst in aanraking kwam met de onder hem dienende subalterne officieren [2]), op wier vorming en verdere ontwikkeling hij van grooten invloed was. Zijn voorbeeld, zijne kennis, de eischen, welke hij stelde en mocht stellen, en de voorlichting, welke hij verstrekte, konden niet anders dan hun in hooge mate ten voordeel strekken. De uiterst welwillende wijze, waarop hij hen steeds ter zijde stond ondanks de omstandigheid, dat hij zelf vaak met werk was overladen — ook met opdrachten buiten zijn normalen werkkring, waarmede hij vanwege zijne bijzondere kundigheden werd belast — deed hem bovendien de warme genegenheid verwerven van allen, die onder hem dienden.

Eene persoonlijke ervaring, typeerend voor zijne hartelijk-eenvou-

---

[1]) **Verslag en beschouwingen omtrent mechanisch onderzoek van ijzer door middel van breekproeven op ingekeepte staven,** opgenomen in De Ingenieur 1903 No. 35 en 1905 No. 9.

[2]) In zijn verderen werkkring beperkten zijne dienstbemoeiïngen zich uiteraard meer uitsluitend tot de hoogergeplaatsten en ging dit rechtstreeksch contact met de jongeren eenigszins verloren.

dige en tegemoetkomende wijze van optreden ten deze, zij het dan van eenige jaren later (1906), moge hier bij wijze van een voorbeeld vermelding vinden.

Een enkele jaren oudere collega en ik, één jaar officier zijnde, hadden eene verhandeling samengesteld over het beleg van Port-Arthur in den Russisch-Japanschen oorlog van 1904-'05 en over de leeringen, welke daaruit zouden zijn te putten met betrekking tot de (toen nog ten deele in aanbouw zijnde) Stelling van Amsterdam. Begrijpende, dat èn het vinden van een uitgever zou worden vergemakkelijkt èn een eventueele lezerskring aanmerkelijk zou worden verruimd, indien wij dit geschrift zouden kunnen aankondigen als verschijnende „met een inleidend woord van den Luitenant-Kolonel C. J. SNIJDERS", verzochten wij dezen, die tot onze hoogere chefs behoorde, of hij tot het schrijven daarvan bereid zou zijn.

Kennelijk mede, om onzen studiezin aan te moedigen, verklaarde hij zich onmiddellijk daartoe genegen, echter onder de alleszins begrijpelijke en aannemelijke voorwaarde, dat hij vooraf van onzen arbeid zou kennisnemen om — in het midden latende, of hij het met onze beschouwingen in allen deele eens zou zijn — althans de overtuiging te kunnen hebben, dat zij wetenschappelijk verantwoord waren. Uit den aard der zaak stemden wij daarin volgaarne toe en dus besteedde hij een deel van zijn kostbaren tijd aan eene bestudeering van onze verhandeling.

Doch daarmede volstond hij niet: kort daarna werden wij te zijnen huize genoodigd en daar heeft hij enkele avonden beschikbaar gesteld om onder het genot van eene sigaar, een kopje thee en nòg iets het geheel aan de hand van zijne aanteekeningen [1]) grondig met ons door te nemen. Zooals te verwachten was, konden niet al onze beschouwingen zijne volle instemming verwerven, doch de daaruit voortvloeiende besprekingen en discussiën vonden plaats om zoo te zeggen op den voet van volkomen gelijkwaardigheid. Geen oogenblik behoefden wij het gevoel te hebben, dat wij, met tezamen vijf dienstjaren als officier, als schuchtere beginnelingen stonden tegenover een der corypheeën op het gebied van vestingoorlog en vestingbouw, die onze, soms van de zijne afwijkende opvatting „du haut de sa grandeur" verwierp. Hij

[1]) Taal en stijl waren daarbij niet vergeten. De eerste kantteekening o.a. luidde: „Van huis uit — verfoeilijk germanisme!"

schonk aan onze argumentatie zijne volle aandacht en aanvaardde het zonder de minste kwalijknemendheid, toen wij op een enkel punt onze oorspronkelijke opvatting meenden te moeten handhaven. Dat intusschen deze gedachtenwisseling aan het resultaat van onzen arbeid zeer ten goede kwam, behoeft wel evenmin betoog, als dat de Overste SNIJDERS, voor zooveel nog noodig, ons hart ten volle had veroverd.

Afgewezen aanbiedingen

In het begin van den Zuid-Afrikaanschen oorlog was de Kapitein SNIJDERS door een comité, hetwelk hier te lande werkzaam was voor de belangen van de, in haar vrijheidsstrijd met Engeland verwikkelde Boerenrepublieken, aangezocht om aldaar de leiding van uit te voeren versterkingswerkzaamheden op zich te nemen. Hij had echter, mede in overeenstemming met het oordeel van zijne echtgenoote — aan wier gevoelen in aangelegenheden als deze hij zeer veel waarde hechtte — vermeend, op deze uitnoodiging niet te moeten ingaan.

In dezen zelfden tijd heeft nog op andere wijze het gevaar gedreigd, dat hij voorgoed voor het Leger zou zijn verloren gegaan. Vrijgekomen was n.l. de uit financieel oogpunt zeer aanlokkelijke betrekking van directeur der gemeentewerken te Dordrecht. Hij kreeg toen van bevriende zijde den raad om naar die betrekking te solliciteeren, waarbij de omstandigheid, dat in genoemde stad — van waar zijne echtgenoote afkomstig was — verschillende invloeden te zijnen gunste konden werkzaam zijn, hem eene goede kans op eene benoeming zou hebben verzekerd. Na gezette overweging en wederom velerlei beraadslagingen met zijne echtgenoote besloot hij evenwel, van het verkrijgen van deze betrekking geen werk te maken.

Genie-Commandant te Utrecht (1904-'08)

Den 20en Juni 1904 werd de Luitenant-Kolonel SNIJDERS als opvolger van den als Inspecteur der Genie optredenden Kolonel H. VAN 'T SANT benoemd tot Commandant in het 1e Genie-Commandement, als hoedanig hij wederom Utrecht tot standplaats kreeg.

Dit Commandement omvatte de eerstaanwezendschappen Utrecht, Naarden en Gorinchem en de werken enz. van de Nieuwe Hol-

landsche Waterlinie benoorden de Nieuwe Merwede, alsmede het Inundatiebureau van genoemde Linie. Doordien in dezen tijd in dit gebied geen belangrijke werken in uitvoering waren, valt omtrent zijn normalen dienst in deze plaatsing, waarin hij op 2 Juli 1906 tot kolonel werd bevorderd, niets bijzonders mede te deelen. Daarbuiten trad hij in deze jaren op als lid van het bestuur der Vereeniging ter beoefening van de Krijgswetenschap, als hoedanig hij in 1913 aftrad, waarna de Vereeniging hem (in 1917) tot eerelid benoemde. Van 1905 t/m 1907 behoorde hij ook tot de medewerkers aan het, in eerstgenoemd jaar voor de eerste maal verschenen **Wetenschappelijk Jaarbericht** van die Vereeniging (hoofdstuk Vestingoorlog en vestingbouw), terwijl hij van 1909 t/m 1913 deel uitmaakte van de desbetreffende commissie van redactie.

Ook op ander dan zuiver militair gebied werd een beroep op zijne diensten gedaan, o.a. doordien de, in 1907 opgerichte Nederlandsche Vereeniging voor Luchtvaart hem tot haar eersten Voorzitter koos, welke benoeming hij zich liet welgevallen [1]).

Zending naar Scandinavië (1906)

Eveneens vallende buiten zijne normale taak werd hem in 1906 nog eene zeer belangrijke zending van Regeeringswege opgedragen. Op 26 October 1905 was n.l. tusschen Zweden en Noorwegen gesloten het tractaat van Stockholm, hetwelk de opheffing van de personeele unie tusschen beide landen bezegelde en de volledige scheiding tusschen die staten tot een voldongen feit maakte. Gedurende de voorafgegane periode van spanning had Noorwegen aan zijne Zweedsche grens een aantal bestaande versterkingen verbeterd en nieuwe aangelegd, welke thans ingevolge artikel 15 van genoemd tractaat, waarbij langs een gedeelte van de gemeenschappelijke grens eene gedemilitariseerde strook werd voorgeschreven, moesten worden geslecht.

Tot contrôle daarvan werd in 1906 ingesteld eene commissie van drie buitenlandsche officieren, als hoedanig Zweden had gekozen den Oostenrijkschen Kolonel der Genie BLAIM en Noorwegen den Duitschen Kolonel SCHOTT, welke beide officieren tot de Nederlandsche Regeering het verzoek deden richten, harerzijds

---

[1]) Zijne bemoeiïngen ter zake van de luchtvaart zullen overigens hierna in een afzonderlijk hoofdstuk worden behandeld.

een genie-officier als derde lid aan te wijzen. Ter voldoening aan dit verzoek wees de Minister van Oorlog den Kolonel SNIJDERS voor de vervulling van deze eervolle opdracht aan.
Op 31 Juli vertrok deze dus via Kiel en Kopenhagen naar Göteborg, waar hij den 3en Augustus de beide andere commissieleden ontmoette, met wie hij den 5en te Christiania (thans: Oslo) aankwam.
Van 9—16 Augustus werden de ter zake van de opdracht vereischte terreinbezichtigingen uitgevoerd, waarna den 20en het (volkomen bevredigende) rapport aan de beide Regeeringen kon worden opgemaakt.
Alle tijd, welke niet door den arbeid werd in beslag genomen, alsook nog de daaropvolgende week werd geheel en al gevuld door eene vrijwel onafgebroken reeks van beleefdheden, welke der commissie van Zweedsche en van Noorsche zijde werden bewezen. Als zoodanig volsta ik met het vermelden van de ontvangsten door de beide Koningen en een bezoek aan de BOFORS-geschutfabrieken. Voorts werden de drie leden der commissie door den Koning van Noorwegen benoemd tot Commandeur 2e klasse in de Orde van Sint Olaf en werd hun door den Koning van Zweden het Commandeurskruis 2e klasse in de Orde van het Zwaard toegekend.
Op 27 Augustus beschouwde de commissie zich als ontbonden; op 1 September d.o.v. keerde de Kolonel SNIJDERS in Nederland terug.
Later deden de beide betrokken Regeeringen — welke zeer voldaan bleken over den uitslag van het gehouden onderzoek, waarvan zij eigenlijk nog verdere moeilijkheden hadden gevreesd — deswege o.m. ook aan de Nederlandsche Regeering langs diplomatieken weg nog eene dankbetuiging geworden. Bovendien kenden beide aan elk der commissieleden eene „eeregift", tevens vergoeding wegens reis- en verblijfkosten, toe ten bedrage van 2500 kronen, welke door den Kolonel SNIJDERS na daartoe bekomen vergunning werd aanvaard.

Afscheid van de Genie

Zijne werkzaamstelling bij den Generalen Staf in Mei 1908 — waarover in een volgend hoofdstuk — maakte een einde aan zijne 36-jarige, schitterende loopbaan bij de Genie, welke op waardige wijze werd afgesloten door een luisterrijk diner, hem op den 23en

van die maand in het Hotel des Pays-Bas te Utrecht aangeboden door een groot aantal onder hem dienende of gediend hebbende genie-officieren onder voorzitterschap van den Generaal-Majoor BECKING, Inspecteur der Genie.

HOOFDSTUK IV.

BIJ DEN GENERALEN STAF
(1908—1914)

Benoeming tot Sous-Chef van den Generalen Staf

Hoezeer het Legerbestuur een open oog had voor de kennis en de bekwaamheden van den Kolonel SNIJDERS, ook buiten het meer bijzondere, militair-technische domein van den genie-officier, bleek op de meest overtuigende wijze in het voorjaar van 1908, toen de Generaal-Majoor THIANGE den, tot Minister van Oorlog benoemden Luitenant-Generaal SABRON als Chef van den Generalen Staf opvolgde, waardoor de functie van Sous-Chef van dit dienstvak open kwam. Namens den nieuwen Chef, die bovendien de vrijgevallen plaats gaarne door een vestingbouwkundige zag vervuld, werd toen de Kolonel SNIJDERS gepolst, of hij bereid zou zijn, eene benoeming als zoodanig te aanvaarden.

Deze had zich, toen hij voor de eerste maal van een desbetreffend gerucht had vernomen, aanvankelijk daartoe niet genegen gevoeld, aangezien hij zich voor die functie niet berekend achtte. Doch

> „na rijp beraad en overleg met zijne echtgenoote, die een onbepaald vertrouwen in zijn kennen en kunnen bezat en hem steeds in zijn werken en streven krachtig steunde, besloot Kolonel SNIJDERS zich beschikbaar te stellen, er daarbij uitdrukkelijk op wijzende, dat hij zich bewust was, hoeveel hem voor de richtige vervulling van dezen belangrijken post ontbrak aan vakkennis, dienstroutine en ervaring, maar tevens zijn vaste voornemen te kennen gevende, om bij aanstelling in dien post zich ten uiterste te zullen inspannen om dit tekort zoo spoedig en zoo goed mogelijk, met den steun en de voorlichting van zijn nieuwen chef en de medewerking zijner officieren, aan te vullen." (H.L.)

Dientengevolge werd hij op 30 April 1908 met afwijking van de bestaande organisatie van den Generalen Staf en van het wapen

der Genie „belast met de waarneming van de functie" van Sous-Chef van den Generalen Staf (niet als zoodanig „benoemd", waardoor hem voor de enkele maanden, welke hij nog in den kolonelsrang had te dienen, de kosten eener uniformverandering werden bespaard). [1]) Op 16 Juli d.o.v., den dag, waarop hij de wettelijk voorgeschreven twee dienstjaren als kolonel had volbracht, werd hij, onder gelijktijdige bevordering tot generaal-majoor, in genoemde functie definitief benoemd.
Een unicum in onze militaire geschiedenis! Terwijl na 1875 slechts éénmaal bij wijze van hooge uitzondering een kapitein bij den Generalen Staf was geplaatst, die niet de Hoogere Krijgsschool had doorloopen (de Kapitein der Artillerie N. BOSBOOM), werd thans een officier — en nog wel een genie-officier — die dezen cursus niet had gevolgd en in lagere rangen nimmer bij genoemd dienstvak had gediend, tot Sous-Chef daarvan benoemd! Hij sloot daarmede op waardige wijze de rij van een vijftal genie-officieren (merkwaardigerwijze allen bij het wapen aangekomen binnen een tijdsbestek van 16 jaar), die in tegenstelling met de algemeene tendenz van dit wapen (verg. bladz. 39) hunne krachten ook aan de strategisch-tactische richting hadden gewijd en belangrijke functiën bij den Generalen Staf hadden vervuld: J. H. KROMHOUT (aanst. 1856), K. ELAND (1858), W. ROOSEBOOM (1861) en W. COOL (1869), van wie laatstgenoemde drie o.a. tot de gewichtige betrekking van Directeur van den Hoogeren Krijgsschool werden geroepen [2]). Figuren voor het Wapen der Genie, om trotsch op te zijn!
Als Sous-Chef van den Generalen Staf werd de Generaal-Majoor SNIJDERS op 3 Augustus d.o.v. ook benoemd tot lid van de Permanente Militaire Spoorwegcommissie, waarvan hij later als Chef van den Generalen Staf ambtshalve voorzitter was en waarvan hij derhalve lid is gebleven tot aan hare opheffing in September 1912.

[1]) Zijn daaruit voortvloeiende overgang naar de standplaats 's-Gravenhage werd zijne laatste overplaatsing, een begrip, waarmede hij overigens wel in de gelegenheid was geweest, vertrouwd te geraken: de gemiddelde duur van een verblijf per standplaats — afgezien nog van verhuizing uit hoofde van tijdens eene plaatsing bevolen detacheeringen — welke in dezen tijd voor een genie-officier toch reeds op slechts 4 jaar kon worden gesteld, bedroeg voor hem over het tijdvak 1872—1908 weinig meer dan 3 jaar.
[2]) Later zijn ELAND en COOL Minister van Oorlog en is ROOSEBOOM Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië geweest.

Toen in het voorjaar van 1909 de Luitenant-Generaal THIANGE ernstig ziek werd, werd de Generaal-Majoor SNIJDERS belast met de waarneming van diens functie als Chef van den Generalen Staf.

Portefeuille van Oorlog afgewezen

In Juli van dit jaar, toen Minister SABRON om gezondheidsredenen zijn zetel in het kabinet moest beschikbaar stellen, bood Minister HEEMSKERK, Tijdelijk Voorzitter van den Raad van Ministers, den Generaal-Majoor SNIJDERS de portefeuille van Oorlog aan.

Deze maakte alreeds dadelijk ernstig bezwaar. In de eerste plaats beschouwde hij zijne hardhoorendheid [1]) als een groot beletsel voor het behoorlijk volgen van de debatten in de Volksvertegenwoordiging. In de tweede plaats gevoelde hij niet veel neiging om zijne toenmalige positie, welke in hooge mate naar zijn genoegen was en hem mooie perspectieven opende, op te geven in ruil voor een wankelbaren ministerszetel. En ten slotte achtte hij zich, weliswaar niet bij eenige politieke partij aangesloten, maar toch in het algemeen links geörienteerd zijnde, in een, zij het ook gematigd, rechtsch kabinet niet op zijne plaats.

Op verzoek van Minister HEEMSKERK hield hij zijne beslissing aanvankelijk nog in beraad. Ook nadere overdenking en overleg met zijne echtgenoote — die, evenals hij zelf, volkomen vrij was van alle zucht naar uiterlijke grootheid — leidde echter niet tot eene wijziging van zijn standpunt, hetwelk hij den Minister in zijn

---

[1]) De eerste verschijnselen van dit, in den loop van de jaren geleidelijk toegenomen gebrek hadden zich kenbaar gemaakt kort na afloop van zijne detacheering te Maagdenburg en vonden vermoedelijk ten deele mede hun oorzaak in de talrijke bijgewoonde schietproeven met zwaar geschut.

Doofheid was overigens kennelijk min of meer eene familiekwaal: ook de oudste broeder, de gewezen Inspecteur der Infanterie, was zeer hardhoorend, en HERMAN SNIJDERS was o.a. gedurende vele jaren voorzitter van de Vereeniging van Slechthoorenden.

Ter zake nog eene anecdote. Opperbevelhebber zijnde, werd de Generaal SNIJDERS op zekeren dag opgebeld, doch het drong niet terstond tot hem door, wie het was, die hem wenschte te spreken. Toen hij ook bij navraag den naam van den spreker niet verstond, maakte hij — als in een dergelijk geval niet ongebruikelijk — eene eenigszins korzelige opmerking, om vervolgens tot de ontdekking te komen, dat aan het andere einde van de lijn ... Prins HENDRIK zat!

schriftelijk antwoord, met name voor wat zijne politieke overwegingen betrof, nog nader toelichtte.
Vervolgens werd voor den opengevallen zetel aangezocht de Generaal-Majoor COOL, die zich daartoe bereid verklaarde en dus als Minister van Oorlog tot het kabinet toetrad.

„Ook Generaal COOL, in politiek opzicht „gematigd onverschillig" of kleurloos, was, hoewel innerlijk zeer godsdienstig, toch beslist geen man van rechts. Hij behoorde, ook politiek, tot de linkerzijde.
De wijze, waarop deze minister door de rechterzijde, meer in 't bijzonder door de anti-revolutionnaire partij werd gedwarsboomd en ten slotte weggewerkt, bewijst, welk een verstandig besluit Generaal SNIJDERS, wellicht bij intuïtie, had genomen, toen hij zijn opvattingen en standpunt in godsdienstig en staatkundig opzicht een beletsel had geacht om in een rechtsch kabinet zitting te nemen." (H. L.)

Commando over eene divisie afgewezen

In September 1909 stelde Minister COOL den Generaal SNIJDERS de vraag, hoe hij zou staan tegenover het, kennelijk van H.M. de Koningin uitgegane denkbeeld om met het bevel over eene divisie te worden belast.
Deze opperde daartegen zeer ernstige bedenkingen, voornamelijk, omdat hij nog steeds den dienst van den zieken Chef van den Generalen Staf waarnam en dus zijne eigen vervanging op dit tijdstip door een nieuwen en niet-ingewerkten titularis hoogst onraadzaam moest worden geoordeeld; bovendien zou naar zijne meening eene zoodanige vervanging naar buiten den indruk hebben kunnen maken van te zijn eene afkeuring van de wijze, waarop hij genoemde functie had vervuld.
Op eene, door hem ingezonden schriftelijke nadere toelichting van zijne zienswijze ter zake ontving hij nimmer eenig antwoord; het geopperde denkbeeld was kennelijk bij nader inzien losgelaten.

Benoeming tot Chef van den Generalen Staf

Toen op 6 Januari 1910 de Luitenant-Generaal THIANGE was overleden, meende de Generaal SNIJDERS, die toen nog steeds met de waarneming van de functie van Chef van den Generalen Staf was belast, voor het bezetten van de opengevallen plaats in aanmerking te zullen komen. Hij deed daarvan ook aan den Mi-

Kolonel der Genie — 1908.

Menu van het diner, den Kolonel Snijders aangeboden bij het verlaten van het wapen der Genie, waarin in vogelvlucht zijne loopbaan bij dit wapen is weergegeven.

nister van Oorlog blijken, die aanvankelijk dezelfde opvatting bleek te zijn toegedaan en dienovereenkomstig den Generaal SNIJDERS zijn steun toezegde. Eenige dagen later deelde echter Minister COOL hem mede, dat de Luitenant-Generaal SABRON, op non-activiteit zijnde wegens ziekte, zich had laten herkeuren, geneeskundig geschikt was bevonden, en als oud-Chef van den Generalen Staf ten deze oudere en hoogere aanspraken kon doen gelden; deze werd dan ook inderdaad als opvolger van den Generaal THIANGE benoemd. Ofschoon de Generaal SNIJDERS de juistheid van de te berde gebrachte argumenten moest erkennen, verheelde hij den Minister niet zijne teleurstelling en ontstemming over de, door dezen kennelijk voorbarig gedane toezegging. Het nader door den Minister ter sprake gebrachte denkbeeld van eene benoeming tot Inspecteur der Genie wees de Generaal SNIJDERS met beslistheid af: eenmaal bij den Generalen Staf zijnde, wenschte hij daarbij ook te blijven.
Toen in Februari d.o.v. de Luitenant-Generaal SABRON zijn dienst als Chef van den Generalen Staf aanvaardde, bleek den Generaal SNIJDERS uit zijne mededeelingen, dat hij was „overgehaald" om zich voor genoemde functie beschikbaar te stellen en zich geneeskundig te doen onderzoeken. Of dit overhalen door of vanwege den Minister van Oorlog dan wel van andere zijde was geschied, is nimmer aan het licht getreden.
Dat hier inderdaad bijzondere factoren in het spel zijn geweest, blijkt ook uit hetgeen terzake wordt gezegd in de hiervóór (noot 2 op bladz. 39) reeds aangehaalde biografie betreffende den Generaal COOL:

„Voor Minister COOL sproten uit dien gezondheidstoestand (van Gen. SABRON) al dadelijk moeilijkheden voort, daar hij en het leger een zóó hoogstaande, algemeen geachte figuur gaarne wilden behouden voor onze weermacht; ook gingen wenschen van zeer hooggeplaatste zijde in die richting."

Geheel en al duidelijk is derhalve deze episode niet.
Als een doekje voor het bloeden gewerd den Generaal SNIJDERS een Kabinetsschrijven van den Minister dd. 31 Januari 1910 van den volgenden inhoud:

„Nu op 1 Februari a.s. de functie van Chef van den Generalen Staf door den Luitenant-Generaal F. H. A. SABRON zal worden aanvaard, gevoel ik mij verplicht U Hoog Edel Gestrenge

mijne waardeering uit te spreken over de wijze, waarop die gewichtige betrekking door U tijdens de langdurige ziekte van den Luitenant-Generaal F. N. THIANGE tijdelijk werd waargenomen.
Ik stel de toewijding en de groote zaakkennis, daarbij door U aan den dag gelegd, op hoogen prijs en ik heb de eer U mijn dank te betuigen voor de gewichtige diensten, op die wijze door U, onder moeilijke omstandigheden, aan het Leger bewezen."

De aldus ondervonden teleurstelling beteekende voor den Generaal SNIJDERS echter slechts een kortstondig uitstel. Want nog geen half jaar later noopte de gezondheidstoestand van den Generaal SABRON dezen, zijn ontslag uit den militairen dienst te verzoeken, waarna met ingang op 1 Juli 1910 de Generaal-Majoor SNIJDERS werd benoemd tot Chef van den Generalen Staf, als hoedanig hij op 31 Maart 1911 tot Luitenant-Generaal werd bevorderd.

Oordeel over zijne wijze van optreden

Na zijn optreden als Sous-Chef had de toenmalige Kolonel SNIJDERS zich uiteraard in de eerste plaats in te werken in zijn nieuwen, hem geheel vreemden werkkring. Hij zette zich aan die taak met het hem eigen doorzettingsvermogen en wist zich weldra daarmede vertrouwd te maken.
Als een oordeel van bevoegde insiders over de wijze, waarop hij op dit hem geheel nieuwe arbeidsveld werkzaam was, moge ik hier laten volgen, hetgeen een tweetal stafofficieren daaromtrent schreven [1]):

„Voor de meesten onzer had de eerste kennismaking met hem in dezen werkkring plaats bij de onder zijne leiding gehouden stafoefeningsreis in Gelderland en Utrecht. [2])
Reeds dadelijk bleek ons, dat de nieuwe chef, die toch in hoofdzaak alleen bij de Genie en nimmer bij den Generalen Staf had

---

[1]) De Luitenant-Generaals b.d. C. VAN TUINEN en Jhr. E. J. M. WITTERT in een artikel in het Octobernummer van den jaargang 1939 van het tijdschrift „Ons Leger", getiteld: **Generaal Snijders als Chef van den Generalen Staf en als Opperbevelhebber.**

[2]) Dit was de oefeningsreis-1909, welke wegens de ziekte van den Luitenant-Generaal THIANGE door den Generaal-Majoor SNIJDERS werd geleid. — Noot van den Schr.

gediend, naast zijne vertrouwdheid met alles, wat de landsverdediging betreft, zich ook in zeer korten tijd op de hoogte had gesteld van den bijzonderen werkkring van den stafofficier. Drager van de Militaire Willemsorde, tijdens zijne detacheering bij het Indische leger verworven, was hij, ook door zijn uiterlijk, eene imponeerende persoonlijkheid.

Bij die eerste oefeningsreis bleek mede, dat de Generaal hooge eischen stelde aan zijne ondergeschikten; ook van zich zelven eischte hij echter veel. Zijn ijzeren gestel maakte, dat hij, hoewel geen geboren ruiter zijnde, na vermoeiende ritten toch nog over zijne volle werkkracht beschikte en ons tot laat 's avonds aan het werk hield. Met den tijd werd gewoekerd; van rust en gezellig samenzijn kwam niet veel in.

De meesten onzer hadden uit hun cadettentijd nog eene herinnering aan het toenmalige hoofd van onderwijs in de genievakken, den Kapitein SNIJDERS. Nu waren in het algemeen de leraren der genie in hunne functie bij ons cadetten van andere wapens niet de meest populaire: de vakken, waarin zij onderricht gaven, behoorden — wie herinnert zich b.v. niet het slechts matig gewaardeerde landmeten en waterpassen — niet alleen tot de moeilijkste, doch bovendien schenen die leeraren een bijzonderen „flair" te bezitten om bij de schriftelijke opgaven — de z.g. repetitiën — juist datgene te vragen, waarop wij het minst gerekend hadden. Ook thans bleek onze chef dit karakter niet te verloochenen; zooals gezegd, met den tijd werd gewoekerd en wanneer na een langdurigen rit naar onze meening het rustuur was aangebroken, doch het uurwerk van den leider aantoonde, dat het voor het noenmaal nog een kwartier te vroeg was, dan moest ook nog dit kwartier op efficiente wijze worden benut. Geen wonder dan ook, dat nu en dan de opmerking werd gemaakt, dat de leeraar van de K.M.A. nog steeds om den hoek kwam kijken.

Den eersten vrijen Zaterdagavond — na tafel zou toen geene bespreking plaats hebben — wijzigde zich echter onze eerste opvatting geheel en eenige verbazing maakte zich zelfs van ons meester, toen het de Generaal was, die ons jongeren de vraag stelde, waar men den avond verder op gezellige wijze zou kunnen doorbrengen; de zoo ernstige en veeleischende leider met zijn ietwat stug voorkomen bleek zich te ontpoppen als een

alleraangenaamst en gezellig „causeur". Het ijs was daarmede voorgoed gebroken.

SNIJDERS was niet alleen een uitstekend en bekwaam chef, van wien wij veel leerden, doch ook een voorbeeldig kameraad en goed vriend; geen wonder dan ook, dat in de latere jaren, na zijne dienstverlating, de vriendschapsbanden tusschen hem en zijne vroegere medewerkers ten volle gehandhaafd zijn gebleven.................

Hoewel niet gemakkelijk van eene eens opgevatte overtuiging af te brengen, belette dit hem toch niet om, wanneer tegen zijne meening argumenten werden ingebracht, die hem bij nader inzien steekhoudend geleken, zulks ruiterlijk te erkennen en dan b.v. met de amicale woorden: „daar heb je gelijk in, die slag is aan jou"; of ook, als hij bemerkte, zich vergist te hebben, kwam er: „nou ja, dat is tegenwoordig anders" en de terugtocht was gedekt! Hij was vatbaar voor het hoor en wederhoor, maar zorgde door eene stramme leiding er voor, dat een debat niet ontaardde in langwijlige discussiën; eenmaal de opinie gevestigd zijnde, was deze rotsvast.

Hij kon bij besprekingen wel eens ongezouten zeggen, waar het op stond; elke zweem van ruwheid was hem echter vreemd en als het een enkele maal was voorgekomen, dat iemand wat hard was aangepakt, dan was hij de eerste om dat later ruiterlijk te erkennen."

Tot zoover deze beide opperofficieren in hun oordeel over hun toenmaligen nieuwen chef, die er, zooals uit het vorenstaande kan blijken, evenals in vorige betrekkingen, ook in dezen werkkring reeds spoedig in was geslaagd, zijne medewerkers tot zijne vrienden te maken.

Eenzelfde beeld nopens zijne onuitputtelijke werkkracht en zijn lichamelijk uithoudingsvermogen, als in vorenstaande aanhaling geschetst, gaf ook een ander stafofficier [1]), die omtrent eene in Juni 1914 onder leiding van den Generaal SNIJDERS gehouden stafoefeningsreis schreef:

„Het overwegen van de te nemen maatregelen; het ontwerpen en uitgeven van de bevelen voor het gebruik van de troepen; de maatregelen noodig voor de verpleging, de munitieaanvulling en de geneeskundige verzorging, vormden even zooveel vraag-

[1]) De bewerker van het hoofdstuk Legervorming in het verzamelwerk van KOOIMAN: **De Nederlandsche strijdmacht en hare mobilisatie in het jaar 1914.**

stukken, waaraan vaak tot diep in den nacht gearbeid werd, nadat overdag groote marschen te paard waren afgelegd, die slechts werden onderbroken door korte rustpoozen voor het houden van besprekingen of voor het nuttigen van een sober noenmaal.

Voordat de deelnemers zich des avonds laat ter ruste begaven, nam de Leider de uitgewerkte opdrachten in ontvangst om de opmerkingen te verzamelen, waartoe dit werk hem aanleiding gaf en die den volgenden morgen om 6 uur werden besproken, waarna de tocht werd voortgezet."

Ten gevolge van een en ander zagen de officieren van den Generalen Staf in hun nieuwen Chef weldra een model en een voorbeeld ten aanzien van plichtsbesef en arbeidsvreugde, in wiens onbeperkte kennen en kunnen zij een rotsvast vertrouwen stelden — voorwaar de schoonste lof, welke aan een chef kan worden toegezwaaid.

Het zal dan ook bij hen ongetwijfeld algemeen voldoening hebben gewekt, toen in Maart 1914 ter gelegenheid van het eeuwfeest van den Generalen Staf de Luitenant-Generaal SNIJDERS werd benoemd tot Grootofficier in de Orde van Oranje-Nassau.

Inzicht in politiek-militaire toestanden

Verrassend zou achteraf blijken het inzicht, om niet te zeggen de helderziendheid, welke de Chef van den Generalen Staf aan den dag legde ten aanzien van de staatkundig-militaire constellatie in ons werelddeel en de bij een internationaal conflict daarvan te verwachten gevolgen. In den winter van 1913/14 werd n.l., ten behoeve van de verdere vorming van de officieren van dit dienstvak, onder leiding van den Generaal SNIJDERS eene oefening op de kaart gehouden, waarbij de „Aangenomen Toestand" — d.w.z. de veronderstellingen, waarvan bij de oefening werd uitgegaan — op zóó treffende wijze de gebeurtenissen van de laatste week van Juli en het begin van Augustus 1914 als het ware voorzag, dat ik de verzoeking niet kan weerstaan, een gedeelte ervan hier over te nemen.

„1 December [1]). Ten gevolge van de Balkanverwikkelingen is

[1]) De wintermaanden zijn weinig geëigend voor het beginnen van een oorlog. Bij dergelijke oefeningen is het evenwel gebruikelijk, de data van de veronderstelde gebeurtenissen te nemen in overeenstemming met den tijd van het jaar, waarin de oefening wordt gehouden. — Noot van den Schr.

een oorlog tusschen Oostenrijk en Rusland niet meer te vermijden. Het daarin ingrijpen van Duitschland wordt verwacht, wat onvermijdelijk tot een oorlogsverklaring van Frankrijk aan laatstgenoemd rijk zal leiden.

Engeland schijnt alsnog localiseering van den oorlog tot de twee eerstgenoemde rijken te willen bevorderen, zonder echter zijn aansluiting bij de Triple Entente te verloochenen.

De openbare meening in België schijnt meer Fransch- dan Duitschgezind.

2 December. Rusland heeft aan Oostenrijk den oorlog verklaard.

3 December. Duitschland is, volgens door de Nederlandsche Regeering ontvangen berichten, begonnen te mobiliseeren.

Naar aanleiding hiervan richt Frankrijk tot Duitschland dreigende vertoogen, die het karakter van een ultimatum dragen. Frankrijk mobiliseert.

4 December. Duitschland verklaart den oorlog aan Rusland, wat onmiddellijk door de oorlogsverklaring van Frankrijk aan eerstgenoemd rijk wordt gevolgd.
Engeland neemt voorshands een afwachtende houding aan, doch heeft zijn vloot gemobiliseerd en is bezig met het op voet van oorlog brengen van zijn strijdkrachten te land.
België mobiliseert..................
Een aanzienlijk deel van de Duitsche strijdmacht wordt in West-Duitschland samengetrokken en is in opmarsch tegenover de Oostgrenzen van België, Luxemburg en Frankrijk.................
De Duitsche regeering heeft aan de Luxemburgsche medegedeeld, dat zij genoodzaakt is hare legers over het grondgebied van het Groothertogdom te doen trekken en de spoorwegen met toebehooren tijdelijk in bezit te nemen, doch dat zij uitdrukkelijk bevel heeft gegeven, zich van elke vijandige daad tegen de Luxemburgsche Regeering en bevolking stipt te onthouden......
Engeland verklaart aan Duitschland den oorlog op grond van de schending der onzijdigheid van België en Luxemburg; België sluit zich openlijk bij Engeland en Frankrijk aan................
De rechtervleugel van het Duitsche legerfront heeft, door Zuid-Oost-België vooruitgaande, het Belgische leger teruggedreven over de Sambre en is daarna, onder afzondering van de noodige dekking tegen Antwerpen, in Noord-Frankrijk binnengedrongen. Maar evenals in Oost-Frankrijk stuiten de Duitschers

op ernstigen tegenstand en komt de voortgaande beweging tot staan."..................

Wie het vorenstaande heeft gelezen, zal zich niet verwonderen, wanneer een van de deelnemers aan die oefening schrijft, dat hij en zijne collega's, in de spannende dagen van Juli/Augustus 1914 het verloop van de gebeurtenissen buitenslands en van de militaire maatregelen binnenslands aanschouwende, het gevoel hebben gehad, alsof voor het groote publiek een film werd afgedraaid, welke een half jaar te voren in hunne tegenwoordigheid in besloten kring was opgenomen. Een hunner zeide dan ook later, dat zij slechts in hun blauwe schrift behoefden te kijken om te ervaren, welke de eerstvolgende stap in het wereldgebeuren zijn zou.

Werkzaamheid bij den Generalen Staf

Het tijdvak van ruim zes jaren, gedurende hetwelk de Generaal SNIJDERS aldus in de hoogste legerleiding werkzaam was — waarvan bijna een jaar als waarnemend en ruim vier jaar als werkelijk Chef van den Generalen Staf — was voor ons Leger van zeer groote beteekenis.

In dezen tijd werd n.l. in zake onze landsverdediging eene nieuwe richting ingeslagen, doordien gaandeweg werd losgelaten het stelsel, waarbij nagenoeg al onze oorlogsvoorbereidingen werden gericht tegen een aanval uit het Oosten en meer het oog werd gevestigd op het gevaar van eene schending van onze onzijdigheid in geval van een gewapend conflict tusschen onze buurstaten.

In genoemd zesjarig tijdvak vielen o.a., om een aantal voor iedereen waarneembare maatregelen te noemen, het tot stand komen van de Militiewet 1912, van de gewijzigde Landweerwet en van de Landstormwet, de reorganisatie-COLIJN (welke mede eene vrij aanzienlijke versterking van het, voor een optreden buiten de liniën en stellingen bestemde Veldleger bracht) en de herziening van de kustverdediging (o.m. bouw van een fort te Vlissingen!), ter zake van al welke maatregelen uiteraard van den Chef van den Generalen Staf, mede in zijne hoedanigheid als ambtshalve lid van den Raad van Defensie, een omvangrijke arbeid in den vorm van hoogst belangrijke adviezen werd gevergd.

Maar ook achter de schermen was in deze jaren de Generale Staf onder leiding van zijn Chef onvermoeid werkzaam aan het treffen en voorbereiden van een aantal uiterst gewichtige en ten deele zeer ingrijpende maatregelen, welke de uitzichten op een behoorlijk verloop van eene eventueele mobilisatie en van een daarop

volgend werkdadig gebruik van onze strijdkrachten in aanzienlijke mate verbeterden.

Om mij tot de voornaamste daarvan te beperken, vermeld ik hier slechts:

het in het leven roepen van eene zorgvuldige en tot in bijzonderheden voorbereide en uitgewerkte regeling voor het militaire spoorwegvervoer in de gevallen van mobilisatie en van oorlog, welke in 1908 nog ten eenen male op losse schroeven stonden (uit welken arbeid in 1912 de opheffing van de Permanente Militaire Spoorwegcommissie en de instelling bij den Generalen Staf van een bureau voor Buitengewoon Militair Vervoer is voortgevloeid);

het organiseeren van den etappendienst en van de aan- en afvoeren ten behoeve van het, buiten de stellingen opereerende Veldleger, eveneens een totdusver onontgonnen terrein (welke werkzaamheden hare bekroning vonden in het verschijnen in 1910 van het **(Ontwerp-) Voorschrift op den Etappendienst**);

het instellen van eene grens- en kustwacht tot bewaking van onze grenzen in tijdperken van staatkundige spanning en tot dekking van eene mobilisatie (waarvan de organisatie in 1910 tot stand kwam);

de invoering van een gewijzigd stelsel voor de oproeping bij mobilisatie van landweer en militie en de zoogenaamde localiseering van laatstgenoemde (d.w.z. regeling zoodanig, dat elk korps zooveel mogelijk zijne miliciens uit de, in de omgeving van zijne garnizoenen gelegen landstreek zou betrekken), waarvan eene groote bespoediging van de mobilisatie-opkomst het gevolg zou zijn;

de oprichting bij den Generalen Staf van een afzonderlijk bureau Inlichtingendienst, hetwelk althans eenigermate kon voorzien in het gemis van militaire attaché's bij de gezantschappen in onze buurstaten en den Chef van den Generalen Staf ten minste een zeker minimum aan militaire gegevens betreffende die staten en aan, in tijden van spanning van belang zijnde inlichtingen zou kunnen verschaffen [1]); en last but not least

het vaststellen van eene instructie voor den Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht in tijd van oorlog, welke instructie in het begin van 1909 door H.M. de Koningin voorloopig werd goedgekeurd, doch na het optreden van Minister COLIJN in 1911 nog-

---

[1]) Bovendien wist de Generaal SNIJDERS zich langs particulieren weg de medewerking ter zake te verzekeren van enkele in het buitenland gevestigde vertrouwensmannen.

maals het onderwerp van breedvoerige gedachtenwisseling tusschen Minister van Oorlog en Chef van den Generalen Staf is geweest.

„Tegen den zomer van 1914 was de arbeid der oorlogsvoorbereiding, voor zooveel betrof de strategische voorzorgen, de mobilisatie en het buitengewoon militair vervoer, zoover gevorderd, dat de Chef van den Generalen Staf in dit opzicht, met vertrouwen in een gunstig verloop en ongestoorde afwikkeling, de mogelijkheid van het intreden van een spanningstijdperk en mobielmaking kon tegemoetzien. Het korps officieren van den Generalen Staf, en door hen alle hoogere commando's en staven waren geheel op de hoogte van de voorbereide regelingen en van den geest er van doordrongen, en alle autoriteiten, die hierbij betrokken waren, er mede in kennis gesteld." (H. L.)

Het is deze arbeid geweest, welke in Augustus van genoemd jaar zijne zegenrijke vruchten zou afwerpen in den vorm van de zoo volkomen regelmatig verloopen en geslaagde mobilisatie en concentratie van onze strijdkrachten.

In het tijdvak, waarin de Generaal SNIJDERS aan het hoofd van den Generalen Staf stond, vond in 1911 ook plaats de Marokkocrisis (Agadir-incident), welke in dat jaar het behoud van den vrede in Europa tweemaal ernstig op de proef stelde en dientengevolge ook de Nederlandsche Regeering tot het nemen van eenige militaire maatregelen van voorzorg noopte. In het begin van Augustus moest o.a. worden overgegaan tot het tijdelijk bezetten van eenige kustforten, en in September, toen het gevaar nogmaals opvlamde, werden de genie-detachementen, bestemd tot vernieling van de bruggen over de grote rivieren gereedgehouden en werd het kustfort IJmuiden andermaal van zijne oorlogsbezetting voorzien. Voor ditmaal kon echter gelukkig met deze voorzorgsmaatregelen worden volstaan.

Ten slotte was het mede voor een groot deel aan den invloed van den Generaal SNIJDERS te danken, dat in 1913 door de oprichting van de Luchtvaart-Afdeeling de vliegdienst, voor welker mogelijkheden hij een open oog had, officieel zijne intrede in ons Leger deed. Ik kom daarop in het hoofdstuk, hetwelk aan zijne bemoeiïngen op het gebied van onze luchtvaart zal worden gewijd, nader terug.

Verdere werkzaamheid

In Augustus 1909 werd de Generaal SNIJDERS benoemd tot lid

van de Staatscommissie, welke onder voorzitterschap van den Oud-Minister van Waterstaat Professor Dr. Ir. J. KRAUS een onderzoek zou instellen naar de maatregelen, welke zouden moeten worden getroffen ten einde aan grootere schepen den toegang tot het Noordzeekanaal te verzekeren (uit de bemoeiïngen van welke commissie later de bouw van de, in 1930 voltooide derde, zoogenaamde „groote" schutsluis te IJmuiden is voortgevloeid).
Van Juni 1912 tot aan hare ontbinding in Juli 1913 maakte hij qualitate qua ook deel uit van de Staatscommissie, welke met Minister COLIJN als voorzitter werd ingesteld tot het bestudeeren van het vraagstuk der verdediging van Nederlandsch-Indië (aan welker arbeid ten slotte de ontwerp-Vlootwet van 1921 haar ontstaan te danken heeft gehad).
In September 1911 woonde hij in gezelschap van den, hem als adjudant toegevoegden Kapitein van den Generalen Staf P. HUIZER de Duitsche-Keizermanoeuvres in de omgeving van Prenzlau bij, na afloop waarvan hij ook aan Keizer WILHELM II werd voorgesteld. Zijne benoeming tot Ridder 1e klasse in de Orde van den Rooden Adelaar van Pruisen werd hem eene tastbare herinnering aan deze, uit militair oogpunt voor hem uiterst belangwekkende dagen. [1])
Eindelijk zij nog vermeld, dat hij in dezen tijd van 1910—1913 lid was van den Raad van Bestuur van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs [2]), waarvan het laatste jaar als ondervoorzitter [3]).

---

[1]) De onvoldoende mate, waarin bij dit bezoek aan Duitschland het Nederlandsche gezantschap te Berlijn hem had kunnen voorlichten omtrent aangelegenheden, welke voor hem van belang zouden zijn geweest, werd hem aanleiding tot het doen van een voorstel tot het aanstellen van militaire attaché's bij sommige gezantschappen, welk voorstel echter geen succes had. De oprichting bij den Generalen Staf van het hiervóór genoemde bureau Inlichtingendienst voorzag ten deele in de ten deze gevoelde leemte.

[2]) Van deze vereeniging was hij reeds in 1872, nog als cadet, buitengewoon lid en in 1876 automatisch gewoon lid geworden.

[3]) In 1922 benoemde de vereeniging, ter gelegenheid van haar 75-jarig bestaan, hem tot eerelid.

HOOFDSTUK V.

HET TIJDPERK VAN DE GEKRUISTE MAARSCHALKSTAVEN

(1914—1918)

Voorgeschiedenis van de benoeming tot Opperbevelhebber

Had 's lands geschiedenis een normaal verloop genomen, dan ware de Luitenant-Generaal SNIJDERS, die in 1914 den leeftijd van 62 jaar zou bereiken [1]), vermoedelijk in dit of in het volgende jaar gepensionneerd en slechts geworden één van de vele opperofficieren b.d. Maar de zaken namen geen normaal verloop: de Julimaand van 1914 bracht de internationale sfeer in een graad van spanning, welke tot het uitbreken van een algemeenen Europeeschen oorlog leidde, de Nederlandsche Regeering tot het afkondigen van de algemeene mobilisatie dwong en den Generaal SNIJDERS naar het glanspunt van zijne loopbaan voerde.

Den 24en Juli op de terugreis van een buitenlandsch verlof, hetwelk hij met zijn echtgenoote in Noorwegen had doorgebracht, te Kopenhagen vertoevende, las hij aldaar in eene Duitsche courant het bericht van het door Oostenrijk-Hongarije aan Servië gestelde ultimatum. Begrijpende, tot welke ernstige gevolgen deze stap vrijwel onvermijdelijk zou moeten leiden, besloot hij, terstond zijn verlof te beëindigen en naar Nederland terug te keeren, waar hij den 27en aankwam.

In den morgen van den 30en Juli gaf hij den Minister van Oorlog in overweging te bevorderen, dat de Regeering zou besluiten tot het oproepen van de landweergrens- en -kustwachten, zulks ter inleiding van eene spoedig te verwachten algemeene mobilisatie,

---

[1]) Dit was voor een actief dienend officier reeds een hooge leeftijd. Regel toch was, dat de officieren werden gepensionneerd uiterlijk na het vervullen van een 40-jarigen diensttijd, gerekend van het begin van het 19e levensjaar af en de jaren der officiersopleiding inbegrepen; dit was dus in het algemeen op 58- à 59-jarigen leeftijd. De opperofficieren, die vanwege eene speciale betrekking of uit hoofde van meer dan gewone bekwaamheden nog eenige jaren in dienst werden gehouden, behoorden tot de uitzonderingen.

aan welk voorstel de Regeering gevolg gaf. Het bevel voor de algemeene mobilisatie zelve — door Nederland als eerste mogendheid in Europa gelast — werd daags daarna door de Regeering uitgegeven uit eigen initiatief, zonder dat de Chef van den Generalen Staf daarop had behoeven aan te dringen. Daardoor bleef den Generaal SNIJDERS bespaard de onaangename en ondankbare taak van te moeten optreden als partij in een conflict tusschen de, onder dergelijke omstandigheden vaak tegenstrijdige belangen van de politieke en die van de militaire leiding. Weliswaar behoefde eene Nederlandsche regeering van hare handelingen geen schadelijken invloed op den internationalen toestand te vreezen, zooals de regeeringen van de groote mogendheden, welke door het zoo lang mogelijk uitstellen van mobilisatie-maatregelen moesten trachten, gevoeligheden te ontzien en verhooging van spanningen te vermijden, ten einde zoo eenigszins mogelijk nog den vrede te redden. Doch ook te onzent moest de Regeering uiteraard wenschen te streven naar een zoo lang mogelijk zich onthouden van diep in het maatschappelijk leven ingrijpende maatregelen met vèrstrekkende gevolgen voor 's lands financiën. De hoogste militaire organen daarentegen zouden eventueel in een vroegtijdig doen gelasten van de onderscheidene voorgeschreven maatregelen een waarborg moeten zoeken voor eene tijdige en ongestoorde uitvoering en voltooiïng van eene mobilisatie, waarvoor zij zelven aansprakelijk waren. Onze Regeering heeft evenwel ten deze niet langer geaarzeld dan onder de gegeven omstandigheden toelaatbaar en verantwoord leek en zóó tijdig tot de algemeene mobilisatie besloten, dat voor eenigen aandrang ter zake van de zijde van den Generaal SNIJDERS geen aanleiding heeft bestaan.

Keuze van den persoon

Mèt genoemd besluit drong zich aan den Minister van Oorlog op de oplossing van een vraagpunt, waaromtrent in de hoogere militaire kringen geen eenheid van opvatting bestond, n.l. de vraag, of in geval van mobilisatie de leiding van de strijdkrachten al dan niet zou mogen worden opgedragen aan een alreeds gepensionneerd opperofficier, die mocht worden geacht, de daarvoor onontbeerlijke kundigheden en karaktereigenschappen te bezitten.

In tegenstelling met het oordeel van zijn voorganger COLIJN en van den Generaal SNIJDERS, die daarvan verklaarde tegenstan-

ders waren [1]), achtte Minister BOSBOOM eene zoodanige oplossing niet a priori onaanvaardbaar, waarvoor hij in zijn boek **In moeilijke omstandigheden** [2]) zijne argumentatie weergeeft. Aan de hand van CLAUSEWITZ en van VON DER GOLTZ omschrijft hij voorts in datzelfde boek het beeld van den ideaalveldheer, zooals hem dat steeds voor oogen had gestaan bij het overwegen van de vraag, welke opperofficier bij het uitbreken van een oorlog met het opperbevel over onze strijdmacht zou moeten worden belast, als volgt:

„Naast strategische kennis, vrucht van de studie der krijgsgeschiedenis, en strategische bekwaamheid, die gezond verstand, algemeene ontwikkeling, fantasie, intuïtie, spontaneïteit in zich sluit, en een krachtig lichaamsgestel, zijn het voornamelijk karaktereigenschappen, die den bezitter tot legeraanvoerder stempelen: besluitvaardigheid, sterke wilskracht op zelfvertrouwen gegrond, moed om zware verantwoordelijkheid te dragen, vastberadenheid, die zich weet te verheffen boven tegenspoed en het oordeel der menschen, en die het mogelijk maakt, dat, wat er daarbinnen ook woelt en kookt, de naald van het kompas, als bij een schip in den storm, zich vrij en onbelemmerd kan blijven bewegen."

In dit verband had Minister BOSBOOM wel eens gedacht aan den broeder van den Chef van den Generalen Staf, den Luitenant-Generaal b.d. W. G. F. SNIJDERS, die in 1905 als Inspecteur der Infanterie den militairen dienst had verlaten, een opperofficier van groote strategische bekwaamheid en naar 's Ministers oordeel toegerust met zoodanige geestes- en karaktereigenschappen, dat hij alleszins voor het opperbevel over onze strijdkrachten berekend mocht worden geacht. Het bezwaar van zijne bekende hardhoorendheid behoefde — indien dit gebrek niet te zeer verergerd zou blijken — ten deze geen onoverkomelijke hinderpaal op te leveren. Maar bij zijn nader onderzoek ter zake bleek den Minister weldra,

---

1) Zie o.a. de verhandeling van den Generaal SNIJDERS in De Militaire Spectator 1926: **De hoogere bevelvoering der Nederlandsche krijgsmacht in tijd van oorlog en van vrede.**

2) Ten aanzien van de daden, opvattingen enz. van Minister BOSBOOM in zijne verhouding tot den Opperbevelhebber zal in het hierna volgende meermalen worden ontleend aan dit bekende, voor de geschiedenis te onzent van de eerste twee mobilisatiejaren zeer belangrijke boek, hetwelk verder, voor zooveel noodig, met de afkorting **M.O.** zal worden aangeduid.

dat de verhouding tusschen de beide broeders — van wie dan uiteraard de jongere als Chef van den Staf bij het Algemeen Hoofdkwartier zou moeten optreden — niet van dien aard was, dat op de noodzakelijke innige samenwerking zou mogen worden gerekend. Hij moest derhalve zijn oorspronkelijke voornemen ten deze laten varen.

Andere gepensionneerde opperofficieren kwamen naar het gevoelen van den Minister niet voor de bedoelde functie in aanmerking en hij achtte geenerlei reden aanwezig om een ander actief dienend opperofficier bij den toenmaligen Chef van den Generalen Staf te laten vóórgaan. En waar deze ook zelf bij eene bespreking, welke hij in den avond van den dag van zijn terugkeer hier te lande met den Minister had gehad, het aanwijzen van den Chef van den Generalen Staf voor het Opperbevel had voorgesteld, vereenigde Minister BOSBOOM zich nader met dit denkbeeld. Hij diende derhalve eene desbetreffende voordracht in, welke in den Ministerraad ternauwernood tot eenige gedachtenwisseling aanleiding gaf.

Positie van den Opperbevelhebber

Wèl dreigde daar nog even eene moeilijkheid van zakelijken aard, welke aan de voorgestelde benoeming in den weg had kunnen staan.

Bij de desbetreffende besprekingen was n.l. aan Minister BOSBOOM gebleken, dat bij den Generaal SNIJDERS zeer overwegend bezwaar bestond tegen eene door den Ministerraad aangegeven wijziging in de vastgestelde en door H.M. de Koningin voorloopig goedgekeurde instructie voor den Opperbevelhebber, ingevolge welke deze, in afwijking van den oorspronkelijken opzet, niet verantwoordelijk zou zijn aan de Regeering in haar geheel, doch alleen aan den Minister van Oorlog, een vraagstuk, hetwelk bij het opmaken van de ontwerp-instructie grondig was bestudeerd en in volkomen overeenstemming tusschen den Chef van den Generalen Staf en 's Ministers ambtsvoorgangers was opgelost.

Behalve dat door het aanbrengen van de bedoelde wijziging de Minister van Marine — die toch evenzeer bij het Opperbevel was betrokken — zou zijn uitgeschakeld, achtte de Generaal SNIJDERS het ondergeschikt zijn van den Opperbevelhebber aan één minister volstrekt strijdig met het begrip van eenhoofdig gezag en beleid en derhalve de voorgestelde wijziging onaanvaardbaar. Aan-

gezien daarop evenwel in den Ministerraad vrij algemeen was aangedrongen, droeg Minister BOSBOOM den Generaal SNIJDERS op, zijne bedenkingen dienaangaande op schrift te stellen.
De kennisneming van deze bezwaren [1]) en van het verzoek van den Generaal SNIJDERS om in geval van eene tegenovergestelde beslissing niet voor de benoeming tot Opperbevelhebber in aanmerking te worden gebracht, gaf ten slotte den Ministerraad aanleiding om over zijne bezwaren heen te stappen en zich alsnog met de ontwerp-instructie in haar oorspronkelijken vorm te vereenigen.
Het aangevochten artikel (6) kwam nu, na nog eene kleine toevoeging ter verduidelijking, te luiden als volgt:

„De Opperbevelhebber is voor zijn krijgsbeleid en voor de wijze, waarop hij zijn gezag uitoefent, verantwoordelijk aan de Regeering.
Bij aan hem verstrekte opdrachten of bevelen, welke zijn krijgsbeleid raken, moet blijken van voorafgaande Koninklijke machtiging of goedkeuring, voorzien van de, door de Grondwet vereischte mede-onderteekening." [2])

Bezoldiging

Restte eindelijk nog de regeling van de materieele positie van den nieuwen titularis, welke echter niet tot veel moeilijkheden aanleiding gaf.

„Er mocht mede worden gerekend en er werd mede gerekend, dat de aanstelling tot Opperbevelhebber voor den militair, die daartoe werd uitverkoren, een onderscheiding was van de allerhoogste orde. Maar het was niettemin duidelijk, dat het opperbevelhebberschap niet als een zuiver eereambt mocht worden aangemerkt en behandeld. Indien ons land, onverhoopt, in den

[1]) Uiteengezet in een artikel van den Oud-Opperbevelhebber over **Het opperbevel en de politiek**, opgenomen in het Haagsche Maandblad van Juni 1924.

[2]) Bij het optreden van het kabinet RUYS DE BEERENBROUCK in het najaar van 1918 heeft de Generaal SNIJDERS de vraag betreffende zijne verantwoordelijkheid nogmaals aan de orde gesteld, aangezien was gebleken, dat dienaangaande nog eenig verschil van opvatting bestond. In een brief van 12 October 1918 is hem toen door den Minister-President uitdrukkelijk medegedeeld, dat in alle belangrijke zaken, welke den Opperbevelhebber betroffen, de Regeering in haar geheel diende te worden gekend.

oorlog zou worden betrokken — en men mocht in het begin van Augustus 1914 nauwelijks verwachten, dat die ramp aan ons zou voorbijtrekken — zou op den leider van leger en vloot een zóó buitengemeen zware verantwoordelijkheid rusten, zouden aan hem zóó hooge eischen worden gesteld, dat het groote vertrouwen in zijn kunde en krijgsbeleid ook in het bedrag zijner bezoldiging althans eenigszins tot uitdrukking moest komen.
Aan dezen eisch kon slechts in zeer beperkte mate worden voldaan, daar de salarissen, ook van de hoogste staatsambtenaren in Nederland nu eenmaal niet in verhouding staan tot de eischen, welke hun mogen en moeten worden gesteld, noch tot de verantwoordelijkheid, die zij hebben te dragen. Doch zelfs in het licht van deze overweging bezien, was het bedrag, waarop het salaris van den Opperbevelhebber werd bepaald [1]), aan den bescheiden kant." [2])

Benoeming

Nadat aldus alle met deze benoeming samenhangende vraagstukken waren opgelost, diende de Ministerraad eene desbetreffende voordracht aan H.M. de Koningin in. En zoo verscheen dan op Zaterdag 1 Augustus eene buitengewone Staatscourant, bevattende het Koninklijk Besluit van 31 Juli No. 100, waarbij,

„overwegende, dat het oogenblik gekomen is, de algemeene voorbereiding en leiding der landsverdediging in handen te leggen van den Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht,"

als zoodanig werd benoemd de Luitenant-Generaal C. J. SNIJDERS, Chef van den Generalen Staf [3]), die vervolgens bij Ko-

---

[1]) Dit bedrag werd vastgesteld op ƒ 15.000.—. Noot van den Schr.

[2]) TREUB, **Oorlogstijd. Herinneringen en indrukken.**

[3]) Later is in verband met de benoeming van den Generaal SNIJDERS tot Oppelbevelhebber nog opgeworpen de vraag, of hij niet ten onrechte in zijne functie van Chef van den Generalen Staf was gehandhaafd en of hij niet als zoodanig had behooren te worden vervangen.
Uit hoofde van den werkkring van laatstgenoemde autoriteit, als omschreven in diens instructie, beantwoordt de Oud-Minister BOSBOOM in M.O. deze vraag ontkennend, omdat het hier slechts eene vredesfunctie betrof. Alleen kon thans geen gevolg worden gegeven aan de bepaling van die instructie, welke voorschreef, dat de Chef van den Generalen Staf in geval van mobilisatie zou optreden als Chef van den Staf bij het Algemeen Hoofdkwartier. Het bezetten van deze plaats door een, op dit tijdstip niet tot den Generalen Staf behoorenden opper- of hoofdofficier zou echter in andere staven of onderdeelen personeelswisselingen hebben teweeggebracht, welke met name in de eerste dagen

Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht — 1914.

ninklijk Besluit van 9 Augustus No. 7 tot den rang van Generaal werd bevorderd. [1])
Aldus trad voor het eerst sinds zeer geruimen tijd in onze militaire geschiedenis weder eens een opperbevelhebber op, eene functie, welke niet dan zeer sporadisch en dan tot dusver nog uitsluitend door een lid van het ORANJE-Huis was vervuld [2]).

Persoonlijkheid en karakter

Waar de genie-officier in het algemeen weinig aan den weg timmert en de Chef van den Generalen Staf in nòg hoogere mate een arbeid verricht, welke zich grootendeels aan de openbaarheid onttrekt, was — mede in verband met de slechts matige belangstelling, welke ons volk in normale tijden aan den dag placht te leggen voor zijne weermacht en voor degenen, die daarin trachtten met de beperkte middelen, waarover zij konden beschikken, toch het beste te bereiken — vóór Augustus 1914 de Generaal SNIJDERS buiten de militaire wereld eene weinig bekende persoonlijkheid.
In het leger zelf, in het bijzonder in officierskringen, was hij uiteraard, ook vanwege zijne uitgebreide publicistische werkzaamheid, bij name algemeen bekend. Als persoon was dit vermoedelijk zeker niet in meerdere mate het geval dan ten aanzien van de meeste opperofficieren, met name voor wat betreft den troep, waarmede zijne verschillende betrekkingen hem tot dusver slechts weinig in aanraking hadden gebracht.

---

van eene mobilisatie niet anders dan storend zouden hebben kunnen werken. Daarom werd, na overleg tusschen den Minister van Oorlog en den nieuwbenoemden Opperbevelhebber besloten, de vredesfunctie van Chef van den Generalen Staf voorshands onvervuld te laten en den oudsten van de, aan dezen titularis toegevoegde hoofdofficieren, zijnde de Kolonel R. DUFOUR, te bestemmen tot Chef van den Staf bij het Algemeen Hoofdkwartier.

[1]) Voor dezen rang, welke in ons vredesleger niet bestond, was ook nog geen onderscheidingsteeken bepaald. Als zoodanig werd alsnog vastgesteld een paar gekruiste maarschalkstaven, ter weerszijden van den kraag achter de sterren geplaatst.

[2]) Tijdens de krijgsverrichtingen in België in 1831 was eerst Prins FREDERIK en daarna de Kroonprins — de latere Koning WILLEM II — als Opperbevelhebber opgetreden.
Bij de mobilisatie van 1870 — welke trouwens geen volledige mobilisatie was — werd de Prins van ORANJE benoemd tot Opperbevelhebber van het „Mobiele" of „Observatie-Leger", dus meer in eene functie, overeenkomende met die van den lateren Commandant van het Veldleger.

Zijn Opperbevelhebberschap bracht hem voor het forum van de openbaarheid, natuurlijk in de eerste plaats in het Leger en de Vloot, doch ook daarbuiten, en gaf aan het geheele volk een inzicht in zijne uitzonderlijke gaven van verstand, geest en hart.
Augustus 1914 werd voor hem het begin van eene ruim vierjarige periode van onafgebroken en zwaren arbeid van des morgens vroeg tot middernacht, nagenoeg niet afgewisseld door eenige verpoozing. Terwijl de overige officieren, de onderofficieren, de soldaten en matrozen regelmatig van hunne periodieke verloven genoten, heeft hij zich tijdens den ganschen duur van zijn Opperbevel niet dan een enkele maal een paar dagen verlof veroorloofd.
Behalve op de vele dagen, waarop dienstreizen eene afwijking van den gewonen gang van zaken noodzakelijk maakten, ging hij te uiterlijk 8 uur des morgens van huis en, na een ritje te paard van ongeveer een uur, naar zijn hoofdkwartier, van waar hij, behoudens eene korte onderbreking voor het tweede ontbijt, te omstreeks 6 uur thuiskwam. Na den middagmaaltijd ging hij te circa 8 uur wederom naar zijn bureau, waar hij dan tot 11 uur of later werkzaam bleef. Daarna beëindigde hij in den regel thuis zijn dag met, ter ontspanning, een spelletje patience.
De morgen van zijn werkdag ging veelal heen aan besprekingen met de hoofden der sectiën van het Algemeen Hoofdkwartier, de middag aan conferenties met ministers en leger- of marine-autoriteiten. Eerst de avonduren verschaften hem de gelegenheid tot het behandelen van de omvangrijke paperassen-bundels, welke op zijne afdoening lagen te wachten.
Aldus ging het dag-in, dag-uit, aanvankelijk ook des Zondags. En de mobilisatie had reeds geruimen tijd geduurd alvorens hij er toe kon komen, den vrijen Zaterdagavond in eere te herstellen. Hij was dan echter steeds telefonisch thuis te bereiken.
Hij zelf beschouwde eene dergelijke wijze van ononderbroken dienstvervulling als volkomen normaal. In eene rede [1]) heeft hij later zijn richtsnoer ten deze eens omschreven als volgt:

„In mijn langdurige loopbaan in dienst van den Staat heb ik steeds de opvatting gehad, zoowel voor mijzelf als voor anderen, dat plichtsbetrachting niet mag worden begrensd naar willekeurig afgemeten werktijd en werkkracht, maar dat de opgelegde

---

[1]) Antwoord-rede na de aanbieding van een nationaal huldeblijk op 4 September 1919.

en aanvaarde plicht eerst dan vervuld mag heeten, wanneer hij geheel, zoo goed mogelijk en met den inzet van het volle vermogen is volbracht."

En naar dezen regel heeft hij zich ook te allen tijde ten volle gedragen.
Na te hebben gezegd, dat hij gedurende zijn Opperbevelhebberschap eigenlijk geen uur was vrij geweest, schetste de Generaal SNIJDERS later aan een interviewer zijn dienst in de mobilisatiejaren eens op de volgende wijze:

„Ik had een groot voorrecht, dat ik onder alle omstandigheden altijd des nachts goed kon slapen. 's Morgens maakte ik een uurtje een ritje te paard en dan was ik van half tien 's morgens tot dikwijls elf, twaalf uur 's avonds op mijn bureau met een paar onderbrekingen voor de maaltijden.
Mijne ontspanningen waren mijne dienstreizen, die ik veel ondernam om goed contact met de manschappen te houden en den geest van ons Leger te kunnen peilen. Ik sprak met den gewonen soldaat en met de meerderen kameraadschappelijk, vroeg naar de omstandigheden thuis, at het eten uit de keuken mee, en heb op die dienstreizen altijd het gevoel gehad, dat „het goed was."

Gezegend met een ijzeren gestel en lichamelijk onvermoeid [1]), was hij een voorbeeld van toewijding aan den dienst, hetgeen de bewondering van zijne medewerkers afdwong.
Zijn scherp verstand, zijn organiseerend talent en zijne groote kundigheden stelden hem in staat, vlot de vereischte beslissingen te nemen en in de vele en velerlei ernstige en ingewikkelde vraagstukken, welke hem voortdurend werden voorgelegd en welke, vooral in het begin van de mobilisatie, veelal eene onmiddellijke

[1]) Bij een zijner bezoeken aan een grens-smokkelgebied in Overijsel maakte hij eens in gezelschap van o.a. een ambtenaar van het Departement van Financiën, die ter plaatse werkzaam was als sectie-chef, d.w.z. als chef van een aantal posten van grenscommiezen, een tocht door zeer geaccidenteerd terrein. Daarbij wekte de Generaal door het jeugdige élan, waarmede hij over slootjes en greppels sprong, de ongeveinsde bewondering op van dien ambtenaar, die dan ook niet kon nalaten, eens naar den leeftijd van den Generaal te informeeren. Toen hij daarop ten antwoord kreeg, dat deze 65 jaar oud was, deed hij er stom verbaasd het zwijgen toe en bepaalde hij zich verder tot het pogen, om het vlotte tempo van den Generaal zoo goed mogelijk bij te houden.

oplossing vorderden; men denke daarbij met name aan maritieme neutraliteitspuzzles e.d.

Alvorens hij aan een ontwerp-brief als anderszins zijne goedkeuring hechtte, liet hij zich, voor zooveel noodig, ter zake volledig voorlichten. Ging hij met de ontworpen wijze van afdoening accoord, dan parafeerde hij, zonder zich te begeven in wijzigingen van redactioneelen aard, welke het wezen der zaak niet raakten, ook al zou hij zelf wellicht eene eenigszins andere redactie hebben gebezigd. Eenmaal aan een stuk zijn zegel gehecht hebbende, aanvaardde hij daarvoor zelfbewust ook de volle verantwoordelijkheid; van dit oogenblik af was het stuk te beschouwen als afkomstig van hem persoonlijk. Ook deze eigenschap stempelde hem, naar het woord van een van zijne medewerkers, tot een „ideaal chef om te dienen en voor te werken".

Zijne karaktervastheid en zijn afkeer van schipperen deden hem te allen tijde recht op zijn doel afgaan en vasthouden aan een na grondige overweging eenmaal genomen besluit, waardoor hij bij allen, die met hem te maken hadden, een onvoorwaardelijk vertrouwen vestigde in zijne bekwaamheden en zijn beleid.

Bij den zeer uiteenloopenden aard van de militaire, maritieme en andere onderwerpen, welke hij in den loop van iederen dag in opeenvolgende besprekingen in bonte rij te behandelen kreeg, kwam het hem in hooge mate te stade, dat hij zijne gedachten gemakkelijk van het eene onderwerp naar het andere kon verplaatsen en zich, het even te voren besprokene geheel en al loslatende, terstond volkomen op het nieuwe onderwerp van gesprek kon instellen en concentreeren.

Bij al dezen ernstigen arbeid bleef een nieuwtje of eene grap aan hem nog altijd welbesteed. Want ondanks het eenigszins stroeve in zijn voorkomen — en soms ook in zijn optreden — had hij veel gevoel voor humor en een zonnigen kijk op het leven. Hij wist dan ook in zijne gesprekken vaak onverwachts zeer humoristische opmerkingen te plaatsen en ook tijdens de zwaarwichtigste besprekingen in het kabinet van den Opperbevelhebber, waar de tijd toch waarlijk niet werd verspild, was een smakelijke lach geenszins eene uitzondering.

Van onkreukbare rechtschapenheid, was hij in dienstzaken volkomen immuun voor den invloed van familie- of vriendschapsbe-

trekkingen [1]. Voor allen in zijne omgeving was hij echter een waarachtig kameraad, in het belang van den dienst steeds voor iedereen toegankelijk, vriendelijk en tegemoetkomend tegenover de onder hem dienenden, die hij in de uitvoering van hunne taak krachtig ondersteunde, en te allen tijde bereid om voor hunne belangen op te komen. Onrecht kon hij niet aanzien en waar dit moest worden hersteld, kon men van zijn vollen steun zich verzekerd houden.

Streng voor zichzelven, was hij zachtmoedig in zijn oordeel over anderen. Voor begane fouten of vergissingen, welke door den betrokkene werden erkend, was hij toegevend en ook waar moest worden gecorrigeerd, bleef hij steeds humaan. Onvoorwaardelijk echter eischte hij eene stipte handhaving van eene straffe krijgstucht; lauwheid van dienstopvatting en de uitingen daarvan konden in zijne oogen geen genade vinden.

Aldus was hij, zooals eene in onbruik geraakte spreekwijze het uitdrukte, „voor de ouden een eer, voor de jongen een leer".

Ofschoon slechts gedurende zeer korten tijd bij den troep gediend hebbende, had hij toch een juist inzicht in de goede en minder goede eigenschappen van onzen soldaat, dien hij eens tegenover een journalist kenschetste als volgt:

> „Hij is goed, maar eigenaardig. Men kan veel, ja alles van hem gedaan krijgen, maar hij eischt eene bijzondere behandeling en belangstelling voor zijn persoon en rechtvaardigheid. Hij verzet zich tegen dwang en onbillijkheid, en zijn tuchtgevoel berust hoofdzakelijk op innerlijk plichtsbesef, dat door tact en gematigden druk tot uiting moet worden gebracht.
>
> De Duitsche soldaat — om eene vergelijking te maken — is uit zichzelf energieker en beter geëigend om strenge tucht te ondergaan, ook al overschrijdt die de grenzen van tact en billijkheid. De Engelsche soldaat is sportiever. Het uiterlijk van den Hollandschen soldaat werkt niet mee, om hem tot een model-soldaat te maken. Behalve de snit van zijne uniform, waaraan om geldelijke redenen niet de vereischte zorg kan wor-

---

[1] Als een staaltje van deze opvatting, ook op ander gebied, vertelt de Majoor b.d. DE BAS in een opstel in Mavors 1932: **Generaal C. J. Snijders. Grepen uit diens rijk en welbesteed leven,** hoe de Generaal iemand, die zijn steun had ingeroepen bij het solliciteeren naar eene betrekking, afwees met de woorden: „Kijk eens hier — ik vind je een beste, brave vent, maar ik kan niet beoordeelen, of je nu juist voor die richting geschikt bent, dus houd ik mij er liever buiten."

den besteed, heeft de Hollandsche soldaat ook zichzelf niet mee... De middelmaat Hollandsche soldaat is vierkant, hoekig en plomp, maar hij heeft een goed hart."

De Generaal SNIJDERS voelde de mentaliteit van zijne mannen aan en begreep hunne eigenaardigheden en belangen. Zooals van onderofficierszijde werd getuigd bij eene huldiging kort na zijn 75en verjaardag [1]):

„De bevelen van den Opperbevelhebber regelden niet uitsluitend den gang van den dienst, maar ook de verpleging en verzorging van allen. En die verzorging was goed; wij gevoelden er de hand in van den bevelhebber, die wist, niet alleen, dat de weg naar het hart van den soldaat gaat door zijn eetketel, maar ook, dat zijne mannen ver van huisgezin, ouders en familie ernstige ontberingen te lijden hadden en hun moreel en physiek op zware proef werden gesteld."

Hij leefde met de mannen mede en ontelbaar waren zijne bezoeken aan de troepen. Geen garnizoen, marinestation, kantonnement of kampement, hetwelk hij niet inspecteerde; ook de meest afgelegen grensposten en marine-detachementen werden door hem bezocht. [2]) En niemand minder dan de toenmalige Commandant van het Veldleger, de Luitenant-Generaal VAN TERWISGA, heeft later in een debat over de hoogere bevelvoering in ons Leger o.a. uitdrukkelijk er op gewezen, hoezeer hij zich door de voortdurende bezoeken van den Opperbevelhebber aan den troep in zijn commando en in zijne taak had gesteund gevoeld. Daarbij kwamen vaak in zijne kernachtige toespraken ook zijne uitnemende gaven als spreker ten volle tot haar recht, wanneer er voor hem aanleiding bestond om zich rechtstreeks tot den troep te wenden. De kampen van de geïnterneerden, en later ook die van de, tusschen Engeland en Duitschland via ons land uitgewisselde krijgsgevangenen, werden eveneens regelmatig door hem bezocht en mede

---

[1]) Op dergelijke gedenkdagen zelve ging hij vaak op reis, ten einde zich aldus aan huldebetuigingen te onttrekken. Nog zijn 84e verjaardag o.a. bracht hij in dier voege door te Dubrovnok (in Dalmatië).

[2]) Het was vermoedelijk vanwege zijne, uit en bij die bezoeken blijkende lichamelijke onvermoeidheid — en wellicht ten deele mede uit hoofde van eene zekere onaandoenlijkheid in zijn uiterlijk — dat hij bij den troep den bijnaam had van „IJzeren Hein".

daar bleek meermalen van de achting, welke men hem zelfs in die kringen toedroeg. [1])
En naast dit alles vond hij bovendien immer nog tijd voor het bijwonen van belangrijke sport- en andere demonstratiën en -wedstrijden en van bijzondere ontspanningsavonden, welke onder de auspiciën van de afdeeling Ontwikkeling en Ontspanning van zijn hoofdkwartier werden gehouden, aldus den manschappen toonende, dat ook in dít opzicht hun hoogste chef met hen medeleefde en -gevoelde.
Bij zijne bezoeken aan den troep deed hij gaarne blijken van zijne waardeering voor plichtsbetrachting. Er wordt verteld, dat de Generaal eens, toen hij een of ander fort wilde betreden, werd aangehouden door den schildwacht, die hem het woord afvroeg. „Maar zie je dan niet, dat ik de Opperbevelhebber ben?" — „Al was het de Koningin zelf, dan zou ik Haar het wachtwoord vragen", luidde het antwoord — voor welk staaltje van juiste plichtsopvatting de Generaal, waar het verhaal wil, den schildwacht zou hebben beloond. [2])
Evenwichtige en zelfverzekerde persoonlijkheid als hij was, werkte hij ook onder de moeilijkste en ongunstigste omstandigheden onverstoord en koelbloedig voort, in onverwoestbare gemoedsrust

---

[1]) De herinnering aan zijne bemoeiïngen met de geïnterneerden wordt o.a. levend gehouden door eene gedenkplaat met de beeltenis van den Generaal SNIJDERS in het zoogenaamde Belgische Monument, door de geïnterneerden te Amersfoort opgericht.
Ter zake van deze bemoeiïngen werd voorts de Oud-Opperbevelhebber in 1923 door den Koning van België benoemd tot Ridder Grootkruis in de Kroonorde.

[2]) Eene andere anecdote — ditmaal anecdote zonder meer, niet bedoeld om eene of andere bijzondere eigenschap te illustreeren — vertelt van een niet al te snuggeren soldaat, die, op eenigen afstand van zijne wacht geposteerd zijnde, van den wachtcommandant de aanmaning had gekregen, goed op te letten, aangezien het bekend was, dat de Opperbevelhebber dien dag in de nabijheid eene inspectie zou houden.
De wachtcommandant, bezorgd, dat er fouten zouden worden begaan, kwam eenige malen vragen, of de schildwacht den Opperbevelhebber nog niet had gezien, doch kreeg telkenmale een ontkennend antwoord.
Eindelijk verscheen inderdaad de Generaal SNIJDERS, die, toen de schildwacht zijn eerbewijs verrichtte, hem vroeg: „En weet je nu, wie ik ben?" Toen de beduusde soldaat hem hulpeloos bleef aanstaren, doch op de vraag geen bescheid gaf, zeide de Generaal: „Ik ben de Opperbevelhebber." Waarop hij tot zijne stomme verbazing ten antwoord ontving: „Dan mag oe wel 'n bietjen opschieten. De serzant heit al driemaol nao oe gevraogd."
Se non è vero......

zijne zware taak vervullende. Het „Saevis tranquillus in undis", de zinspreuk van den grooten Zwijger, was ook op hem volkomen van toepassing.

Ook tijdperken van spanning, als b.v. aanleiding gaven tot de intrekking van de verloven op 31 Maart 1916 (na eene min of meer dreigende mededeeling van Duitsche zijde met betrekking tot de neutraliteitshandhaving in Zeeland), op 23 April 1918 (eischen van Duitschland inzake militaire vervoeren door Limburg) en 23 October 1918 (naderen van de krijgsverrichtingen tot onze zuidelijke grenzen), brachten hem niet in het minst uit den vasten koers van zijne dagelijksche gewoonten en werkzaamheden.

Maar toen op 29 October 1918 in zijn hoofdkwartier de berichten binnenkwamen betreffende de, in de Harskamp plaats gehad hebbende ongeregeldheden, werd — naar een van de, in zijne naaste omgeving werkzame opperofficieren later vertelde — de schrijftafel van den Generaal plotseling schoongeveegd van den stapel paperassen, waaronder hij gemeenlijk grootendeels was bedolven, en bleven slechts de telefoon en eene enkele blocnote over. „En toen heb ik in mijzelf gezegd: nu wordt het ernst!"

Mede als uitvloeisel van zijn plichtsbesef en van de wetenschap, dat hij de hem toevertrouwde belangen naar eer en geweten ten volle behartigde, was hij doordrongen van de noodzakelijkheid, dat de hem toekomende rechten en bevoegdheden door de boven hem gestelden nauwgezet werden ontzien. Anderzijds bracht niet persoonlijke eerzucht hem in de verleiding tot machtsoverschrijding en stelde hij zich ondanks zijne ruime bevoegdheden — welke te grooter waren, waar een groot gedeelte van het land, als zijnde verklaard in staat van oorlog of van beleg, onder militair gezag stond — nimmer op den voorgrond. En juist de omstandigheid, dat hij zelf steeds zoo strikt binnen de grenzen van zijne bevoegdheden bleef, was een reden te meer, waarom zijn oordeel en zijne adviezen bij de Regeering steeds hun volle gewicht in de schaal legden. Een mooi voorbeeld ten deze, waaruit in meer dan één opzicht van zijne volkomen loyauteit bleek, was b.v. de aangelegenheid van de intrekking der verloven in Maart 1916, waarvan hiervóór reeds melding werd gemaakt.

Toen de maatregel was bevolen en de Regeering ter zake geenerlei verklaring of opheldering verstrekte, weet een deel van de openbare meening den maatregel aan den Opperbevelhebber en werd deze deswege van sommige zijden op zeer onwelwillende wijze

gecritiseerd. Deze critiek was evenwel ten eenen male misplaatst: de Generaal SNIJDERS had niet alleen de intrekking van de verloven niet zelf uitgelokt, doch had zelfs in de dienaangaande op 30 Maart met de Ministers BOSBOOM en RAMBONNET gevoerde besprekingen uitdrukkelijk naar voren gebracht, dat hij deze om militaire redenen niet eens bepaald noodzakelijk oordeelde. Het was de Ministerraad geweest, welke het besluit daartoe had genomen, een besluit, hetwelk de Opperbevelhebber zelfs betreurde, zoowel omdat het feitelijk uitsluitend tot zijne eigen bevoegdheid behoorde, als omdat het naar zijne meening de bevolking onnoodig zou verontrusten. Hij wist den omvang van den maatregel dan ook zooveel mogelijk te beperken door bij den Minister van Oorlog te bewerken, dat de reeds toegestane b ij z o n d e r e verloven onaangetast zouden worden gelaten, doch dat door dien Minister geen nieuwe zoodanige verloven meer zouden worden verleend.

In algeheele loyauteit aan de Regeering aanvaardde de Generaal SNIJDERS hoog en onaandoenlijk de ter zake van den maatregel in de pers als anderszins op hemzelf uitgeoefende onheuschen critiek. Alleen gaf hij, waar de ongebreidelde fantasie van sommige persorganen het aanzijn schonk aan tal van uiteenloopende en soms zeer vèr-gezochte lezingen met betrekking tot den achtergrond van deze aangelegenheid, een communiqué uit, waarin werd medegedeeld, dat de Opperbevelhebber geenerlei verantwoordelijkheid kon aanvaarden voor eenig bericht, waarvan niet uitdrukkelijk bleek, dat het van zijn hoofdkwartier was uitgegaan.

Tevens gaf de Generaal SNIJDERS ook hier een blijk van medeleven met zijne mannen, door het uitgeven van de desbetreffende orders uit te stellen tot in den morgen van den 31en Maart, waardoor zij, die in den avond van den 30en met verlof zouden gaan, nog in het genot daarvan konden blijven.

Maar ofschoon hij het eens was geweest met Minister BOSBOOM, die had voorgesteld om vóór de Paaschdagen (23/24 April) de normale verlofregeling weder van kracht te verklaren — welk voorstel echter door den Ministerraad niet was aanvaard — hield de Opperbevelhebber het gezag van de Regeering wederom hoog door strenge disciplinaire maatregelen te nemen tegen degenen, die zich desondanks tijdens genoemde feestdagen toch aan ongeoorloofde afwezigheid schuldig maakten (welke maatregelen an-

dermaal met name de sociaal-democraten tegen hem in het harnas joegen).

Ondanks zijne hooge positie bleef de Generaal SNIJDERS te allen tijde de eenvoud in persoon, eene eigenschap, welke hem ook op zijne dienstreizen tot een zoo gemakkelijk en prettig reisgenoot maakte. Terwijl uiteraard altijd automobielen voor hem beschikbaar waren, begaf hij zich dagelijks òf per fiets [1]) òf met lijn 4 van de Haagsche tram van zijne woning op het Louise de Colignyplein naar zijn hoofdkwartier; en als er aanleiding bestond om in de tram zijne zitplaats aan een ander af te staan, was hij daartoe altijd bereid [2]). Het is trouwens geenszins onmogelijk, dat ook dit trammen moet worden gezien als een staaltje van zijne loyauteit ten opzichte van de, zij het dan door hem zelf, uitgevaardigde bevelen, n.l. om zelf een voorbeeld te geven in zake de beperking in het gebruik van automobielen, welke hij in verband met de heerschende schaarschte aan benzine en banden had moeten gelasten, zonder dat daaraan echter nog allerwege voldoende gevolg werd gegeven.

Laat ik ten slotte nog aanhalen, hoe de Oud-Minister van Oorlog Dr. J. J. C. VAN DIJK als Voorzitter van de Vereeniging „Ons Leger" in zijne toespraak bij de later te vermelden huldiging van den Generaal SNIJDERS te Scheveningen op 29 September 1932 zijne algemeene werkzaamheid als Opperbevelhebber schetste:

> „De taak, U opgelegd, was onnoemelijk zwaar en Gij hebt die vervuld op eene wijze, die bewondering afdwingt.

---

[1]) Hij reed dan altijd door de Korte Poten naar zijn bureau op het Plein. Op een gegeven oogenblik werd voor die straat het éénrichting-verkeer voorgeschreven, hetgeen echter aan de aandacht van den Generaal was ontgaan, zoodat hij in volkomen gemoedsrust dagelijks tegen de verkeersregels zondigde. Toen hij ten slotte door een zijner bekenden daarop werd gewezen, ging hem een licht op: hij had maar niet begrepen, waarom in den laatsten tijd de verkeersagent ter plaatse meermalen zoo verbouwereerd naar hem had gekeken...

[2]) Nòg een typeerend staaltje — uit latere dagen — van zijn eenvoud en van zijne ongeneigdheid om zich op den voorgrond te plaatsen, is het volgende. Ter gelegenheid van de in 1935 te Apeldoorn gehouden jaarvergadering van de Algemeene Vereeniging van Nederlandsche Reserve-Officieren — waarvan de Oud-Opperbevelhebber eerelid was — zouden de leden van die Vereeniging defileeren voor H.M. de Koningin en Prinses JULIANA. Toen men de aanvoering van dit defilé aan den Generaal SNIJDERS wilde opdragen, bedankte deze echter daarvoor, aangezien hij van oordeel was, dat deze eere-functie aan den Voorzitter der Vereeniging behoorde ten deel te vallen. En onder het commando van dezen voorzitter, een reserve-hoofdofficier, nam de Generaal als „man in het gelid" te midden van de overige leden aan het defilé deel.

Voor die taak was noodig een man met diep gefundeerde kennis, met helder inzicht, met geestkracht en doortastendheid, met strikte rechtvaardigheid, met m o e d om ook de grootste verantwoordelijkheid te dragen, met b e l e i d om op het juiste oogenblik de passende maatregelen te nemen, met t r o u w, die zichzelf geeft, geheel, en niets vraagt.
Gij zijt voor land en volk en voor de krijgsmacht die man geweest. Niet op het slagveld der volkeren hebt Gij U roem verworven, maar het is Uw roem en Uw eer, dat Gij de Nederlandsche krijgsmacht hebt gereed gemaakt, dat Gij haar paraat hebt doen blijven, zóó dat zij mocht zijn de preventieve kracht, die den Nederlandschen bodem vrijwaarde voor schending, die land en volk bewaarde voor de ontzaglijke ellende van den oorlog.
Het is reeds zoo herhaaldelijk naar waarheid gezegd: de krijgsmacht is het middel in Gods hand geweest om ons land buiten den oorlog te houden. Daarnaast mogen wij zeggen: wij hebben God te danken, dat op een gevaarvol oogenblik van ons volksbestaan de man gereed stond, die, door Hem met rijke gaven toegerust, in staat was, met krachtige hand het wapen te scherpen en te hanteeren, dat als overheidsinstrument noodig was om dat volksbestaan te beschermen.
Gij hebt U gegeven, geheel, met alle U gegeven krachten, met onbegrensde toewijding en zelfverloochening, al die jaren, werkende niet alleen zoolang het dag was, maar ook in den nacht, want dan ook vorderde dikwijls Uwe taak U op. Gij hebt Uw post nimmer ledig gelaten.
En Gij hebt dat alles kunnen doen, omdat Gij gedreven werd door Uwe plichtsopvatting, zeker, maar nog veel meer door Uwe liefde tot het Vaderland, Uwe trouw aan Koningin en Volk.
En Gij mocht het voorrecht smaken, dat Uw voorbeeld bezielend werkte. Men wist het: hoe hard men ook werkte, Gij deedt altijd nog meer. Bij Uwe medewerkers, bij de geheele krijgsmacht hebt Gij een vertrouwen gewekt, dat zoo menigmaal tot ondubbelzinnige uiting kwam. En ook het volk van Nederland, het wist de leiding van de krijgsmacht in Uwe veilige handen."

En ook H.M. de Koningin heeft het hem gezegd [1]):

---

[1]) Rede ter gelegenheid van de onthulling van het monument voor Leger en Vloot op den Strandboulevard te Scheveningen in 1921.

„Aan Uwe Excellentie, die voor en met zoovelen, die onder Uwe bevelen dienden, een voorbeeld van plichtsbesef waart, zijn wij oprechten dank verschuldigd voor Uwe algeheele toewijding aan de verdediging en beveiliging des Vaderlands."

Verhouding met de Ministers

De positie van den Opperbevelhebber was, uit staatsrechtelijk oogpunt bezien, buitengewoon moeilijk; zij borg in zich — hetgeen hiervóór werd medegedeeld met betrekking tot de vóórgeschiedenis van artikel 6 van zijne instructie wees alreeds in die richting — de kiem voor tal van „lastige gevallen" en voor velerlei bevoegdheids-vraagstukken van neteligen aard, Toch is nimmer gebleken, dat een en ander tijdens de ruim vier jaren, gedurende welke de mobilisatie de verhoudingen heeft beheerscht, aanleiding zou hebben gegeven tot strubbelingen van een eenigszins ernstig karakter [1]), hetgeen wel in de eerste plaats mag worden toegeschreven aan de wijze, waarop de Generaal SNIJDERS elke overschrijding van de grenzen zijner bevoegdheid angstvallig vermeed.
Tijdens zijn Opperbevel brachten de vele en velerlei ook niet-militaire bemoeiïngen, welke tot zijn uitgestrekte domein behoorden — gebruik van spoorwegen, telegraaf en telefoon; bestrijding van den smokkelhandel; tewerkstelling voor particulieren arbeid van geïnterneerden; vraagstukken betreffende vluchtelingen, vreemdelingen en grensverkeer; enz. — hem beurtelings in aanraking met vrijwel alle ministers. Het veelvuldigst was echter uiteraard het contact met de Ministers van Oorlog en van Marine, en van deze beiden overwegend dat met eerstgenoemde.
Met de Ministers, die gedurende de mobilisatiejaren deze portefeuille hebben beheerd, heeft de Generaal SNIJDERS tot einde October 1918 in het algemeen steeds in goede verstandhouding samengewerkt.
Minister BOSBOOM — tot Mei 1917 als zoodanig in functie — omtrent wiens opvattingen en gedragslijn ten deze wij door zijn boek het best zijn ingelicht, geeft daarin weliswaar van zijne verhouding tot den Opperbevelhebber eene eenigszins al te ideale voorstelling. Hem komt echter zonder eenigen twijfel de eer toe,

[1]) Het conflict tusschen Minister van Oorlog en Opperbevelhebber, hetwelk in November 1918 leidde tot het onverwachte heengaan van laatstgenoemde, was niet een uitvloeisel van moeilijkheden als hiervoor bedoeld, doch te beschouwen als een incidenteel en volkomen op zichzelf staand geval.

dat hij dezen tegenover de Kamer te allen tijde met zijne verantwoordelijkheid dekte en zich voor de, tegen dezen gerichte critiek als stootkussen beschikbaar stelde. De indertijd verspreide geruchten, als zouden Minister en Opperbevelhebber op zeer gespannen voet leven, elkander persoonlijk negeeren en slechts schriftelijk voeling onderhouden, zijn in een comité-generaal op 15 Juli 1915 door eerstgenoemde ten stelligste tegengesproken, al gaf hij toe, dat tusschen beiden af en toe wel eens meeningsverschillen bestonden, welke dan echter door concessies van weerszijden uit den weg werden geruimd. Van dergelijke, beurtelings gedane concessies bevat M.O. verschillende voorbeelden.

> „De Generaal SNIJDERS heeft te allen tijde zijne meening met klem en overtuiging verdedigd, ook en vooral bij verschil van inzicht tusschen hem en mij. Was de beslissing gevallen, dan voerde hij die loyaal uit, al was zij in strijd met zijne inzichten." [1])

Alleen het vraagstuk van de verloven heeft werkelijk eenige wrijving tusschen Minister en Opperbevelhebber teweeggebracht. Daarbij had eerstgenoemde uit den aard der zaak op te komen voor de economische en sociale zijde van dit moeilijke vraagstuk, waarbij hij dan bekneld geraakte tusschen de Kamer, welker leden op het punt van verlofsverleening steeds meer onverzadigbaar bleken, en den Opperbevelhebber. Deze van zijn kant moest immers in de eerste plaats het oog gericht houden op de zuiver militaire belangen, welke bij de verleening van verloven betrokken waren en meende daarom, front te moeten maken tegen hetgeen hij betitelde als eene „voortschrijdende afbrokkeling van onze gereede strijdmacht". Om dezelfde reden maakte hij ook bezwaar tegen enkele andere maatregelen van den Minister, welke naar zijne meening eveneens te veel krachten aan het leger onttrokken, als het aflossen en met verlof zenden van enkele oudere lichtingen, de beschikbaarstelling van personeel tot bestrijding van den smokkelhandel, e.d.

Niettemin heeft Minister BOSBOOM in de Memorie van Antwoord naar aanleiding van het Voorloopig Verslag over de Oorlogsbegrooting voor 1917 nogmaals uitdrukkelijk verklaard, dat de verhouding tusschen hem en den Opperbevelhebber,

---

[1]) De Oud-Minister BOSBOOM in een artikel, getiteld **Minister en Opperbevelhebber** in de Haagsche Post van 16 November 1918.

„waarbij het nimmer aan wederzijdsch vertrouwen heeft ontbroken, maar uiteraard niet steeds gelijkheid van inzicht kon bestaan, in geen enkel opzicht afbreuk heeft gedaan aan de bevestiging van onze weerkracht."

Welke verklaring hij tijdens het desbetreffende mondelinge debat nog heeft verduidelijkt, door op te merken,

„dat het wel een wonder zou zijn, wanneer twee menschen zoo homogeen in denken waren, dat er nooit een verschil in inzicht zou bestaan; dat waar zoodanig verschil zich voordeed, beide mannen zich geneigd behoorden te betoonen, beurtelings een offer te brengen, ten einde een harmonisch samengaan mogelijk te maken",

in welk opzicht hij de verzekering kon geven, dat de gewenschte toestand aanwezig was.
Ook de samenwerking met den opvolger van Minister BOSBOOM, Jhr. Mr. DE JONGE, die, na een interimaat van Minister RAMBONNET, van Juni 1917 tot September 1918 de portefeuille van Oorlog voerde, heeft, althans voor zoover daarvan naar buiten is gebleken, geen bezwaren opgeleverd. In denzelfden geest als zijn ambtsvoorganger heeft genoemde Minister in de Kamer verklaard, dat, ofschoon hij niet kon of wilde ontkennen, dat er moeilijkheden waren in de verhouding van den Minister van Oorlog tot den Opperbevelhebber, hij die moeilijkheden zeker niet in den scherpsten vorm ondervond, omdat zijne persoonlijke verhouding tot den Generaal SNIJDERS zoo goed mogelijk was en beiden in onderlinge bespreking de zaken, waaromtrent verschil van opvatting bestond, konden behandelen en oplossen.
De hiervóór gebezigde woorden: „althans voorzoover daarvan naar buiten is gebleken" werden niet neergeschreven om gedekt te zijn tegen onbekende mogelijkheden, doch hadden ten volle de strekking van een voorbehoud. Want inderdaad is op een gegeven oogenblik nadat zich reeds meermalen grootere en kleinere meeningsverschillen hadden geopenbaard, tusschen den Minister en den Generaal SNIJDERS een zeer scherp conflict gerezen, hetwelk er toe leidde, dat eerstgenoemde den Opperbevelhebber het vertrouwen opzegde. Het is slechts een gevolg van den loop der omstandigheden geweest, dat hiervan destijds niet dan in zeer beperkten kring een en ander is uitgelekt.
Bedoeld conflict vond zijn oorsprong in de overleggingen ter zake

van de moeilijkheden, welke in April 1918 ten gevolge van vèrgaande Duitsche eischen (nopens vervoeren via Nederlandsch grondgebied) waren ontstaan en op zeker tijdstip een voor ons land hoogst ernstig karakter dreigden aan te nemen. In eene desbetreffende bespreking met den Tijdelijken Voorzitter van den Ministerraad en den Minister van Oorlog op 22 April en in een nader onderhoud met laatstgenoemde op 26 d.o.v. gaf de Opperbevelhebber als zijn gevoelen te kennen, dat een eventueele oorlog met onzen oostelijken nabuur voor ons land niet anders dan een noodlottigen afloop kon hebben; dat onze weermacht niet in staat zou zijn, aan een Duitschen aanval blijvend weerstand te bieden, en dat hij het onvermijdelijk gevolg hiervan achtte, dat in bedoeld geval de vijand in betrekkelijk korten tijd ons land zou bezetten en veroveren met verwoesting van elke streek, waar weerstand zou worden geboden. In geval van een oorlog met Duitschland zou er n.l. rekening mede moeten worden gehouden — zoowel op grond van de ervaringen, welke andere kleine landen hadden opgedaan, als vanwege den op dit tijdstip voor de Entente zeer ernstigen toestand in Frankrijk, waar het Duitsche voorjaarsoffensief zijn hoogtepunt naderde — dat tijdige en afdoende bijstand van de Geallieerden niet zou kunnen worden verwacht. Voorts zou eene „tweede mobilisatie" 5 à 6 dagen vereischen, welken tijd Duitschland ons zeker niet zou laten, en zouden wij ons ongetwijfeld zien gesteld tegenover strijdkrachten, welke niet alleen numeriek, doch bovenal ook in bewapening en uitrusting verre overmachtig zouden zijn.

Eenige dagen later stelde de Generaal SNIJDERS ook den Minister van Marine met deze opvatting in kennis, die hem verklaarde, daarmede geheel en al in te stemmen.

De Minister van Oorlog evenwel achtte de meening, dat eene verdediging tegen een Duitschen aanval vruchteloos zou blijken, in den Opperbevelhebber van onze strijdmacht onaanvaardbaar. Hij verklaarde daarom, de verantwoordelijkheid voor het Regeeringsbeleid betreffende de landsverdediging niet te kunnen dragen, indien die Opperbevelhebber inzichten had, als door den Generaal SNIJDERS waren blootgelegd, zoodat naar zijn gevoelen òf hij zelf òf de Opperbevelhebber zou dienen af te treden.

In eene, voor den Ministerraad bestemde Nota over den militairen toestand van Nederland dd. 29 Mei 1918 zette de Generaal SNIJDERS zijne denkbeelden aangaande genoemd onderwerp uit-

voerig uiteen en verdedigde hij zich voorts op gloedvolle wijze tegen het hem gemaakte verwijt, dat hij, over den toestand oordeelende zooals hij deed, moreel niet gerechtvaardigd en niet verantwoord zou zijn om het Opperbevel te voeren. Welk zeer lezenswaardige stuk hij beëindigde met de woorden:

„Verlangt de Regeering daaromtrent (t.w. omtrent ons militair weerstandsvermogen) van den Opperbevelhebber een rooskleurige opvatting en optimistische voorspiegelingen, die den feitelijken toestand miskennen, dan zal Zij naar een opvolger voor mij dienen om te zien. En dan kan ik slechts vurig hopen, dat nooit de bittere werkelijkheid zal intreden om aan mijne waarschuwende stem recht te doen wedervaren."

Tot zijn heengaan is het echter niet gekomen ten gevolge van het ingrijpen van H.M. de Koningin, die hem Haar vertrouwen in onbeperkte mate had geschonken en zich ook in dezen achter hem plaatste. Zij deelde hem schriftelijk nogmaals mede — hetgeen blijkens de redactie van Haar brief te voren alreeds mondeling had plaats gehad — dat Zij zich volkomen kon vereenigen met zijn inzicht van hetgeen hij meende, dat zijn plicht hem gebood en dat het voorgevallene, indien mogelijk, Haar vertrouwen in hem en in zijne leiding nog had versterkt. Voorts verzocht H.M. den Generaal, zulks onder voorkennis van den Tijdelijk Voorzitter van den Ministerraad, om, waar het afwijzen van eene ontslagaanvrage van den Opperbevelhebber tot interne politieke moeilijkheden aanleiding zou geven, in 's lands belang eene zoodanige aanvrage achterwege te laten.
De Generaal SNIJDERS gaf aan dit verzoek gevolg en bleef aldus voor 's lands dienst behouden.
Aangezien een onmiddellijk aftreden van den Minister van Oorlog om politieke redenen eveneens zeer ongewenscht zou zijn geweest, verklaarde ook Minister Jhr. DE JONGE, zij het niet dan noode, zich bereid om nog eenigen tijd aan te blijven, n.l. tot het op handen zijnde heengaan van het geheele Kabinet - CORT VAN DER LINDEN, hetwelk als uitvloeisel van de Kamerverkiezingen in September d.o.v. voor het Ministerie - RUYS DE BEERENBROUCK plaats maakte.
Aldus vond dit conflict op eene, voor den buitenstaander niet-waarneembare wijze zijn begin en zijn einde. Eerst door de vragen, welke Mr. TROELSTRA in de Novemberdagen van 1918 in de Tweede Kamer deswege aan de Regeering stelde, ten einde aldus

de persoon van H.M. de Koningin in de debatten te betrekken, is het feit, dat dit conflict — hetwelk toen nog slechts geschiedkundige beteekenis had — zich metterdaad had voorgedaan, aan het daglicht getreden.

Met den, in September t.v. opgetreden Minister Jhr. ALTING VON GEUSAU hebben zich vóór het beruchte incident van begin November 1918 geen moeilijkheden voorgedaan. Wel was in eene kort na zijne ambtsaanvaarding door den Minister met den Generaal SNIJDERS gehouden bespreking eenig verschil van opvatting ten aanzien van de interpretatie van artikel 6 der instructie van den Opperbevelhebber aan den dag getreden, doch na afloop van de gedachtenwisseling, welke op de aangenaamste wijze verliep, was de Minister door den Opperbevelhebber ten volle overtuigd; alleen bleek hij nog slechts te hechten aan eene kleine aanvulling van de instructie, welke door den Generaal SNIJDERS zonder eenige bedenking werd aanvaard, echter door den Minister achteraf niet is aanhangig gemaakt, althans niet tot stand gebracht. (Zie ook de noot 2 op bladz. 79.)

Evenmin zijn bezwaren ondervonden voor wat betreft de verhouding van den Opperbevelhebber tot de hoofden van de niet-militaire departementen.

Voor de behandeling van alle niet zuiver-militaire aangelegenheden, welke veelal bemoeienis van den Opperbevelhebber met andere ministers dan die van Oorlog of Marine zouden vereischen, was enkele dagen vóór de eigenlijke mobilisatie bij het Algemeen Hoofdkwartier opgericht eene, in vredestijd niet bestaande afdeeling G(enerale) S(taf) IV. Tot de taak van deze afdeeling kwamen in den loop van den tijd o.m. te behooren de verhouding tusschen Opperbevel en Regeering, neutraliteitsaangelegenheden (behoudens voorzooveel aanging optreden in open zee), staat van oorlog en van beleg, handelingen op justitieel gebied, bestrijding van den smokkelhandel, censuur e.d.

Waar uit hoofde van aangelegenheden als vorenbedoeld overleg met de hoofden van niet-militaire departementen noodig was, werd gebroken met den, in vredestijd geldenden regel, dat alle briefwisseling van militaire autoriteiten naar buiten door tusschenkomst van het eigen departementshoofd moest worden gevoerd. Thans trad de Opperbevelhebber rechtstreeks met den betrokken minister in correspondentie, waardoor werd mogelijk gemaakt eene veel vluggere en meer soepele behandeling van de vele belangrijke aan

de orde zijnde zaken dan bij de normale werkwijze bereikbaar zou zijn geweest.
Ten einde er zeker van te zijn, dat de hoofden van andere departementen, voor wie de kennis van hetgeen in behandeling was eveneens van belang kon zijn, daarvan ook inderdaad op de hoogte zouden zijn, werd hun voor zooveel noodig de desbetreffende briefwisseling in afschrift toegezonden. Zoo gingen b.v. van een, aan den Minister van Buitenlandsche Zaken gerichten brief in zake eene neutraliteitsaangelegenheid als de zand- en grintkwestie e.d. afschriften naar den Tijdelijken Voorzitter van den Ministerraad en naar de Ministers van Oorlog en c.q. Marine, Financiën, eventueel Justitie enz.
Deze werkwijze heeft tot volle tevredenheid van alle er bij betrokken partijen gefunctionneerd, het daarmede beoogde doel geheel en al bereikt en geleid tot eene ongekend vlotte afwikkeling van de omvangrijke en ingewikkelde taak, waarvoor de Afdeeling G.S. IV zich zag gesteld.

Persoonlijke neutraliteit

In zijne gevoelens ten aanzien van de oorlogvoerenden, althans in de uitingen daarvan, heeft de Generaal SNIJDERS — zooals trouwens zijne hoogst verantwoordelijke positie dit medebracht — steeds de meest strikte neutraliteit in acht genomen.
Eigenlijk zou het voldoende moeten kunnen zijn, met de bloote vermelding hiervan te volstaan, omdat dit als het ware vanzelf sprak. Dit punt vereischt echter toch eenigszins uitvoeriger bespreking, omdat indertijd geruchten de ronde hebben gedaan, als zoude hij uitgesproken Duitschgezind zijn geweest, zijn beleid daarvan de kenmerken hebben gedragen en door hem zijn gepoogd, ons land aan Duitsche zijde in den oorlog te brengen, geruchten, welke zelfs na zijn overlijden nogmaals zijn ter sprake gebracht [1]).
Deze drievoudige beschuldiging was volkomen ongegrond.
In de eerste plaats was de Generaal SNIJDERS in geenen deele de verwoede militarist, waarvoor sommigen hem blijkbaar hielden; hij was ook geenszins iemand, die zou trachten of zelfs wenschen, der Regeering een deelnemen aan den oorlog te suggereeren.

---

[1]) Zie o.a. in het Algemeen Handelsblad van 1 Juni 1939 het artikel van den militairen medewerker onder het opschrift: **Een valsche legende. Generaal Snijders en de neutraliteit van Nederland. Er kome een einde aan verkeerde voorstellingen**, mede opgenomen in Ons Leger van October 1939.

Laat ons eerst zien, hoe hij zelf zijne zienswijze ten deze heeft omschreven:

„Of ik wel eens naar den oorlog heb verlangd? Neen; ik heb de omstandigheden gezegend, dat wij er buiten zijn gebleven. Wij hadden er niets bij gewonnen; op den duur zouden wij tegen een aanval niet bestand zijn geweest. Onze weermacht kan slechts preventief werken, maar dat is dan ook alleszins voldoende. Het karakter van onze weermacht moet blijven: preventief in geval van een conflict van anderen. Zelf zullen wij geen oorlog uitlokken; er is geen enkele staat, die met ons strijd zoekt of waarmede wij strijd zoeken." [1])

Dat zijne houding tijdens de oorlogsjaren met deze opvatting geheel en al in overeenstemming was, blijkt o.m. zonneklaar uit de omstandigheid, dat hij het is geweest, die ten minste tweemaal een remmenden invloed heeft uitgeoefend op zelfs onze Regeering, welke toch wel niet van roekeloosheid of onbedachtzaamheid ten deze zal worden beschuldigd. Zoowel bij de overleggingen ter zake van het verkapte Duitsche dreigement van Maart 1916 als bij die in October 1918, toen de uit Noordwest-Frankrijk en West-België terugtrekkende Duitsche troepen en daarmede de krijgsbedrijven onze zuidelijke landsgrenzen naderden en de Regeering, om op alle gebeurlijkheden te zijn voorbereid, het treffen van bijzondere militaire maatregelen in overweging had genomen, is het denkbeeld van eene geheele of gedeeltelijke „tweede mobilisatie" [2]) ter sprake gebracht. En beide malen is het de Generaal SNIJDERS geweest, die tegen dat denkbeeld als te ver gaande stelling nam

[1]) Ontleend aan MINKENHOF & HULSTIJN. **Hoe Generaal Snijders zijn eigen loopbaan zag.**

[2]) Onder „tweede mobilisatie" werd verstaan het geheele complex van maatregelen, welke in verband met het met onbepaald verlof huiswaarts zenden van oudere lichtingen, de voorgenomen gewijzigde indeeling van dit personeel bij eventueelen terugkeer onder de wapenen, gepaard gaande met de oprichting van nieuwe legeronderdeelen e.d., noodig waren geworden om het leger uit den latenten toestand van semi-mobilisatie, waartoe het langzamerhand feitelijk was afgedaald, weder ten volle tot eene gemobiliseerde strijdmacht te maken: vordering van paarden, automobielen en honden voor nieuwe onderdeelen, opheffing van inrichtingen van onderwijs, verplaatsing van troepen- en interneeringsdepôts en andere inrichtingen en detachementen, enz.
Ten gevolge van het steeds grooter wordende verschil tusschen den toestand, zooals die metterdaad was, en dien, zooals hij zou moeten worden, gingen gaandeweg al deze maatregelen met inbegrip van de daaraan verbonden concentratievervoeren de beschikking over een 5- à 6-tal dagen vereischen.

en der Regeering adviseerde om met minder ingrijpende maatregelen (intrekking der verloven) te volstaan, overeenkomstig welk advies ook in beide gevallen is gehandeld.

Voor wat het vraagstuk van sympathie of antipathie betreft — tijdens den in gang zijnden strijd tusschen de, ons land aan alle zijden omringende mogendheden had, begrijpelijkerwijze, ieder ontwikkeld Nederlander in den geest zijn standpunt ten opzichte van de oorlogvoerenden bepaald, hetgeen dan in het algemeen neerkwam op eene meer of minder sterke voorkeur voor eene van beide partijen. Dat was ieders volste recht, waar tegenover stond de verplichting om zich in zijne uitingen ter zake zoodanige beperkingen op te leggen, als de officieel geproclameerde neutraliteit des lands vereischte. Voor personen in overheidsdienst beteekende dit — en zulks te klemmender, naarmate zij hooger geplaatst waren — dat zij zich er van hadden te onthouden om, anders dan in zeer vertrouwden kring, van hun voorkeur te doen blijken, terwijl uiteraard hunne ambtelijke gedragingen en handelingen daarvan niet het minste spoor mochten vertoonen.

Met deze beide eischen zijn houding en gedragslijn van den Generaal SNIJDERS steeds voor honderd procent in overeenstemming geweest. Slechts zij, die hem na stonden, wisten, dat in zijn hart eenige sympathie voor — of wellicht nog eer: bewondering voor de militaire organisatie en prestatiën van — Duitschland woonde [1]), maar noch in zijne uitingen, noch in zijne maatregelen of adviezen is daarvan naar buiten ooit het geringste gebleken. Voor wat zijne ambtelijke gedragslijn betreft, vinden wij een betrouwbaren berichtgever en een bevoegden beoordeelaar in den Luitenant-Generaal b.d. C. VAN TUINEN, die tijdens de mobilisatie tot de onmiddellijke medewerkers van den Opperbevelhebber behoorde in zijne hoedanigheid als hoofd van de Afdeeling G.S. IV, waarbij immers ook juist de behandeling o.a. van de aangelegenheden van politieken en volkenrechtelijken aard thuis be-

---

[1]) Deze sympathie, welke vermoedelijk ten deele mede voortsproot uit aangename herinneringen uit zijn langdurig verblijf daar te lande, is zeer lang blijven voortbestaan, waartoe allicht het door hem veroordeelde vredesverdrag van Versailles mede heeft bijgedragen. Zij is echter volkomen te niet gedaan door de wijze, waarop Duitschland in 1938 tegenover Tsjecho-Slowakije is opgetreden; zóó volkomen zelfs, dat hij bij de plannen voor eene eenigen tijd daarna te ondernemen ontspanningsreis van eenig verblijf in Duitschland in het minst niet wilde hooren.

hoorde. Deze Opperofficier heeft verklaard [1]), dat hij in de drie jaren, gedurende welke hij in genoemde functie werkzaam was, vrijwel dagelijks getuige was geweest van des Generaals pijnlijke zorg voor de nauwgezette uitvoering van de, door de Regeering tot handhaving van de neutraliteit gegeven voorschriften, terwijl hij er even angstvallig tegen waakte, zich ook maar eenigszins in haar beleid te mengen. Noch in zijne handelwijze, noch in zijne uitlatingen gaf de Generaal SNIJDERS ooit het minste blijk van sympathie voor een der oorlogvoerenden. Het waren uitsluitend de belangen van den Staat, welke hem tot richtsnoer strekten en niemand was meer dan hij zelf er van overtuigd, dat eene deelneming van Nederland aan den oorlog, aan welke zijde ook, voor ons land niet anders dan rampspoedige gevolgen zou kunnen hebben en dus tot het uiterste diende te worden vermeden. Het eenige geval van oorlogsnoodzaak, hetwelk hij voor ons kende, was, dat eenig opzettelijk daadwerkelijk optreden van eene der oorlogvoerende partijen een optreden tot handhaving van de onzijdigheid onvermijdelijk zou maken.

De door dit getuigenis afdoende teruggewezen aantijging omtrent eene zoo gevaarlijke partijdigheid van den Generaal SNIJDERS zou trouwens alreeds dadelijk nog veel eenvoudiger zijn te weerleggen met een bewijs uit het ongerijmde. Het lijdt immers geen twijfel, of de Regeering — welker volstrekte wensch om ons land buiten den oorlog te houden door niemand zal worden aangevochten — zou, gelet op de onafwijsbare noodzakelijkheid van eene strikt onzijdige geesteshouding bij haar voornaamsten gezagsdrager, dezen onverwijld hebben vervangen, indien deze van zoozeer daarvan afwijkende opvattingen had blijk gegeven.

Op welke wijze de meening, als zou bij den Opperbevelhebber de balans der sympathieën op ontoelaatbare wijze naar de zijde van een der oorlogvoerenden zijn doorgeslagen, in de wereld is gekomen, valt niet met zekerheid aan te toonen. Vermoedelijk heeft zij haar oorsprong gevonden in het volgende.

Reeds eenige malen, zoowel b.v. bij de besprekingen, welke de Generaal SNIJDERS met H.M. de Koningin en den Minister-President had gevoerd in het najaar van 1914, toen de mogelijkheid van eene bezetting van Zeeuwsch-Vlaanderen door eene der oor-

---

[1]) In een brief, naar aanleiding van den nader te vermelden persaanval op den Generaal SNIJDERS verschenen in *Het Vaderland* van 19 December 1933, mede weergegeven in *Ons Leger* van October 1939.

logvoerende partijen onder het oog werd gezien, als bij de overleggingen ter zake van het meervermelde incident van Maart 1916, was hij komen te staan voor eene moeilijkheid. Deze betrof de vraag, hoe zou moeten worden gehandeld, indien te eeniger tijd onze onzijdigheid door eene van de oorlogvoerende mogendheden mocht worden geschonden, n.l. of wij ons daartegen zelfstandig zouden hebben te verweren, dan wel automatisch zouden moeten optreden als rechtstreeksche en uitgesproken bondgenoot van de tegenpartij van den schender van onze neutraliteit, met wien wij dan in oorlog zouden zijn geraakt.

Eene figuur als LUDENDORFF, wiens overwicht en in sommige opzichten noodlottige invloed op de toenmalige Duitsche Regeering voldoende bekend zijn, zou ongetwijfeld in een dergelijk geval te zijner tijd op eigen gezag eene oplossing in den door hem juist geachten en gewenschten zin hebben geforceerd. Niet echter aldus de Generaal SNIJDERS.

Toen dan ook bij eene, in het laatst van Januari 1917 met de officieren van den Staf van het Commando Zeeland gehouden oefening dit vraagpunt wederom was ter sprake gekomen en een der aanwezigen vermeende, de bedoelde vraag zonder aarzelen te mogen beantwoorden in dien zin, dat rechtstreeks in bondgenootschap met de andere partij zou worden opgetreden, verklaarde de Generaal SNIJDERS, zich niet gerechtigd te achten om nopens deze aangelegenheid, welke het Regeeringsbeleid betrof, een beslissend oordeel uit te spreken of door een zelfstandig optreden te eeniger tijd de Regeering voor een voldongen feit te stellen [1]). Ten volle erkennende de moeilijkheid, welke dit vraagstuk ook

---

[1]) In dit verband is wel gerezen de vraag, of het met het oog op dergelijke aangelegenheden geen aanbeveling zou hebben verdiend, dat de Opperbevelhebber in de gelegenheid ware gesteld, de zittingen van den Ministerraad bij te wonen, ten einde zoo volledig mogelijk omtrent den gedachtengang en de bedoelingen van de Regeering te zijn ingelicht. Hij had dan daarmede bij zijne adviezen enz. kunnen rekening houden en zou niet de kans hebben geloopen, dat hij te eeniger tijd in een twijfelachtig geval maatregelen zou treffen, waardoor de voornemens van de Regeering zouden worden doorkruist en zij zich geplaatst zou zien tegenover een fait accompli, hetwelk haar zou beletten, de door haar uitgestippelde politieke gedragslijn ook inderdaad te volgen.
(Na het aftreden van den Generaal SNIJDERS is onder het Kabinet RUYS DE BEERENBROUCK alsnog in dezen geest gehandeld en heeft de Luitenant-Generaal POP in zijne hoedanigheid van waarnemend-Opperbevelhebber inderdaad als waarnemer en adviseur de zittingen van den Ministerraad bijgewoond).

voor de Regeering opleverde [1]), vond hij in het vorenstaande niettemin aanleiding, om op 30 Januari d.o.v. tot den Tijdelijken Voorzitter van den Ministerraad een brief te richten, waarin hij verzocht, te willen beslissen omtrent de, in bedoeld geval te volgen gedragslijn en hem dienaangaande aanwijzingen te doen toekomen. Wellicht is de omstandigheid, dat de Oud-Minister BOSBOOM, die, waar hij in zijn (in 1933 verschenen) boek deze zaak uitvoerig behandelde, daarbij dit schrijven met den naam van „brandbrief" bestempelde, mede oorzaak geweest, dat daaraan eene minder juiste bedoeling is toegeschreven. Dit geschiedde althans in een hatelijk artikel in de Nieuwe Arnhemsche Courant van 2 December 1933 [2]), waarin die brief zoodanig werd uitgelegd, als zou de Generaal SNIJDERS de Regeering er toe hebben willen bewegen, zich bij voorbaat in te stellen op een deelnemen van ons land aan den oorlog aan ééne bepaalde zijde. En aangezien op dit tijdstip de kansen op eene eindoverwinning voor Duitschland niet ongunstig schenen [3]) en de schrijver van het artikel meende te mogen gewagen van de „bekende" (?) Duitsche sympathieën van den Generaal SNIJDERS, kon naar zijne meening diens bedoeling niet anders zijn geweest dan ons land aan de zijde van de Centralen te doen stelling nemen.

Wie evenwel met aandacht leest, hetgeen de Heer BOSBOOM hieromtrent in M.O. heeft medegedeeld, zal ongetwijfeld moeten komen tot de gevolgtrekking, dat daaruit geen enkele afwijking van de neutraliteitsgedachte bij den Opperbevelhebber valt te distilleeren.

---

[1]) Zie het artikel van den Oud-Opperbevelhebber in De Militaire Spectator van 1923 over: **Nederlands militaire positie gedurende den wereldoorlog.**

[2]) Besproken in de Februari-aflevering van Ons Leger 1934 onder het opschrift: **Misleidende journalistiek.**
Gezien den tijd, waarin bedoeld artikel in de Nieuwe Arnhemsche Courant verscheen, was daaraan wellicht de politiek niet geheel vreemd: in 1933 had immers het Verbond voor Nationaal Herstel met Generaal SNIJDERS als No. 1 op zijne candidatenlijst voor de eerste maal aan de Kamerverkiezingen deelgenomen.

[3]) Met ingang van 1 Februari 1917 had Duitschland den onbeperkten duikbootoorlog afgekondigd, waarop groote verwachtingen werden gebouwd. Voorts was in het laatst van 1916 op het Roemeensche front eene zeer belangrijke overwinning behaald en vonden ten gevolge daarvan in het begin van 1917 op groote schaal troepenvervoeren naar het westelijk front plaats.

Ten overvloede schreef bovendien nog deze Oud-Minister in een persoonlijken brief aan den Generaal SNIJDERS [1]):

„Gaarne verklaar ik, dat door U noch tegen mij, noch — voorzoover mij bekend — tegen een mijner ambtgenooten in de toenmalige Regeering eenige uitlating is gedaan of eenig teeken is gegeven, waaruit het bestaan van sympathie met een der strijdende partijen, hetzij dan de Duitsche, hetzij die der Entente, had kunnen worden afgeleid. Voorzoover mij bekend is, hebben ook alle militaire maatregelen, die door U bevolen werden, hetzelfde onzijdige kenmerk gedragen."

Dit oordeel van den Minister, die de werkzaamheid van den Opperbevelhebber van boven af heeft gadegeslagen, en het hiervóór weergegevene van den Luitenant-Generaal b.d. VAN TUINEN, die zijne faits et gestes van beneden af heeft waargenomen, zijn naar mijne meening alleszins afdoende om met het fabeltje van partijdigheid bij den Generaal SNIJDERS eens en voorgoed af te rekenen.

De briefwisseling tusschen Regeering en Opperbevelhebber, voortgevloeid uit den brief van laatstgenoemde dd. 30 Januari 1917, eindigde met eene mededeeling van de Regeering, dat zij ter zake van de in het geding gebrachte mogelijkheid vooraf geen vaste gedragslijn kon vaststellen, doch in voorkomend geval aan het Opperbevel ten spoedigste hare beslissing zou doen kennen. De omstandigheid, dat zij daarbij tevens den Opperbevelhebber machtigde om bevelen te geven voor eene tweede mobilisatie, o.m. bij eene strategische overvalling, indien de tijd mocht ontbreken om de Regeering te raadplegen — eene machtiging, welke te voren namens haar alreeds door den Minister van Oorlog was verleend — bewijst genoegzaam, hoezeer men ook van die zijde wist, te kunnen vertrouwen op eene volkomen objectieve handelwijze ten deze.

De mobilisatie enz. Uitbouw van het leger

„Toen de nieuwbenoemde Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht, Generaal SNIJDERS, in den nacht van 31 Juli op 1 Augustus (1914) van het Hoofdbureau van den Generalen Staf naar zijn woning aan het Louise de Colignyplein terugkeerde om enkele uren nachtrust te genieten, hoorde hij in de nachtelijke stilte, in de verte het eerste geluid van het in gang gezette mobilisatieraderwerk: het rollen der treinen tot gereed-

---

[1]) O.m. gepubliceerd in de Limburger Koerier van 25 Mei 1936.

stelling van het spoorwegmaterieel op de inladingsstations voor het mobilisatievervoer in den volgenden morgen. Hij had het besef, dat een groot moment was aangebroken. In volkomen vertrouwen op den goeden afloop ging hij het zwaarste tijdperk van zijn leven in." (H. L.)

Dit vertrouwen is niet beschaamd geworden. Het snelle en voortreffelijke verloop van de mobilisatie en de concentratie van het leger leverde de proef op de som en het bewijs van de uitnemende en grondige wijze, waarop een en ander onder leiding van den Generaal SNIJDERS in zijne hoedanigheid als Chef van den Generalen Staf was voorbereid. Het schiep, zoowel in de weermacht zelve als bij de burgerbevolking, een geest van zelfvertrouwen en van geloof in ons militair vermogen, welke, mèt het vertrouwen, hetwelk ook de persoon van den Generaal SNIJDERS inboezemde, onder de bestaande omstandigheden uiteraard van zeer groote beteekenis was. Het wekte ook bij de oorlogvoerenden de overtuiging, dat onze neutraliteit geen zinledige klank zou zijn, doch met nadruk zou worden gehandhaafd en werkte er daardoor in preventieven zin in belangrijke mate toe mede, Nederland te behoeden voor de ramp van in den oorlog te worden betrokken.
Het vestigen bij de belligerenten van volledig vertrouwen in onze onzijdigheid vergde in den beginne ook zijne rechtstreeksche bemoeiïngen. Onmiddellijk na het uitbreken van den oorlog en het aanvangen van den Duitschen opmarsch in België verschenen n.l. in de pers der Entente-landen berichten, volgens welke de Duitsche troepen bij hun inval nabij Luik ook door het zuidelijkste gedeelte van Nederlandsch-Limburg zouden zijn getrokken. Deze berichten, waaraan met name in leidende Fransche kringen geloof bleek te worden gehecht, werden ook in de volgende maanden in het leven gehouden en doken, zelfs van toelichtende kaartjes voorzien, telkens opnieuw weder op. De Opperbevelhebber heeft toen op last van de Regeering ter zake een officieel onderzoek doen instellen bij zoowel autoriteiten als particulieren en militairen, uit wier beëedigde verklaringen ondubbelzinnig kwam vast te staan, dat zelfs van de meest onbeteekenende schending van het Nederlandsche grondgebied geen sprake was geweest. De ter beschikking van de Regeering gestelde processen-verbaal van dit onderzoek deed deze opnemen in het, in October 1915 uitgegeven Oranjeboek, waarmede zij dus ook als het ware officieel ter kennis van het buitenland werden gebracht en daar de overtuiging konden

vestigen of versterken, dat onze onzijdigheid ook ten deze volkomen was gehandhaafd en geëerbiedigd.
Dat het gemobiliseerde leger noch in geoefendheid, noch op het punt van bewapening, uitrusting enz. ten volle stond op de hoogte, waarop het had kunnen en moeten staan, was niet de schuld van den Generaal SNIJDERS, onder wiens leiding na de voltooiïng van mobilisatie en concentratie het inhalen van den bestaanden achterstand onmiddellijk met alle kracht is ter hand genomen.
Onder zijn commando is, mogelijk gemaakt door het onder de wapenen roepen van steeds meer militie- en landstormplichtigen, de aanvankelijke legersterkte van omstreeks 200.000 man tot circa 450.000 man, dus meer dan het dubbele, opgevoerd. Er is door hem en onder hem hard gewerkt, o.a. ook door het doen uitgroeien dan wel in het leven roepen van verschillende onontbeerlijke takken van dienst, welke in het leger van 1914 slechts in embryo of in het geheel niet aanwezig waren, dan wel hun bestaansrecht eerst aan de ontwikkeling van de strijdmiddelen tijdens den in gang zijnden oorlog ontleenden. Ik moge in dit verband b.v. noemen de militaire luchtvaart, den verlichtingsdienst, den dienst der radiotelegrafie, den motordienst, den gasbeschermingsdienst, e.d., welke alle aan het einde van de mobilisatie een redelijken graad van ontwikkeling hadden bereikt.
Het is hier niet de plaats om op deze aangelegenheden van militairtechnischen aard verder en dieper in te gaan. Ik moge mij evenwel vleien met de gedachte, dat hetgeen hier omtrent den Generaal SNIJDERS in zijne functie als Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht is medegedeeld, alleszins voldoende zal zijn om te verklaren den lof, welke hem deswege van alle zijden is toegezwaaid en den eerbied en de sympathie — om niet te zeggen de liefde — welke de weermacht hem toedroeg.

Strategisch beleid

Aan het door hem gevoerde strategische beleid moet ik eveneens stilzwijgend voorbijgaan, al ware het alleen reeds, omdat ik mij tot het uitspreken van een oordeel daarover geenszins bevoegd zou achten.
Slechts één onderdeel daarvan mag niet geheel onbesproken blijven, omdat dit in het openbaar aan de orde is gesteld en wel in den vorm van eene ongunstige critiek op dat beleid, welke o.a. ook haar weg naar de Tweede Kamer heeft gevonden.
Deze critiek betrof met name de opstelling van het Veldleger.

Nadat de mobilisatie- en concentratievervoeren hun beslag hadden gekregen, stond in de eerste dagen van Augustus 1914 het Veldleger in de, in vredestijd ontworpen zoogenaamde afwachtingsopstelling. Dit was eene neutraliteitsopstelling, waarbij de troepen waren verdeeld als volgt:

de Ie Divisie in de kuststrook van Noord- en Zuid-Holland;
de IIe Divisie aan den Gelderschen IJsel en den Rijn;
de IIIe Divisie in Noord-Brabant; en
de IVe Divisie in eene centrale opstelling op de Veluwe, van waar zij gemakkelijk in elke gewenschte richting zou kunnen worden aangetrokken.

Deze opstelling hield derhalve door de aanwezigheid van eene divisie achter elk front, hetwelk zou kunnen worden bedreigd, rekening met alle gebeurlijkheden, die zich aan de West-, Oost- of Zuidzijde ten aanzien van eene bedreiging of schending van onze neutraliteit zouden kunnen voordoen. Doordien voor de alsdan meest waarschijnlijke concentratiegevallen de verplaatsingen en vervoeren in vredestijd waren voorbereid, stelde zij voorts den Opperbevelhebber in staat om in elke gewenschte richting onmiddellijk alreeds eenigermate te kunnen optreden. Zij liet evenwel, uit hoofde van de daaraan verbonden verspreiding van de strijdmacht, nergens terstond een krachtig ingrijpen toe.

Toen dan ook al spoedig het verloop van de oorlogshandelingen er op wees, dat althans voorloopig de kust en de oostelijke grenzen niet ernstig bedreigd schenen, terwijl daarentegen na den val van Luik de aan België grenzende landsgedeelten, met name Noord-Brabant en later ook Zeeuwsch-Vlaanderen, ten deze de meeste gevaren opleverden, versterkte de Opperbevelhebber reeds medio Augustus de troepen in Brabant met de IVe Divisie en de nieuwgevormde Cavalerie-Brigade, terwijl ook het Hoofdkwartier van het Veldleger naar die provincie werd verplaatst.

Toen in September de gang van zaken in België (bedreiging van Antwerpen) er toe noopte, de mogelijkheid onder de oogen te zien, dat de strijd aldaar zich over onze grens zou uitbreiden en/of wellicht het interneeren van belangrijke troepenafdeelingen zou vereischen, werd, met gedeeltelijke ontblooting van het kustgebied, nog de, tot de Ie Divisie behoorende Xe Brigade eveneens naar Noord-Brabant aangetrokken.

Doordien in den loop van de volgende maanden nog enkele andere troepeneenheden eveneens daarheen werden overgebracht, bevond

zich ten slotte het grootste gedeelte van onze mobiele strijdmacht in de zuidelijke provinciën. Deze laatste omstandigheid was, naar het oordeel van sommigen, niet van onaanvaardbare risico's ontbloot, doordien eene te hardnekkige verdediging van Brabant c.a., gelet op de toentertijd zoowel in aantal als in vermogen nog zeer beperkte overgangen over de groote rivieren, moest worden geacht, uiterst gevaarlijk te zijn en de grootste helft van onze mobiele strijdkrachten aan eene débacle bloot te stellen.
In de pers vonden deze critici hun woordvoerder o.a. in den militairen medewerker van De Telegraaf, welk dagblad ook in andere opzichten zeer vijandig stond tegenover den Opperbevelhebber (die van zijn kant, blijkens eene kantteekening op een desbetreffend ambtelijk stuk, deze courant beschouwde als een „aan de Entente verkocht leugen- en schendblad"). In de Tweede Kamer maakte zich tot hun tolk de permanente felle bestrijder van elke militaire leiding, Mr. MARCHANT. Het is op diens optreden, dat de Oud-Minister BOSBOOM doelt, wanneer hij in M.O. schrijft:

> „In een paar geheime vergaderingen van de Tweede Kamer zag ik mij genoodzaakt de door hem (Opperbevelhebber) bevolen indeeling en groepeering onzer troepen uitvoerig en met klem te verdedigen tegen de critiek, door onbekende „deskundige raadgevers" den leden ingeblazen."

De hiervóór bedoelde opvatting, als zou het zwaartepunt van onze maatregelen ten onrechte te veel op Noord-Brabant zijn gelegd, gaf n.l. Mr. MARCHANT, tuk op afbrekende critiek als altijd, aanleiding, om in de vergadering van 20 Juli 1915 een scherp afkeurend oordeel ook over dit onderdeel van het beleid van den Opperbevelhebber uit te spreken. Op verzoek van den Minister van Oorlog werd door den Voorzitter van de Kamer eene verdere openbare behandeling van deze aangelegenheid, als zijnde in strijd met 's lands belang, voorkomen, doch in eenige daaruit voortgevloeide geheime vergaderingen werd vervolgens dit onderwerp verder behandeld en verdedigde de Minister krachtig de, door den Opperbevelhebber ten deze getroffen maatregelen.
Doch bovendien noodigde onmiddellijk daarna Minister BOSBOOM den Minister-President, Mr. CORT VAN DER LINDEN, uit tot het bijwonen van eene te beleggen bijeenkomst met den Opperbevelhebber en een aantal hoogere commandanten, waarin, voor zooveel noodig aan de hand van een „contradictoir debat"

de opstelling van onze strijdmacht aan een nader onderzoek zou kunnen worden onderworpen.
Aanvankelijk maakte de Generaal SNIJDERS ernstig bezwaar tegen het denkbeeld van eene zoodanige bijeenkomst, omdat hij daarin meende te moeten zien een blijk van gemis aan vertrouwen in zijn beleid, en eerst na de uitdrukkelijke verzekering van het tegendeel door den Minister-President liet hij zijne tegenkanting tegen dit voornemen varen. De bijeenkomst werd den 13en Augustus in het Hoofdkwartier van het Veldleger gehouden en, behalve door den Opperbevelhebber en den chef van zijn staf, bijgewoond door een achttal commandanten van de hoofdgroepen van het leger, die op één na allen met de, door den Generaal SNIJDERS gevolgde oplossing bleken in te stemmen.

„Was men in de Kamer op deze zaak teruggekomen, dan zou ongetwijfeld de tijdelijke voorzitter van den Ministerraad de verdediging van het gevoerde krijgsbeleid mede hebben aanvaard",

schreef de Oud-Minister BOSBOOM elders [1]). Waaruit blijkt, dat naar zijn oordeel ook voor zijn ambtgenoot CORT VAN DER LINDEN de motiveering van de, door den Opperbevelhebber getroffen maatregelen alleszins overtuigend was geweest.
De positie van den Generaal SNIJDERS veroorloofde hem destijds uiteraard niet, om zich in het openbaar tegenover deze critiek te verantwoorden of te verdedigen [2]). Met de hem eigen zelfverzekerdheid hield hij evenwel vast aan de, ten deze eenmaal genomen beslissing, waarvoor hij de verantwoordelijkheid geheel en al aanvaardde, eene verantwoordelijkheid, waarvan niemand beter dan hijzelf de enorme zwaarte kon beseffen.
Gelukkig voor ons land is de meerdere of mindere doeltreffendheid van de gevolgde oplossing niet aan den toets der practijk behoeven te worden onderworpen. Doch ook degenen — althans de tot oordeelen bevoegden — die deze niet de meest aanbevelenswaardige achtten, waren er ten volle van overtuigd, dat niet dan nauwgezet beraad en alleszins gegronde overwegingen daartoe konden hebben geleid. En een dergelijk algemeen vertrouwen in het opperste beleid is ongetwijfeld destijds voor het moreel van onze strijdmacht van zeer groote en heilzame beteekenis geweest.

---

1) In een artikel in de Augustus-aflevering van het Haagsche Maandblad van 1924, getiteld: **Regeering en Opperbevelhebber.**

2) Zie het opstel, genoemd in de noot 1 op bladz. 103.

Ontslag

Wanneer de dienstverlating van den Generaal SNIJDERS onder normale omstandigheden had plaats gevonden, zou er geen aanleiding hebben bestaan om daarvoor een nieuw hoofdstuk te openen en zou de vermelding daarvan in enkele regels de logische afsluiting van dit hoofdstuk hebben kunnen vormen. Maar de wijze, waarop hij zijn Opperbevel moest neerleggen was van zoo bijzonderen aard en baarde zóóveel opzien, dat zijn ontslag, mèt den nasleep ervan, als een afzonderlijk hoofdstuk in zijn leven is te beschouwen en daarom hier dienovereenkomstig verdient te worden behandeld.

HOOFDSTUK VI

HET SMADELIJK EINDE — EN DE GENOEGDOENING

Conflict met den Minister van Oorlog

Het is den Generaal SNIJDERS niet gegeven geweest, zijn hooge commando tot aan het einde van de mobilisatie te vervullen. Enkele dagen vóór den wapenstilstand van 11 November 1918, welke den grooten oorlog voorshands beëindigde, nam zijne werkzaamheid als Opperbevelhebber een einde in verband met een conflict met den Minister van Oorlog Jhr. ALTING VON GEUSAU. Wederom betrof dit eene verloven-aangelegenheid, zij het ook eene van anderen aard dan die, welke vóór dezen tot verschil van opvatting hadden aanleiding gegeven [1]).

Voorgeschiedenis

Toen in October 1918 het krijgsbedrijf op het Westfront zich gaandeweg van Noord-Frankrijk tot in de nabijheid van onze zuidelijke grenzen had verplaatst, werden door den Opperbevelhebber op verzoek van de Regeering (welke feitelijk nog verder strekkende maatregelen had willen doen nemen) op den 23en van die maand alle verloven bij land- en zeemacht ingetrokken. Onder den invloed van eene zekere mobilisatie-moeheid sloegen als gevolg van dezen maatregel op 25 en 26 October de soldaten van het 1e Regiment Infanterie in de Legerplaats bij Harskamp aan het muiten, waarbij plunderingen en brandstichtingen plaats vonden.
Even nadat, in den laten avond van laatstgenoemden dag van eene tweedaagsche dienstreis teruggekeerd, de Generaal SNIJDERS omtrent een en ander op de hoogte was gesteld, werd hij

---

[1]) De hierna gegeven lezing van het voorgevallene steunt o.m. op die, welke door den Generaal SNIJDERS zelven is gegeven in zijn reeds vroeger aangehaalde opstel in het Haagsche Maandblad van 1924: **Het opperbevel en de politiek** — welke lezing, voor zoover mij bekend, nimmer van eenige zijde werd weersproken — met eenige aanvulling eveneens afkomstig uit volstrekt betrouwbare bron.
Men zie ook hiervoor de, den Generaal SNIJDERS betreffende **Karakterschets**, verschenen in Netscher's Revue van November 1921.

door den Minister van Oorlog opgebeld met de vraag, welke maatregelen hij naar aanleiding van het voorgevallene dacht te nemen. In antwoord daarop deelde de Opperbevelhebber mede, dat hij voornemens was, terzake eene militaire commissie van onderzoek in te stellen en dat hij voorts het betrokken korps zou verplaatsen naar de grenzen in Brabant of Limburg om nader van zijne verplichtingen te worden doordrongen [1]. Nadat de Minister had verklaard, daarmede volkomen in te stemmen, deelde hij den Opperbevelhebber voorts mede, het denkbeeld te overwegen om over te gaan tot een terstond weder verleenen van de verloven. Deze ontried hem dit evenwel ten stelligste, zoowel om geen zwakheid te toonen tegenover en geen concessie te doen aan de gemuit hebbende troepen, als omdat een zoodanige maatregel twijfel zou kunnen doen ontstaan aan het gemotiveerd zijn van de, door de Regering slechts enkele dagen te voren gelaste stopzetting van de verloven. Ook hiermede ging de Minister, die te voren bij afwezigheid van den Generaal SNIJDERS van diens chef van den staf alreeds een advies van gelijke strekking had ontvangen, bij nader inzien accoord.

Nadat de Minister den 27en na informatie was ingelicht omtrent de benoeming van de commissie van onderzoek en de bevolen verplaatsing van het betrokken regiment — welke zou worden ten uitvoer gelegd, zoodra de stand van het in te stellen onderzoek dit zou veroorloven — bracht hij den volgenden dag in eene bespreking met den Opperbevelhebber opnieuw de vraag van het weder in werking stellen van de normale verlofregeling ter sprake. Laatstgenoemde bleef, hoofdzakelijk om redenen van krijgstuchtelijken aard, vasthouden aan zijn vorige, afwijzende advies; wèl toonde hij zich bereid om op 2/3 November „bewegingsvrijheid" (d.w.z. verlof in beperkte mate op Zaterdag na afloop dienst en Zondag) te verleenen, waarna dan de Regeering — indien de politieke en strategische toestand dit zou mogelijk maken — omstreeks eene week later de schorsing van de verloven zou kunnen doen beëindigen. Hij stelde daarbij evenwel uitdrukkelijk vast, dat het 1e Regiment Infanterie hangende het bevolen onderzoek naar de muiterij

[1]) De ervaring had bewezen, dat een verblijf aan de grenzen èn doordien de soldaten min of meer in aanraking kwamen met de werkelijkheid van den oorlog èn door de grootere afwisseling, welke het gevolg was van veelvuldige aflossingen en kantonnementsveranderingen, reeds spoedig een heilzamen invloed op het moreel van den troep uitoefende.

van dezen gunstigen maatregel uitgezonderd zou moeten blijven. Alhoewel de Minister wederom van de juistheid van deze opvatting overtuigd scheen en met dit voorstel instemde, werd bij eene, nog van dienzelfden dag (28 October) gedateerde ministerieele aanschrijving den Opperbevelhebber door den Ministerraad verzocht te overwegen, om wellicht binnen enkele dagen op meer of minder ruime schaal de schorsing van de verloven in te trekken. Mocht daartoe op ruime schaal worden besloten, dan zou er, naar de Minister mededeelde, bij hem

„geen bezwaar bestaan om hiervan die troepenafdeelingen uit te sluiten, die zich door onkrijgstuchtelijke handelingen tegen het stopzetten der verloven hebben verzet, waartoe de bevoegdheid bij U berust."

Nadat de Opperbevelhebber den 30en deze aanschrijving had beantwoord in denzelfden zin, als waarin hij den Minister op den 28en mondeling had geadviseerd, deelde deze niettemin nog op denzelfden dag mede, het noodzakelijk te achten, dat voor alle onderdeelen, welke niet om redenen van militairen of krijgstuchtelijken aard daarvan dienden te worden uitgesloten, met ingang van 2 November de normale verlofregeling weder van kracht zou worden verklaard.
De Opperbevelhebber gaf aan deze opdracht gevolg door het uitgeven van eene order op 31 October. Hij bepaalde daarin, overeenkomstig het door hem ten deze ingenomen standpunt, o.m.:

„Van deze gunst zijn voorts in hun geheel uitgesloten alle korpsen of onderdeelen, waarvan militairen zich aan ongeregeldheden of aan openlijke onkrijgstuchtelijke uitingen hebben schuldig gemaakt. Ten aanzien van dezen behoort elke zwakheid of toegevendheid te zijn uitgesloten en ik stel u verantwoordelijk voor de stipte handhaving dezer bepaling.
De betrokken autoriteiten melden mij, op welke korpsen of onderdeelen deze maatregel door hen is toegepast en doen te zijner tijd aan mij een voorstel, indien opheffing daarvan door hen wenschelijk wordt geacht."

Groot was de verontwaardiging over dezen maatregel bij de sociaal-democraten, die overigens alreeds sedert geruimen tijd tegen den Opperbevelhebber ernstige grieven koesterden. Zij verweten hem o.m., dat hij niet voldoende oog had voor de sociale en economische belangen van de gemobiliseerden; dat hij ontactisch op-

treden van subalterne officieren met zijn gezag dekte; enz. Daarbij was het hun te allen tijde bovenal een doorn in het oog geweest, dat zij in de Kamer steeds de krachtige figuren van de Ministers BOSBOOM en Jhr. Mr. DE JONGE tusschen zich en den Opperbevelhebber hadden gevonden, bereid om de tegen hem gerichte aanvallen met het schild van hunne verantwoordelijkheid op te vangen, zoodat de politieke partijen hem nimmer rechtstreeks hadden kunnen treffen. Vandaar, dat zij thans in hunne persorganen terstond krachtig tegen den Opperbevelhebber van leer trokken, in het bijzonder tegen den, in de aangehaalde order vervatten collectieven strafmaatregel tegen de korpsen, waarbij zich ongeregeldheden hadden voorgedaan.

Het conflict

Hetzij al, hetzij niet onder den invloed daarvan, de Minister van Oorlog maakte reeds spoedig bij den Opperbevelhebber bezwaar tegen de scherpe formuleering van de aangegeven uitsluiting — waarmede hij zich toch te voren in beginsel had vereenigd — en gaf den wensch te kennen tot het doen vervallen van de collectieve straffen en tot het in ruimere mate verleenen van verlof bij de gemuit hebbende onderdeelen.
Als uitvloeisel daarvan werd op 5 November de vorenaangehaalde order van den Opperbevelhebber door dezen gewijzigd zoodanig dat — doordien zij niet van toepassing werd verklaard op degenen, van wie vaststond, dat zij trouw waren gebleven of tot het herstellen en bewaren van de orde hadden medegewerkt — daaruit werden gelicht de collectieve straffen, waardoor aanvankelijk mede waren getroffen sommigen, die niet aan ongeregeldheden hadden deelgenomen.
Intusschen had op dienzelfden 5en November in de vergadering van de Tweede Kamer plaats de behandeling van eenige interpellatiën betreffende de militaire aangelegenheden van de laatste dagen. Daarbij verklaarde de woordvoerder van de sociaal-democraten, Mr. TROELSTRA — die eenige dagen later zijn „greep naar de macht" zou wagen — o.a. in den Opperbevelhebber te zien de verpersoonlijking van een verouderd en bekrompen militarisme en eischte hij, onder het uitspreken van dreigementen aan het adres van de Regeering, dat de Opperbevelhebber „onmiddellijk (zou) worden afgezet."

In eersten aanleg verdedigde Minister Jhr. ALTING VON GEUSAU het leger tegen de daartegen ingebrachte aantijgingen e.d.

> „Het begin van de rede van den Minister van Oorlog...... was gehouden in den ouden militairen toon: alle bezwaren en grieven werden hooghartig afgewezen",

zegt Mr. TROELSTRA in zijne *Gedenkschriften*.
Maar den volgenden dag bleek de Minister zich te hebben laten intimideeren en voor de geuite bedreiging uit den weg te gaan. Want den 6en November verklaarde hij onder applaus van de sociaal-democraten in de Tweede Kamer:

> „Ik meen, dat ik bij den hervormingsarbeid bezwaarlijk zal kunnen blijven steunen op den tegenwoordigen Opperbevelhebber, die naar mijne meening, trots al zijne voortreffelijke eigenschappen als mensch en als militair, er niet in geslaagd is, den geest van den nieuweren tijd te vatten. Ik heb den Opperbevelhebber daarmede in kennis gesteld en" — zoo voegde hij daaraan nog toe — „de Generaal dient nog heden zijn verzoek om ontslag in."

Deze toevoeging had, als zijnde feitelijk overbodig, gevoeglijk achterwege kunnen blijven: van eene persoonlijkheid met een alleszins gerechtvaardigd gevoel van eigenwaarde als de Generaal SNIJDERS was uiteraard eene andere reactie op de jegens hem gevolgde gedragslijn niet te verwachten geweest. In de eerste plaats immers had de Minister — aldus de Oud-Opperbevelhebber in zijn artikel in het *Haagsche Maandblad* —

> „het met zijn politiek geweten en met zijn waardigheid als lid der Regeering kunnen overeenbrengen, de Kamer van zijne instemming met de gewraakte maatregelen onkundig te laten. Hij heeft de verantwoordelijkheid daarvoor niet aanvaard en is gezwicht voor den eisch van Mr. TROELSTRA..."

Voorts had de Minister dien 6en November plotseling op het tapijt gebracht een „hervormingsarbeid", van het voornemen waartoe tot dusver nog nimmer was gebleken en waarover hij tegenover den Opperbevelhebber vóór de tot dezen gerichte „sommatie" — de uitdrukking is van den Generaal SNIJDERS — om zijn ontslag te nemen nooit met eenig woord had gewag gemaakt.
Ten slotte had de Generaal SNIJDERS dan ook niet van den Minister kunnen vernemen, in welk opzicht deze meende, bij de

uitvoering van voornemens in den bedoelden zin niet (langer) op hem te kunnen steunen.
En zelfs dit was, naar achteraf bleek, nog niet alles.
In het onderhoud, waarop de Minister van Oorlog op 6 November in de Tweede Kamer doelde, had hij den Opperbevelhebber gezegd, dat diens positie onhoudbaar was geworden en dat hij (Minister) hem, mede uit naam van zijne ambtgenooten, in overweging gaf, zijn ontslag te nemen.
Nadat de Generaal SNIJDERS dit verzoek schriftelijk aan de Koningin had ingediend, deed H.M. den Minister-President Jhr. Mr. RUYS DE BEERENBROUCK, ontbieden.
Ofschoon de Koningin, die daarop den Generaal SNIJDERS in audiëntie ontving, aanvankelijk bezwaar maakte om in zijn ontslag te bewilligen, volhardde deze bij zijn verzoek en, mede omdat de Minister van Oorlog daarvan inmiddels in de Tweede Kamer alreeds mededeeling had gedaan, heeft H.M. dit ten slotte aanvaard.
De Generaal SNIJDERS is echter in de, onmiddellijk op het conflict gevolgde dagen op grond van particuliere gesprekken met de verschillende leden van de Regeering tot de stellige overtuiging gekomen, dat niet één van de Ministers, uit wier naam Jhr. ALTING VON GEUSAU had gezegd te spreken, van de door hem aan den Opperbevelhebber gedane mededeeling op de hoogte was geweest.

Het ontslag

Intusschen, zooals gezegd: de kogel was door de kerk. En zoo werd dan bij Koninklijk Besluit van 9 November [1]) aan den Generaal SNIJDERS op de meest eervolle wijze ontslag uit den militairen dienst verleend

> „onder bijzondere dankbetuiging voor de uitnemende diensten, door hem aan H.M. de Koningin en aan den lande in verschillende gewichtige betrekkingen en in buitengewoon moeilijke omstandigheden bewezen."

Op 11 d.o.v. werd de Luitenant-Generaal W. F. POP, Sous-Chef van den Generalen Staf, bij ontstentenis van den Opperbevelhebber

[1]) In tegenstelling tot de voordracht ter benoeming van den Opperbevelhebber, welke indertijd van den Ministerraad was uitgegaan, werd de voordracht tot zijn ontslag ingezonden door den Minister van Oorlog en van Marine (NAUDIN TEN CATE), gehoord den Ministerraad.

van Land- en Zeemacht met de waarneming van deze functie belast. Aldus ging de Generaal SNIJDERS, versierd met het eereteeken voor langdurigen dienst als Nederlandsch officier met het bijna unieke cijfer XLV, over in het ambtelooze leven, in het genot van een pensioen, hetwelk uit hoofde van onze, destijds zeker ten deze niet ideale wetgeving, aanzienlijk geringer was dan dat, hetwelk enkele jaren later bereikbaar was voor elken willekeurigen gepasseerden kapitein [1]). Niet ten onrechte is wel de opmerking gemaakt, dat ons land, voor wat de waardeering ook in materieelen zin van zijne groote mannen betreft, o.a. van Engeland nog wel iets zou kunnen leeren.

Critiek op het ontslag

Het bruuske einde van des Opperbevelhebbers schitterende militaire loopbaan, door Dr. P. H. RITTER Jr. ergens kortweg „de schande van 1918" genoemd, baarde uiteraard in den lande veel opzien en uitte zich weldra o.a. in eene hier en daar felle, overigens op grond van politieke overwegingen voorloopig getemperde critiek op den Minister van Oorlog.
Weliswaar was datgene, wat zich achter de schermen had afgespeeld, voorshands niet dan in vrij beperkten kring bekend, doch het was ook minder nog het feit van het ontslag op zichzelve, dan wel de wijze, waarop het was tot stand gekomen, welke de gemoederen in beweging bracht. Daarbij kwam bovendien nog, dat gaandeweg post vatte en in steeds wijder kring veld ging winnen de opvatting, dat het verloochenen van den Opperbevelhebber en het hem opgedrongen ontslag van de zijde des Ministers was geweest een offer, aan zijne tegenstrevers in de Tweede Kamer toegeworpen in een acuten aanval van zoogenaamd democratische gezindheid, geboren uit overwegingen van politiek zelfbehoud (voor welke opvatting o.a. medepleitte de, in dezelfde Kamerrede vervatte denigreerende uitlating over het officierskorps in zijn geheel).
De Generaal SNIJDERS zelf was te veel „militair" en te voornaam van karakter om in het openbaar of zelfs in het half-openbaar

---

[1]) Dit pensioen bedroeg, met inbegrip van de verhooging wegens Indische dienstjaren, waarop hij aanspraak kon maken, slechts ƒ 3150,—.
Gelukkig zijn van bepaalde zijden onder zijne bewonderaars middelen gevonden, om op kiesche wijze aan deze onvoldoende materieele waardeering van staatswege tegemoet te komen.

ook slechts in het minst te reageeren op de hem aangedane grievende bejegening. Integendeel; zooals iemand, die hem van nabij had medegemaakt, daaromtrent schreef:

„Zijn afscheidswoord bij het aftreden als Opperbevelhebber — onder zóó uiterst bijzondere omstandigheden plaats grijpende — kenmerkte zich door hartelijkheid en waardigheid; treffend was het, dat geen woord van verontwaardiging, gegriefdheid of zelfs maar ontstemming over zijne lippen kwam. De waardige toon van dat afscheidswoord was het laatste aan zijne ondergeschikten gegeven voorbeeld van stipt krijgstuchtelijken zin."

Doch in de kringen van de officieren, waar men voor den Generaal SNIJDERS algemeen onbegrensde achting en sympathie koesterde, heerschte weinig minder dan verbittering. In dit licht moet o.a. worden bezien de, den Minister van Oorlog mondeling toegelichte ontslag-aanvrage, welke de Commandant van het Veldleger, de Luitenant-Generaal W. H. VAN TERWISGA, terstond na het voorgevallene inzond en, ondanks het verzoek van den Minister om nog eenigen tijd te willen aanblijven, handhaafde, waarna op 16 December zijn eervol ontslag uit den militairen dienst volgde. En ook tal van weldenkenden buiten leger en vloot, voor wie onder normale omstandigheden het gebeurde niet anders zou zijn geweest dan het verlaten van den dienst door een, zij het dan algemeen bekend en geacht opperofficier, waaraan zij verder geen aandacht zouden hebben geschonken, waren thans tot in het diepst van hunne ziel geschokt en verontwaardigd over de wijze, waarop deze dienstverlating had plaats gevonden.
„Weggejaagd als een staljongen, die geluierd heeft", zooals een van onze groote dagbladen schreef.
De Oud-Minister BOSBOOM oordeelt hierover in M.O.:

„Dat — hetgeen wij in een der voor ons wellicht hachelijkste perioden van den wereldoorlog moesten beleven — een minister van oorlog den opperbevelhebber, „trots al zijne voortreffelijke eigenschappen als mensch en als militair", ten offer liet vallen aan een door zijne volgelingen aangehitst en zenuwoverspannen demagoog, zal altijd een donkere vlek blijven in de geschiedenis onzer mobilisatie."

En ik moge hier ook alreeds aanhalen, hetgeen ruim 20 jaar na het gebeurde Dr. H. COLIJN, als Minister-President sprekende

niet slechts voor zijn persoon, doch mede uit naam van de Regeering, zonder eenige verschooning voor het Kabinet van 1918 zou uitspreken bij de baar van den Oud-Opperbevelhebber:

„Buigend voor onredelijke critiek hebben de toenmalige bewindslieden den Opperbevelhebber tot heengaan genoopt. En wel werd voor die daad een jaar later verzoening gedaan door de verleening van het Grootkruis van den Nederlandschen Leeuw, maar dat heengaan zelf en nog meer de wijze, waarop dat heengaan plaats greep, doet nu nog zeer. Het was allerminst in overeenstemming met de ongemeen groote diensten, die Generaal SNIJDERS aan volk en vaderland bewezen had."

Woorden, uitgesproken tot innige voldoening van allen, wien de, den Opperbevelhebber aangedane smadelijke bejegening in het hart was blijven branden en waarvoor zij Dr. COLIJN te allen tijde erkentelijk zullen blijven.

Ten slotte heeft de Generaal SNIJDERS zelf later, bij een interview ter gelegenheid van zijn 80en verjaardag, nog eens verklaard:

„Ontegenzeggelijk ben ik toen schandelijk behandeld. Maar sedert heeft men de waarheid wel ingezien en ik heb in die vijftien jaren na de mobilisatie allerwegen zooveel treffende blijken mogen ondervinden van waardeering, dat ik niet wensch, dat bij deze herdenking deze oude koeien weder uit de sloot worden gehaald."

Welke laatste uiting wederom getuigenis aflegt van het hooge standpunt, hetwelk hij ten deze innam. En overigens huldigde hij de filosofische opvatting:

„Als men het besef heeft, naar beste weten het gemeenebest gediend te hebben, dan vergeet men de onaangename zijden."

De genoegdoening

Inderdaad, aan blijken van waardeering, als door den Generaal bedoeld, heeft het gelukkig niet ontbroken!

Vooraan ging daarbij H.M. de Koningin, die van Hare gevoelens

duidelijk deed blijken door zeer kort na zijn ontslag den Oud-Opperbevelhebber te zijnen huize een bezoek te brengen. [1])
Daarna reageerde als eerste het bestuur van de Nederlandsche Vereeniging „Ons Leger", welke steeds waakte en streed voor de belangen in den ruimsten zin van onze weermacht en zich dan ook diep geschokt gevoelde door het aan den Opperbevelhebber begane onrecht. Dit bestuur ging daarom over tot eene openlijke betooging van waardeering.
Daartoe bood het den Generaal SNIJDERS op 6 Januari 1919 te zijnen huize te 's-Gravenhage een huldeblijk aan, bestaande uit een, in zilver gedreven leeuw met de vlag (zooals die veelvuldig in de propagandaplaten van de vereeniging voorkwam) op marmeren voetstuk, waarop vermeld de data van aanstelling tot en van ontslag als Opperbevelhebber. Deze aanbieding geschiedde met eene rede van den Voorzitter der vereeniging, den Heer F. M. WILTON, welke zoo uitnemend weergeeft de gevoelens, die destijds de talrijke vrienden van den Generaal SNIJDERS bezielden, dat ik de verzoeking niet kan weerstaan, deze rede hier in haar geheel te laten volgen.

„Generaal,
Het is met gemengde gevoelens, dat ik heden en op deze plaats het woord tot U richt. Gemengde gevoelens, omdat, wat wij hier met deze kleine hulde tot uiting willen brengen, niet noodig had moeten zijn.
Generaal, U is onrecht geschied en wij hebben gemeend dat, wijl onze Vereeniging altijd op de bres heeft gestaan voor de eer en de belangen onzer krijgsmacht, zij in deze haar plicht niet mocht verzaken nu het hier gaat om de eer van U, in wien wij de verpersoonlijking zien van de deugdelijkheid van onze weermacht. Wil dit stoffelijk blijk van sympathie aanvaarden in het besef, dat Gij in deze moeilijke dagen niet alleen staat. Ik meen te mogen zeggen, dat wij in U zullen blijven zien den

---

[1]) De Generaal SNIJDERS heeft zich te allen tijde mogen verheugen in de warme persoonlijke sympathie van onze Landsvrouwe, die, zooals hiervóór reeds bleek en zooals Zij hem ook meer dan éénmaal op ondubbelzinnige wijze had getoond, een onvoorwaardelijk vertrouwen stelde in hem en in zijn beleid.
Ook in latere dagen trouwens liet H.M. geen gelegenheid voorbijgaan om hem van Hare welgezindheid te doen blijken. Bij de periodieke generaals-diners ten Hove in de jaren na den oorlog werd de Generaal SNIJDERS o.a. steeds gedurende zeer geruimen tijd door Hare Majesteit in persoonlijk gehoor ontvangen.

man, die in de ernstige tijden, welke ons Vaderland heeft doorgemaakt, met vaste hand en groote energie het Nederlandsche leger heeft geleid.

Generaal, de natie is U daarvoor dank schuldig. De wijze, waarop Gij Uwe eervolle militaire loopbaan beëindigd ziet, doet iederen weldenkenden Nederlander het bloed naar het hoofd stijgen. Ik ben verheugd, U de vaste verzekering te mogen geven, dat Gij, waar en wanneer ook, op de Nederlandsche Vereeniging „Ons Leger" zult kunnen rekenen. Moge het symbool onzer Vereeniging U in moeilijke uren herinneren aan den geest van onze bescheiden hulde, U heden gebracht. En moge deze hulde er toe bijdragen, U de overtuiging te verschaffen, dat hetgeen Gij voor het leger en daardoor voor ons Vorstenhuis en Vaderland hebt gedaan, bij ons in voortdurende herinnering zal blijven voortleven!"

Tevens legde de Heer WILTON zijn voorzitterschap van de genoemde Vereeniging neer, opdat in zijne plaats de Generaal SNIJDERS als Voorzitter zou kunnen worden gekozen, zooals dan ook op 29 Januari d.o.v. plaats vond.

Een meer algemeen karakter droeg de aanbieding van een nationaal huldeblijk, in den loop van 1919 bijeengebracht uit bijdragen van alle lagen der bevolking en bestaande in een, door Mejuffrouw RUEB ontworpen borstbeeld in brons [1]). Dit huldeblijk werd den Oud-Opperbevelhebber op 4 September 1919 in het restaurant „De Twee Steden" te 's-Gravenhage overhandigd door eene commissie van uitvoering onder het uitspreken van eene, van onverdeelde waardeering getuigende rede door Jhr. Mr. W. H. DE SAVORNIN LOHMAN, President van den Hoogen Raad.

Voorts trachtte, zooals uit de hiervóór aangehaalde woorden van Dr. COLIJN reeds bleek, de Regeering den, aan den Generaal SNIJDERS beganen misslag achteraf eenigszins goed te maken, door hem op 13 November 1919 te benoemen tot Ridder Grootkruis in de Orde van den Nederlandschen Leeuw, nadat H.M. de Koningin ook ten deze bij wijze van persoonlijk initiatief was voorgegaan door hem op 29 September t.v. (zijn 67en verjaardag)

---

[1]) Dit borstbeeld is later door den Generaal SNIJDERS beschikbaar gesteld tot opsiering van de vestibule van het gebouw van den Generalen Staf en bevindt zich thans in het Legermuseum te Leiden.

het Ridderkruis van de Huisorde van den Gouden Leeuw van Nassau te verleenen.

Maar bovendien was de Generaal SNIJDERS na zijne pensionneering, in het bijzonder in militaire kringen, bij elke gelegenheid, welke zich daartoe aanbood, het voorwerp van de meest hartelijke betuigingen van eerbied en sympathie.

Ik herinner mij b.v., hoe bij het feestelijk diner ter gelegenheid van het 175-jarig bestaan van het Regiment Genietroepen in 1923 de oudste der aanwezige genie-officieren, de 85-jarige Oud-Minister ELAND, den Oud-Opperbevelhebber huldigde in eene gloedvolle rede, welke in de diepste stilte werd aangehoord. Maar toen hij, na des Generaals arbeid en verdiensten gedurende de jaren 1914—1918 te hebben geschetst, was genaderd tot het grievende einde en ter inleiding daarvan begon met de woorden: „En d i e man...," barstte een zóó onstuimig applaus en eene zóó langdurige ovatie aan den Generaal SNIJDERS los, dat de spreker geen kans meer zag — en het trouwens ook volmaakt overbodig moet hebben geacht — zijne rede te beëindigen.

Eene soortgelijke herinnering heb ik aan een gala-avond ter gelegenheid van het 60-jarig bestaan van de Hoogere Krijgsschool, waar een aantal tableaux-vivants betreffende onze krijgsgeschiedenis werden vertoond. In verband met het aan te houden tijdschema mocht na elk tableau slechts éénmaal worden „gehaald". Toen echter ten tooneele verscheen een tableau, symboliseerende de mobilisatie van 1914, waarin ook de Generaal SNIJDERS was uitgebeeld [1]), en de Muze der Historie zijner gedacht:

„Daar staat in deze zwaar benarde tijden
Aan 't hoofd van leger en van vloot
De Generaal, wiens roem en groote werken
Lang leven zullen, ook nog na zijn dood.
Gereed steeds was ook hij, ter zee, te velde,
Omstuwd, gesteund door zijnen staf;
De hand, die zwaard en schild omknelde,
Het hoofd, dat kloeke leiding gaf......"

toen waren het applaus en de toejuichingen aan het adres van den, in de zaal aanwezigen Oud-Opperbevelhebber van dien aard,

[1]) Het zal voor schrijver dezes steeds eene zeer gewaardeerde herinnering blijven, dat hij het was, die bij deze gelegenheid den Opperbevelhebber mocht personifieeren.

dat een tweede maal „halen" onvermijdelijk bleek. Waarna ook alle leden van de voltallig aanwezige Koninklijke familie den Generaal op de warmste en hartelijkste wijze complimenteerden.
Dergelijke voorvallen hebben zich tal van malen voorgedaan en moeten hem de overtuiging hebben geschonken, dat de hem aangedane bejegening geenszins belette, dat zijne verdiensten toch ten volle werden erkend en gewaardeerd.
Maar de allergrootste genoegdoening is hem toch wel ten deel gevallen bij de grootsche manifestatie te zijner eere, welke op 29 September 1932 plaats vond ter gelegenheid van zijn tachtigsten verjaardag, toen ten gevolge van een, door de Vereenigingen „Ons Leger" en „Onze Vloot" genomen initiatief niet alleen een groot aantal vereenigingen, op welker gebied hij werkzaam was, hem in het Kurhaus te Scheveningen huldigden en op den Strandboulevard aldaar voor hem defileerden, doch aan een en ander als het ware een officieel cachet werd verleend, doordien aan dit defilé ook een aantal deputatiën van korpsen van leger en vloot met vaandel of standaard deelnamen.
Bij deze gelegenheid, waarbij H.M. de Koningin zich had doen vertegenwoordigen en Z.K.H. Prins HENDRIK als Beschermheer van het huldigingscomité in persoon aanwezig was, werd hem in eene zeer waardeerende rede van den Oud-Minister van Oorlog Dr. J. J. C. VAN DIJK tevens aangeboden eene gouden legpenning, waarop aan de eene zijde zijne beeltenis naar het model van TOON DUPUIS, en aan de andere zijde de woorden:

„Hij waakte van Augustus 1914 tot November 1918 voor 's Lands veiligheid",

terwijl eene gedenkplaat met gelijke beeltenis, waaronder hetzelfde onderschrift in steen gebeiteld, werd aangebracht en onthuld op het gedenkteeken voor Leger en Vloot op genoemden Boulevard [1]).
En nòg een klein blijk van officieele waardeering mocht hij enkele jaren later zien in de omstandigheid dat, toen een aantal van onze kazernes namen ontvingen, welke grootendeels aan de Nederlandsche krijgsgeschiedenis waren ontleend, aan de te Nijmegen door het 15e Regiment Infanterie bewoonde kazerne de naam van SNIJDERS-kazerne werd gegeven.

[1]) Dit gedenkteeken werd door de Duitschers afgebroken, waarbij de bronzen plaat verdwenen is. Het monument is in Juli 1948 hersteld en, terwijl dit boek ter perse is, is een nieuwe gedenkplaat in de maak. — Noot van den schrijver van het voorwoord.

DERDE DEEL

DE LAATSTE TWINTIG JAREN
(1918—1939)

HOOFDSTUK I

AMBTELOOS, NIET WERKELOOS

Verdere werkzaamheid

Het einde van zijne militaire loopbaan beteekende voor den Generaal SNIJDERS geenszins het einde van het werkzame deel van zijn leven, zooals dit ongetwijfeld bij tal van anderen het geval zou zijn geweest.
Hoevelen immers zouden op ruim 66-jarigen leeftijd en na een zoo vermoeiend en afmattend tijdperk van de zwaarste verantwoordelijkheid, als voor den Opperbevelhebber de mobilisatiejaren waren geweest, zich ten volle gerechtigd hebben geacht, hun levensavond in welverdiende rust te gaan doorbrengen. En nòg hoe velen meer zouden, na eene onverdiende grievende bejegening als door hem ondervonden, zich mokkend hebben teruggetrokken en niet bereid zijn geweest om na een betoon van zooveel schromelijke ondankbaarheid nog verder in het openbaar belang werkzaam te zijn.
De Generaal SNIJDERS evenwel was uit ander hout gesneden. Zijn hoogstaand en nobel karakter weerhield hem er van, zich wrokkend afzijdig te houden; zijne ongeëvenaarde vitaliteit en zijne behoefte aan rustelooze werkzaamheid beletten hem, zich te onthouden van medewerking aan het oplossen van de vele vraagstukken, welke het algemeen welzijn aan de orde stelde. Hij wenschte zich geen otium cum dignitate, doch richtte zich naar de spreuk: werk, zoolang het dag voor u is.
In het besef, nog veel te kunnen doen in het belang van de nationale zaak, welke hem vóór alles ter harte ging, bleef hij midden in het volle leven staan en stelde hij zijne groote bekwaamheden,

zijne onuitputtelijke werkkracht en de hem geschonken gave van het woord volledig in dienst van velerlei zaken van landsbelang en op elk gebied, waar de nationale gedachte of de nationale weerbaarheid in het geding was.
Bij het bespreken van de bedrijvigheid, welke de Generaal SNIJDERS gedurende de laatste twintig jaren van zijn leven ontwikkelde, is, gezien de velerlei richtingen, waarin hij zijne werkkracht ontplooide, eene onderverdeeling geboden. Ik zal daarom achtereenvolgens behandelen:

zijne bemoeiïngen op het gebied van de nationale luchtvaart;
zijn aandeel in den strijd vóór nationale weerbaarheid en tegen eenzijdige ontwapening;
zijne rol in de binnenlandsche politiek; en ten slotte als een soort van rubriek „varia"
zijne werkzaamheid ten behoeve van een groot aantal vereenigingen, corporatiën enz., welke velerlei uiteenloopende doeleinden nastreefden, die slechts het element nationaal belang als grootsten gemeenen deeler hadden.

Gaven als redenaar

Bij al deze bedrijvigheid kwam hem uitnemend te stade de zooeven reeds aangestipte gave van het woord, welke hij in hooge mate bezat, zoowel mondeling als schriftelijk.
Waren zijne duidelijke en overtuigende pers- en tijdschriftartikelen modellen van taal en van stijl, voor wat het gesproken woord betreft was hij een redenaar bij de gratie Gods. Zijne prachtige en krachtige metalen stem droeg, scherp geaccentueerd, tot in de verste hoeken van terrein of zaal en bracht in onberispelijke taal en gloedvolle bewoordingen zijne denkbeelden tot uiting. Uitnemend gestyleerd, nimmer voorgelezen, doch zonder of met gebruik van slechts luttele aanteekeningen vlot en vloeiend voorgedragen, waren zijne redevoeringen meesterstukken in hare soort. Daarbij gevoegd zijne kleine, martiale figuur, die, stram in de houding staande, met sobere gebaren zijne betoogen onderstreepte — dat alles maakte het tot een voorrecht, den Generaal SNIJDERS als spreker te hooren en te zien.
Jhr. JAN FEITH schetste hem eens (in 1916) als redenaar als volgt:

„Het is altijd een bijzonder genot dezen Generaal te hooren spreken!

„Hij staat er zoo recht-op, onberispelijk en model van houding, zoodat men geheel vergeet, dat hij eerder klein en tenger van postuur is. Men mòet naar hem kijken, terwijl hij spreekt, want hij heeft een wilskrachtig gelaat onder het nauwelijks grijzende haar, van het hooge voorhoofd steil omhoog geborsteld; de trekken van zijn gelaat lijken stroef en oogenschijnlijk hard en ook zijn heel-lichte oogen schijnen koud; maar het is al ernst en inwendige kracht, welke zich op dat effen gelaatsmasker teekenen, terwijl hij spreekt. De woorden brengt hij langzaam, duidelijk, zonder eenige hapering in een rustigen gedachtengang naar voren, en onder zijn grijzen generaalsknevel komen ze te voorschijn als een krachtige, rustige stroom van militaire welsprekendheid."

En het was niet alleen de eigen taal, welke hij zoo volkomen beheerschte; ook de redevoeringen en conferentie-besprekingen, welke hij in dit laatste deel van zijn leven veelvuldig in Fransch, Engelsch of Duitsch — en soms zelfs in die drie talen door elkander — moest houden, wekten steeds de onverdeelde bewondering van zijn gehoor.

Van zijn talent, om zonder leidraad en voor de vuist weg te spreken, geven de Luitenant-Generaals VAN TUINEN en Jhr. WITTERT nog een aardig voorbeeld in hun reeds vroeger aangehaald artikel [1]):

„Wij herinneren ons de receptie ter gelegenheid van het honderdjarig bestaan van den Generalen Staf (Maart 1914), toen talrijke deputatiën en ook vertegenwoordigers van H.M. de Koningin en van H.M. de Koningin-Moeder hunne gelukwenschen kwamen aanbieden. De Generaal, die toch onmogelijk al zijn antwoorden had kunnen voorbereiden, laat staan dat hij van te voren wist, wie allen zouden komen, deed op elken gelukwensch onmiddellijk eene rede volgen, die nimmer herhaling vertoonde, doch ten aanzien van elke vertegenwoordiging een eigen karakter droeg."

Dat deze gaven bij de groote propagandistische werkzaamheid, welke de Generaal SNIJDERS na zijn overgang in het ambtelooze leven ten behoeve van allerlei zaken van openbaar belang ging ontwikkelen, van niet te onderschatten beteekenis waren, behoeft wel geen nader betoog.

---

[1]) Zie noot 1 op bladz. 66.

HOOFDSTUK II

PROMOTOR VAN DE NEDERLANDSCHE LUCHTVAART

Wanneer ik er thans toe overga, een en ander mede te deelen omtrent des Generaals veelzijdige bedrijvigheid na zijne pensionneering, moet ik daarbij ongetwijfeld de eerste plaats inruimen aan zijne bemoeiïngen met betrekking tot de Nederlandsche luchtvaart. En dit zoowel, omdat de tastbare resultaten daarvan ons aan het einde van zijn leven het meest duidelijk voor ogen stonden, als omdat deze tak van dienst, welke reeds van oudsher zijne volle belangstelling had gehad, tot in het laatst in het middelpunt daarvan is gebleven en is geweest het onderwerp, dat voor hem persoonlijk vooraan stond in de lange rij van vraagstukken, waaraan hij met volle animo zijn tijd en zijne werkkracht wijdde.
Hij heeft dan ook op de zoo schitterende ontwikkeling van onze luchtvaart en ons luchtverkeer een zeer belangrijken invloed uitgeoefend, en er valt uit de twintiger en dertiger jaren van deze eeuw op dit gebied geen voorval van eenige beteekenis te vermelden, waaraan niet op eene of andere wijze zijn naam is verbonden. Wie, over dit tijdperk van onze nationale geschiedenis sprekende, „luchtvaart" zegt, zegt daarmede tevens „SNIJDERS".

Eerste bemoeiïngen

Reeds in het laatste decennium van de vorige eeuw — dus nog in het tijdperk van het „lichter-dan-de-lucht" — had de toenmalige Kapitein SNIJDERS gepoogd, zijn invloed aan te wenden om de luchtvaart ook aan de weermacht dienstbaar te maken. Daartoe trachtte hij te geraken tot eene uitbreiding van den sedert 1886 bij het Korps Genietroepen aanwezige, zeer bescheiden uitrusting aan ballonmaterieel met één of meer kabelballons voor waarnemingsdoeleinden. Deze pogingen hadden echter niet tot den gewenschten uitslag mogen leiden.

Vereeniging voor Luchtvaart

Toen in 1907, dank zij het initiatief van den Luitenant ter Zee A. E. RAMBALDO, de Vereeniging voor Luchtvaart werd op-

gericht, werd de Kolonel der Genie SNIJDERS uitgenoodigd en terstond bereid bevonden, om het voorzitterschap van die vereeniging op zich te nemen.
In die hoedanigheid maakte hij o.a. een half jaar later, op 4 April 1908, met den Luitenant ter Zee RAMBALDO als passagier van den Duitschen balloncommandant Dr. K. WEGENER met den ballon „Ziegler" de eerste van de, door genoemde vereeniging georganiseerde ballonvaarten mede. Daarbij werd opgestegen van het terrein Zorgvliet te 's-Gravenhage [1]); van daar voerde de tocht over Zaltbommel—Wezel—Hamm naar Benninghausen (nabij Lippstad in Westfalen), alwaar, na het afleggen van een afstand van 280 km in 13¼ uur, werd geland.
Hij bleef het voorzitterschap van deze vereeniging bekleeden tot 1910. Aangezien toen zijne ambtsbezigheden als Chef van den Generalen Staf hem gingen beletten, voldoenden tijd aan de behartiging van de vereenigingsbelangen te wijden, stelde hij zich niet als voorzitter herkiesbaar. Hij werd derhalve eervol van deze functie ontheven, hetgeen daarom echter geenszins zeggen wilde, dat hij niet langer aan het vereenigingsleven bleef deelnemen. Zoo maakte hij o.a. in October 1912 de ter gelegenheid van het eerste lustrum der vereeniging gehouden ballon-vossenjacht mede aan boord van den, als jager optredenden ballon „Crefeld" van den Heer A. BLANKERTS uit de gelijknamige stad. Ook bleef hij te allen tijde bereid om aan de vereeniging, welke hem tot eerelid benoemde, zijne medewerking te verleenen en haar met zijne deskundige adviezen ter zijde te staan.

Invloed als (Sous-)Chef van den Generalen Staf

In zijne hoedanigheid als Sous-Chef van den Generalen Staf droeg hij er het zijne toe bij, dat een officier van het Regiment Genietroepen (de Kapitein H. WALAARDT SACRE, die het commando voerde over de compagnie, waarbij het doelballonmaterieel voor

[1]) Merkwaardigheidshalve zij hier vermeld, dat het gemeentebestuur van 's-Gravenhage het noodig had geoordeeld, aan de vergunning tot opstijging te verbinden de voorwaarde, dat geen der inzittenden...... boven de stad acrobatische toeren aan de trapèze van den ballon zou mogen verrichten! Hetgeen kennelijk, zooals de Generaal SNIJDERS schreef in een humoristisch getint opstel in Het Vliegveld van October 1927, waarin hij het verloop van deze ballonvaart schetste,

„in dit geval op een overschatting van de gymnastische neigingen en capaciteiten van de luchtreizigers moet hebben berust."

de schietoefeningen der artillerie was ingedeeld) eenige malen werd gedetacheerd bij het Pruisische Luftschiffer-Bataillon, ten einde ten behoeve van ons leger met luchtvaartaangelegenheden vertrouwd te geraken.

Voorts werd op zijne instigatie in 1910 door den Minister van Oorlog ingesteld de Militaire Luchtvaart-Commissie onder voorzitterschap van den Sous-Chef voornoemd, welke commissie aan dien bewindsman rapp[illegible]t en advies zou hebben uit te brengen omtrent den stand [illegible] de algemeene ontwikkeling van de lucht- [illegible] beteekenis van dezen nieuwen vorm van tech- [illegible]sverdediging.

[illegible] beproeving van het nut van dezen dienst werden [illegible] de, in September 1911 in de Betuwe gehouden groote manoeuvres een 6-tal particuliere vliegtuigen — waarvan 3 bestuurd door burger-vliegers — in dienst gesteld, welke van het tijdelijke vliegveld De Pettelaar (nabij 's-Hertogenbosch) uit aan de manoeuvres deelnamen. Bij deze gelegenheid gaf de Generaal SNIJDERS ten deze ook een blijk van persoonlijken moed door op een van de manoeuvredagen als waarnemer met de Zodiac van den Reserve-Eerste-Luitenant LABOUCHERE eene verkenningsvlucht te maken van De Pettelaar over Empel—Tiel—Rhenen—Amerongen—Zoelen—Wadenoyen en terug naar De Pettelaar (93 km in 1 uur en 9 minuten). Aldus waagde hij, ten einde zich door eigen aanschouwing ook practisch een oordeel te kunnen vormen omtrent de waarde van dit nieuwe hulpmiddel voor oorlogsdoeleinden, als eerste van onze opperofficieren zijn leven aan eene vlucht met een van die destijds nog hoogst onbetrouwbare toestellen, waarbij meer en minder ernstige ongevallen toen nog aan de orde van den dag waren [1]). Op de naar aanleiding van deze vlucht door hem gemaakte gevolgtrekking: „Er zit wel wat in!" is de Generaal nimmer behoeven terug te komen [2]).

---

[1]) In den trein van Tiel naar 's-Hertogenbosch deed een conducteur, die kennelijk vermoedde, dat de Generaal op weg was naar het vliegkamp, hem nog de bemoedigende mededeeling: „D'r is 't er net gisteren weer een naar beneden gekaaid."

[2]) Met betrekking tot deze vlucht maakte hij, als te doen gebruikelijk, een verkenningsrapport op. Naar wordt verhaald, werd kort na de inzending daarvan aan den betrokken troepencommandant, van dezen de opdracht ontvangen, hem den naam van den steller van het rapport te melden— een zoo voortreffelijk rapport was nog nimmer te voren bij hem ingekomen!

Het in de eerste helft van 1912 verschenen eindrapport van de Militaire Luchtvaart-Commissie leidde, mede dank zij de „airmindedness" — al was dat woord toen nog niet bekend — van den Chef van den Generalen Staf tot de oprichting op 1 Juli 1913 van de Luchtvaart-Afdeeling. Deze is zich te allen tijde mogen blijven verheugen in de warme belangstelling van dien Chef en later van den Opperbevelhebber, al was ook hij niet bij machte om de factoren, welke voorshands haar uitgroei zouden beletten — gebrek aan gelden vóór, onmogelijkheid van aanschaffingen tijdens den Europeeschen oorlog — uit den weg te ruimen.
Ten slotte steunde de Generaal SNIJDERS als Chef van den Generalen Staf met zijn invloed en zijne adviezen krachtig het tot stand komen van eene eigen Nederlandsche vliegtuigindustrie, waarvan de oprichting van de Nederlandsche Vliegtuigenfabriek van WIJNMALEN (later samengesmolten met de automobielfabriek Trompenburg) het gevolg is geweest.
Na het verlaten van den militairen dienst heeft hij uit den aard der zaak zijne belangstelling en zijne werkzaamheid ten deze overgebracht op de burgerlijke luchtvaart, waarin kennelijk hij, meer dan wellicht iemand anders te onzent, de perspectieven heeft gezien, welke metterdaad voor haar bestonden.

E.L.T.A.

Alreeds dadelijk in 1919 aanvaardde hij het voorzitterschap van het algemeen bestuur van de E.L.T.A., de Eerste Luchtverkeer Tentoonstelling Amsterdam, tot welker welslagen hij, met o.a. den toenmaligen Luitenant van de Luchtvaart-Afdeeling A. PLESMAN (van wien het denkbeeld tot de tentoonstelling was uitgegaan), ongetwijfeld het leeuwendeel heeft bijgedragen.

Bemoeiïngen voor de K.L.M.

Deze tentoonstelling heeft, mede door de talrijke aldaar plaats gehad hebbende practische demonstratiën, zeer veel bijgedragen tot de oprichting in het einde van dat zelfde jaar (7 October 1919) van de Koninklijke Luchtvaart-Maatschappij voor Nederland en Koloniën, onze sedertdien wereldberoemd geworden K.L.M., de eerste en oudste luchtvaartmaatschappij ter wereld. Ook deze mocht van meet af de volle liefde en medewerking van den Generaal SNIJDERS verwerven, mede omdat hij in een regelmatig luchtverkeer ook zag en vóórvoelde een middel tot verbetering en

verinniging van de betrekkingen tusschen Nederland-in-Europa en Nederland-Overzee, welke hem eveneens zeer ter harte gingen.

Eerste Indische reis (1920)

Toen hij in 1920 in zijne hoedanigheid als voorzitter van de Vereeniging „Ons Leger" eene reis naar Nederlandsch-Indië zou ondernemen [1]) — waarop ik hièrna nog nader terug kom — verzocht de Raad van Bestuur van de K.L.M. hem dan ook om namens de Maatschappij met de Indische autoriteiten en met de daarvoor in aanmerking komende vooraanstaande personen op het gebied van handel, industrie en verkeerswezen voeling te willen opnemen in zake de mogelijkheid van het daar te lande oprichten van eene onderafdeeling van de K.L.M.

Ofschoon hij tot de Maatschappij in geenerlei officieele betrekking stond [2]), zegde hij ten deze bereidwillig zijne medewerking toe. Te dien einde diende hij, na op 16 Mei in Indië te zijn aangekomen, op 8 Juni namens de K.L.M. een verzoek in bij de Indische Regeering, strekkende tot het verkrijgen van voorrang tot concessie en tot aanwijzing van een orgaan, waarmede de desbetreffende onderhandelingen zouden kunnen worden gevoerd, m.a.w. om op eventueel reeds ingekomen aanvragen om concessie voor het oprichten van luchtlijnen in Nederlandsch-Indië geen beslissing te nemen, alvorens ook de K.L.M. hare desbetreffende aanvrage zou hebben ingezonden, hetgeen deze echter niet dan na een voorafgegaan overleg met de Indische Regeering gewenscht had geacht.

Daarna voerde hij inzake dit onderwerp met de betrokken autoriteiten en particuliere personen de vereischte onderhandelingen, en op 3 Augustus kon eene door hem opgestelde ontwerp-overeenkomst het onderwerp van behandeling vormen in eene door hem bijgewoonde vergadering van de, voor dit doel benoemde commissie. De besprekingen namen een gunstig verloop en leidden tot de vaststelling van een ontwerp-besluit, waarbij de In-

---

[1]) Talrijke bijzonderheden omtrent het verblijf van den Generaal SNIJDERS in Nederlandsch-Indië bij verschillende gelegenheden ontleende ik aan een, in 1932 van de hand van den Majoor b.d. W. G. DE BAS in Actueel Wereldnieuws verschenen opstel: **Generaal Snijders 80 jaar.**

[2]) Gezien zijne groote verdiensten voor de K.L.M. heeft het wel eens verwondering gebaard, dat de Generaal SNIJDERS nimmer is aangezocht om als commissaris voor haar op te treden.

dische Regeering aan de K.L.M. vergunning verleende tot het exploiteeren van het burgerluchtverkeer in Nederlandsch-Indië. Verder hield de Generaal tijdens deze reis o.m. in verschillende plaatsen in Indië nog voordrachten over de beteekenis en de mogelijkheden van het luchtverkeer c.a.
Na zijn terugkeer in het vaderland bleken evenwel de hooge verwachtingen, welke op grond van het veelbelovende verloop van de in Indië gevoerde besprekingen en onderhandelingen werden gekoesterd, voorshands niet in vervulling te zullen gaan. De Minister van Koloniën DE GRAAFF, aan wien op verzoek van den Gouverneur-Generaal de Generaal SNIJDERS de hiervóór bedoelde ontwerp-vergunning voorlegde, bleek namelijk te twijfelen aan de levensvatbaarheid en de uitvoerbaarheid van de hem aangeboden plannen en het in verband daarmede voorloopig niet verantwoord te achten, daaraan, in den vorm van subsidiën, gelden uit 's Rijks schatkist ten koste te leggen. De plannen moesten dus voorshands ter zijde worden gelegd; de zaak was daarmede op een dood spoor gekomen en het zou nog zes jaar duren, vóór in dit opzicht spijkers met koppen konden worden geslagen.

Verdere werkzaamheid ten behoeve van eene luchtverbinding met Indië

Ook elders vond de ten deze zoo vooruitstrevende en vooruitziende Generaal SNIJDERS dikwijls niet het onverwoestbare vertrouwen in de toekomst van het verkeer door de lucht, hetwelk hemzelf bezielde.
Toen hij zich in dezen tijd eens tot eene bepaalde autoriteit wendde om te trachten steun te verkrijgen voor het organiseeren van een vliegtocht van Nederland naar Indië, werd zijn verzoek beantwoord met de vraag: „Welke gek zal het nu in zijn hoofd krijgen, om naar Indië te vliegen?" — „Zulke gekken zullen er ongetwijfeld komen", antwoordde de Generaal SNIJDERS, en in deze overtuiging sloeg hij de hand aan den ploeg ter verwezenlijking van zijn ideaal, de bevordering en ontwikkeling van de Nederlandsche luchtvaart in den ruimsten zin van het woord.
Zoo zien wij hem in 1922 werkzaam als voorzitter van het I.C.A.R., het Internationaal Concours Aviatique Rotterdam, hetwelk beoogde, propaganda voor de luchtvaart te maken door het houden van wedstrijden en het organiseeren van eene tentoonstelling.
En voorts zette hij zijne volle werkkracht in bij de rechtstreeksche

voorbereiding van eene eerste Indië-vlucht. Daartoe werd op zijn initiatief opgericht het Comité „Vliegtocht Nederland-Indië", waarvan hij het voorzitterschap aanvaardde. Dit Comité zag, nadat zeer veel arbeid was verzet en groote moeilijkheden waren overwonnen, zijne bemoeiïngen met een schitterenden uitslag bekroond, toen in 1924 het driemanschap VAN DER HOOP, VAN WEERDEN POELMAN en VAN DEN BROECKE voor de eerste maal glorierijk de vlucht Amsterdam—Batavia mocht volbrengen, de vlucht, welke feitelijk den grondslag legde voor de latere regelmatige luchtverbinding tusschen Indië en het Moederland, welke ten slotte (1937) zelfs tot een dienst van driemaal 's weeks uitgroeide.

Aan dit Comité, hetwelk besloot ook na de geslaagde eerste vlucht werkzaam te blijven ten behoeve van het luchtverkeer naar en in Nederlandsch-Indië en o.m. mede KOPPEN's postvlucht Amsterdam—Batavia met de Postduif (1 October 1927) voorbereidde, is de Generaal SNIJDERS tot aan zijn dood zijne volle werkkracht blijven geven. In dit verband zij o.m. ook herinnerd aan de rede, welke hij in 1927 hield in de, door het Comité in samenwerking met eenige andere vereenigingen belegde grootsche propaganda-bijeenkomst in de Ridderzaal te 's-Gravenhage, welke o.a. door Z.K.H. Prins HENDRIK als vertegenwoordiger van H.M. de Koningin en door H.M. de Koningin-Moeder werd bijgewoond. Omtrent zijne werkzaamheid in en voor dit Comité kan wel geen welsprekender getuigenis worden afgelegd, dan door den Secretaris daarvan, den Kolonel b.d. H. WALAARDT SACRE, na zijn dood werd neergeschreven [1]) n.l.

> „dat hij steeds de ziel daarvan geweest is en dat hij daarbij getoond heeft, een luchtvaart-propagandist van groot formaat te zijn, die steeds de groote lijn wist te blijven volgen en ontzaglijk veel heeft weten te bereiken voor deze groot-Nederlandsche intercontinentale luchtverbinding."

Bemoeiïngen met de K.N.I.L.M.

In 1924 opende de K.L.M. opnieuw het overleg met de Indische Regeering in zake de organisatie van het luchtverkeer daar te lande, welk overleg echter niet dan zeer traag vorderde. Alvorens

---

[1]) In een opstel onder het opschrift: **Generaal Snijders en de Nederlandsche luchtvaart,** opgenomen in de October-aflevering van Ons Leger 1939.

het tot eene oplossing had geleid, sloegen intusschen twee jaar later eenige tientallen maatschappijen en lichamen, welke in Indië groote belangen op het gebied van handel, industrie, scheepvaart en geldwezen vertegenwoordigden, de handen ineen om te trachten, tot een Indisch luchtverkeer te geraken. Als gevolg daarvan kwam op 16 Juli 1928, los van de K.L.M., eene zelfstandige Koninklijke Nederlandsch-Indische Luchtvaart-Maatschappij, de K.N.I.L.M., tot stand, en kon nog in dat zelfde jaar de Generaal SNIJDERS de feestelijke opening van de Indische luchtlijnen bijwonen.

Tweede Indische reis (1928)

Op den 9en Juni 1928 bereikte hem n.l. uit Weltevreden een telegram van den volgenden inhoud:

> „Bestuur Indische Vereeniging Luchtvaart, waardeerend Uwe groote verdiensten luchtvaartgebied, uitnoodigt U opening Indische luchtlijnen 1 September bijwonen. Aanbieden reis Indië en terug Holland onze rekening, alsmede verblijfkosten ongeveer één maand. Verzoeke tijdig seinen uitnoodiging geaccepteerd. VAN ZALINGE - voorzitter. GROENEVELD MEYER - secretaris."

Deze prachtige en vereerende uitnoodiging werd door den Generaal terstond met erkentelijkheid en geestdrift aangenomen en beantwoord met het telegram:

> „Diep getroffen schitterend blijk waardeering aanvaard uitnoodiging dankbaar. PLESMAN mededeelt opening wellicht uitgesteld. Brief volgt. SNIJDERS."

Derhalve vertrok hij op 19 September per stoomschip „Christiaan Huygens" wederom naar Oost-Indië, waar hij op 12 October te Tandjong Priok voet aan wal zette. Reeds dadelijk verkreeg toen deze reis een karakter als dat van den zegevierenden terugkeer van een overwinnaar in het dankbare vaderland, toen hij bij zijne aankomst met de boot aan de kade werd opgewacht en met groote uitbundigheid verwelkomd door eene duizendkoppige menschenmenigte, welke hartelijke begroeting door een militair muziekkorps en door een aantal boven de landingsplaats rondcirkelende vliegtuigen werd opgeluisterd. Voorts stelde de Legercommandant voor den duur van zijn verblijf in Indië den Kapitein van den Generalen Staf A. G. VAN TRICHT als adjudant te zijner beschikking.

Den 1en November te 7 uur des morgens had op het vliegveld Tjikolitan (nabij Meester Cornelis) de feestelijke inwijding van de K.N.I.L.M.-lijnen plaats, waarbij de Generaal SNIJDERS als adviseur van de maatschappij eene van zijne kernachtige redevoeringen hield. Daarna maakte hij eenige malen de vluchten Weltevreden—Bandoeng en Weltevreden—Simongan (vliegveld nabij Semarang) mede, aldus de kroon ziende gezet op een belangrijk deel van zijn levenswerk.

Bij zijn vertrek van Semarang wachtte hem nog eene andere genoegdoening in den vorm van eene geestdriftige huldiging door een groot aantal oud-gemobiliseerden uit de omgeving onder leiding van den voorzitter van den Nationalen Bond „Het Mobilisatiekruis" in Nederlandsch-Indië, waarbij tevens namens de afdeeling Djokja eenige geschenken werden aangeboden.

En ook verder was het verloop van deze reis van zoodanigen aard, dat de Generaal deze later steeds met welgevallen als zijn „triomftocht" betitelde.

Op 18 October woonde hij te Weltevreden de feestelijke viering van het honderdjarig bestaan van de Koninklijke Militaire Academie bij, en op 10 November (daags vóórdat de wapenstilstand van 1918 10 jaar oud werd) te Soerabaja eene herdenking van de mobilisatie.

Vervolgens was hij gedurende eene week de gast van de Koninklijke Paketvaart-Maatschappij op het eiland Bali, waar hij o.m. een bezoek bracht aan Prinses GENOVEVA, het eenige overgebleven lid van het vroegere Balineesche vorstenhuis, hetwelk overigens na de Bali-expeditie van 1894 op grond van adat-overwegingen zichzelf had uitgeroeid.

Daarna ging de reis naar Sumatra, waar o.a. de Vereeniging van Nederlandsch-Indische Officieren op Sumatra's Oostkust hem te Medan eene prachtige ontvangst bereidde, terwijl hij voorts van daar uit, als gast van den Gedelegeerd-Commissaris der Deli-Maatschappij, den Heer ENTHOVEN, nog een uitstapje naar het Tobameer maakte.

Uiterst voldaan over hetgeen hem was wedervaren, keerde hij per stoomschip „Tambora" tegen het einde van het jaar in Nederland terug.

Ofschoon hij na deze reis eenigszins meer dan vroeger gevoelig was gebleken voor den invloed van de wisselende klimaatsomstan-

digheden, maakte de krasse 77-jarige een jaar later nogmaals eene reis naar tropisch Nederland.

Derde Indische reis (1929)

In den loop van 1929 deden zich n.l. eenige moeilijkheden voor in zake aangelegenheden, welke bij de exploitatie van de K.N.I.L.M. aan de orde waren gekomen, met name ten aanzien van eene gewenschte wijziging in de statuten en in enkele onderdeelen van de tot dusver gevolgde route; in verband daarmede werden nadere besprekingen met de Indische Regeering noodig geoordeeld. Aangezien de persoon, die daarvoor aanvankelijk was bestemd, ten gevolge van ongesteldheid nader niet bij machte bleek om deze taak op zich te nemen, deed de Raad van Bestuur van genoemde Maatschappij, waarin de Generaal SNIJDERS in 1928 was opgenomen, een beroep op hem om als gedelegeerde van dien Raad andermaal in Indië de vereischte onderhandelingen te gaan voeren. Ditmaal aarzelde hij aanvankelijk eenigszins met zijne bereidverklaring uit hoofde van gezondheids-overwegingen. Toen evenwel zijn geneesheer verklaarde, zich niet tegen de reis behoeven te verzetten, mits daarbij voor wat het deelnemen aan feestelijkheden betreft eenige matiging werd betracht, nam hij wederom de tot hem gerichte uitnoodiging aan.

En zoo vertrok hij dan op 19 September, precies een jaar na den aanvang van zijne reis in 1928, opnieuw naar Nederlandsch-Indië, waar hij ook ditmaal weder op 12 October aan land stapte.

Weldra vonden te Bandoeng met den Directeur van het Departement van Gouvernementsbedrijven de noodige besprekingen plaats, waarvan het doel ten volle werd bereikt: op 1 November d.o.v. kon de Generaal de opening van de luchtlijn Weltevreden—Soerabaja en de eerste vlucht van West- naar Oost-Java medemaken.

Na in November te Semarang wederom het jaarfeest van den Nationalen Bond „Het Mobilisatiekruis" te hebben bijgewoond, vertrok hij naar Medan. Aangezien evenwel een lichte aanval van dysenterie hem had herinnerd aan het doktersadvies om den boog niet te strak te spannen, bedankte hij voor eene hem aangeboden ontvangst door de Vereeniging van Nederlandsch-Indische Officieren op Sumatra's Oostkust.

Na een kortstondig verblijf te Medan aanvaardde hij dus de te-

rugreis naar Nederland, waar hij in het laatst van December behouden weder aankwam.

Verdere bedrijvigheid op luchtvaartgebied

Naast al dit reizen en trekken bleef hij ook in anderen zin werkzaam in het belang van onze luchtvaart, in welk verband o.a. zij herinnerd aan de door hem in 1928 voor het Koninklijk Instituut van Ingenieurs gehouden rede over: **Negen jaren luchtverkeer.**
Voorts is hij, totdat de K.L.M. het door haar nagestreefde doel, het in exploitatie nemen van eene vaste Indië-lijn, had bereikt, daarvoor in woord en geschrift propaganda blijven voeren met eene jeugdige, onuitbluschbare geestdrift, welke aanstekelijk werkte. Dat deze verbinding er ten slotte moest en zou komen, was zijne rotsvaste overtuiging, zooals hij die o.a. uitsprak bij eene huldiging van Indië-vliegers in 1930, toen moeilijkheden van internationalen aard tijdelijk een nieuwen hinderpaal op den weg naar eene Nederland-Indië-lijn hadden geworpen:

> „Dit zal onze luchtvaartorganisatie en onze luchtvaarders niet afschrikken, noch hen verhinderen om den weg door de lucht, dien Nederland en Nederlandsch-Indië hebben afgebakend om nader tot elkander te komen, tot een vrijen internationalen heirweg voor het luchtverkeer te maken. Dit is niet een fantastisch droombeeld van utopisten; het is integendeel het natuurlijk en noodzakelijk uitvloeisel van de eischen van den modernen tijd."

Het is vrijwel onmogelijk, zich te onttrekken aan de bekoring en de suggestieve werking, uitgaande van de gloedvolle, bijna fanatieke artikelen, welke hij over dit onderwerp in allerlei persorganen schreef. En ook toen de opening van den veertiendaagschen dienst van Amsterdam op Batavia in 1930 zijn onvermoeiden propagandistischen arbeid met zooveel succes had bekroond, beschouwde hij zijne roeping ten deze geenszins als vervuld. Ook na dien tijd bleef hij, o.m. door regelmatige opstellen in de Mededeelingen over het luchtverkeer in en naar Indië, onafgebroken voor de verdere ontwikkeling daarvan ageeren, waarbij hem o.a. met name eene verlenging van de lijn Nederland-Indië met eene verbinding naar Australië voor oogen stond.
Het was dan ook een in alle opzichten welverdiend huldebetoon, dat ter gelegenheid van zijn 80en verjaardag de Koninklijke Neder-

landsche Vereeniging voor Luchtvaart hem in October 1932 het eerevoorzitterschap aanbood van het door haar gestichte „Generaal SNIJDERS-fonds" en hem tevens, als eerste, begiftigde met de door haar in samenwerking met de K.L.M., de K.N.I.L.M. en een aantal andere organisatiën op luchtvaartgebied ingestelde „Generaal SNIJDERS-medaille" in goud, bestemd om éénmaal in de twee jaar te worden uitgereikt als een zeer bijzonder eerbetoon ter belooning van uitnemende diensten, aan de zaak van de luchtvaart bewezen.

„Besloten werd" — aldus sprak de Voorzitter der Vereeniging den Generaal bij deze gelegenheid toe — „aan dit fonds den naam te verbinden van den door ieder als onze onbestreden grootste luchtvaartfiguur erkenden man: Generaal SNIJDERS. De „Generaal SNIJDERS-medaille" komt voor de eerste maal aan U toe, omdat U de man zijt van den wil, de man van de daad, van het geloof, van het vertrouwen en van het succes."

Een overeenkomstig eerbetoon bewees hem in 1934 de Nederlandsch-Indische Vereeniging voor Luchtvaart, welke hem hare gouden medaille van verdienste toekende.

Na het overweldigende succes van de befaamde Kerstmis-Oudejaarsvlucht naar Indië en terug van SMIRNOFF met de „Pelikaan" (1933) werd de Generaal SNIJDERS aangezocht, het voorzitterschap op zich te nemen van een in te stellen „Pelikaan-Comité", hetwelk zou trachten te geraken tot het in het leven roepen van een nationaal fonds, waaruit de Nederlandsche luchtvaart in den meest algemeenen zin zou kunnen worden bevorderd en gesteund. Als altijd stond de Generaal SNIJDERS onmiddellijk gereed om aan het op hem gedane beroep gevolg te geven. Onder zijne leiding is vervolgens hieruit voortgekomen de stichting „Nationaal Luchtvaartfonds", waarvan hij eere-voorzitter werd en welke beoogde het steunen of financieren van bijzondere vluchten of belangrijke proefnemingen, het uitschrijven van prijsvragen, het doen maken van studiereizen, het verleenen van steun bij de opleiding van daarvoor geschikt geachte jongelieden voor verschillende functiën in het luchtvaartbedrijf, enz. enz.

Aan deze zaak, welke hem dierbaar was, het bevorderen van de nationale luchtvaart, is hij tot in het allerlaatst van zijn leven zijne beste krachten blijven geven, waarbij hij zich met een deel van zijne propaganda met name ook richtte tot de jeugd ten einde

deze op te wekken, zich te wijden aan de verdere ontwikkeling van luchtvaart en luchtverkeer. Nog in zijne laatste levensjaren werd hij lid van den Raad van Advies van de Stichting „Nederlandsch Luchtvaart-Instituut", terwijl ook de Nationale Luchtvaartschool, waar noodig, te allen tijde op zijn krachtigen steun kon rekenen.

Bij geen enkele bijzondere gebeurtenis op dit gebied ontbrak hij; zelfs verjaardagen van gezinsleden waren hem ten deze geen beletsel. Zelf nam hij herhaaldelijk aan luchtvaarten en vliegtochten deel. Zoo maakte hij b.v. in Juni 1932, toen het luchtschip „Graf Zeppelin" de vliegvelden Twente en Waalhaven had bezocht, vergezeld van zijne echtgenoote [1]), daarmede de terugreis van Rotterdam naar Friedrichshafen mede. Ook aan periodieke Nederlandsche rondvluchten en o.a. de in Juli 1938 gehouden driedaagsche rondvlucht over Nederland en België nam hij als passagier deel. En ook overigens was hij, als reeds gezegd, op dit gebied vrijwel alom tegenwoordig. Geen buiten het gewone kader vallende vlucht van de K.L.M., of hij was bij nacht en ontij op het Leidscheplein te Amsterdam vóór het kantoor van de Maatschappij te vinden om met de nachtbus naar Schiphol te gaan en den vliegers zijne beste wenschen mede te geven. Geen vliegdemonstratie, tentoonstelling, opening van een vliegveld, onthulling van een luchtvaartmonument, huldiging van vliegers of van eene jubileerende instelling, waarbij niet de bekende figuur van den kwieken ouden heer, bij voorkeur gekleed in eenvoudig colbertcostuum en gedekt met grijzen gleufhoed, in de voorste rijen van de aanwezigen was te zien en waar niet de onvermoeide agitator van zijn medeleven en zijne nimmer verflauwende belangstelling blijk gaf.

Ontworpen vierde Indische reis

Een laatste bewijs daarvan leverde hij nog enkele maanden vóór zijn dood, toen hij zich, op 86-jarigen leeftijd dus, nogmaals bereid betoonde om eene reis naar Oost-Indië te ondernemen ter oplossing van een, tusschen de K.N.I.L.M. en het Indische Gouvernement gerezen geschil. Ten gevolge van invloeden van buiten af, welke kennelijk voor zijne tusschenkomst ten deze beducht waren, werd evenwel op eene vergadering van commissarissen, waarbij

---

[1]) Dit was zijne tweede echtgenoote. De Generaal SNIJDERS was n.l. in 1918 weduwnaar geworden en in 1930 hertrouwd; zie hierna, Hoofdstuk VI.

de Generaal SNIJDERS niet aanwezig was, nader besloten, de voorgenomen reis niet te doen plaats hebben.
Afgescheiden van de beslissing zelve was de wijze, waarop deze aangelegenheid buiten hem om was behandeld, den Generaal een reden tot ernstige ontstemming, welke zich daarin uitte, dat hij als commissaris van de K.N.I.L.M. zijn ontslag nam.
Voor een samenvattend oordeel over de beteekenis van den Generaal SNIJDERS voor de Nederlandsche luchtvaart meen ik niet beter te kunnen besluiten dan door aan te halen de woorden, waarmede een bevoegd beoordeelaar als de Heer A. PLESMAN, de Directeur van de K.L.M., die gedurende twintig jaren vanwege luchtvaartaangelegenheden zoo veelvuldig met hem in verbinding had gestaan, enkele dagen na zijn verscheiden een herdenkingsartikel in De Telegraaf beëindigde:

> „De geheele luchtvaart, zoowel van de Marine als van het Leger, als in de overzeesche gewesten, als de burger luchtvaart en de sport- en zweefvliegerij, zullen hem als een beschermer van haar streven blijven zien en hij zal voor haar een onvergankelijke figuur blijven."

HOOFDSTUK III

KAMPIOEN VOOR DE NATIONALE WEERBAARHEID

Voorzitter van „Ons Leger"

Toen in het begin van 1919 de Voorzitter van de Vereeniging „Ons Leger" zijn zetel inruimde om dien te doen bezetten door den Generaal SNIJDERS (zie bladz. 121), waardoor dezen de gelegenheid werd geboden om met zijne gaven en kundigheden in het belang van de weermacht werkzaam te blijven, was het alreeds te voorzien, dat voor zoodanige werkzaamheid een ruim arbeidsveld zou komen braak te liggen. Gelet op de betreurenswaardige geestesgesteldheid, welke ons volk in tijden, waarin geen voor ieder zichtbare gevaren dreigen, niet dan een minimum van belangstelling voor zijne weerbaarheid doet aan den dag leggen, kon immers wel met zekerheid worden verwacht, dat na het einde van den Europeeschen oorlog, een tijdperk, waarin de mobilisatie van ons land zeer groote offers van persoonlijken en geldelijken aard had geëischt, leger en vloot een zwaren tijd tegemoet zouden gaan.

Coming events cast their shadows before. Als zulk een schaduw was min of meer reeds aan te merken het in September 1918 verschenen, denigreerende rapport van de Legercommissie over hare **Waarnemingen bij de gemobiliseerde Landmacht,** een typeerend document van Kamer-mentaliteit in den meest ongunstigen zin van het woord. Het was van A tot Z eene scherpe afkeurende critiek op de uitrusting enz. van het leger, waarmede overigens de Oud-Minister BOSBOOM in eene desbetreffende brochure feitelijk in enkele woorden afrekende door op te merken, dat de Legercommissie drie jaren n a het begin van den wereldoorlog de noodkreten slaakte, welke zij drie jaren v ó ó r zijn begin had behooren te uiten....

Sceptisch gestemd zijnde ten opzichte van de na 1918 alom gepropageerde utopie van den eeuwigen vrede en van de, ter zake van den Volkenbond te verwachten resultaten, leidde de Generaal SNIJDERS in zijne nieuwe hoedanigheid als Voorzitter van „Ons Leger" in het April-nummer van het gelijknamige vereenigingsorgaan onmiddellijk den aanval tegen theorieën als die van de

Legercommissie in met een van zijne gloedvolle artikelen, getiteld **Slooperswerk.** Spoedig daarop volgde (in de Augustus-aflevering) een opstel, houdende zijne **Denkbeelden over onze weerbaarheid,** waarin hij zijne — achteraf volkomen juist gebleken — opvattingen neerlegde omtrent datgene, wat op grond van de lessen van de mobilisatie en in verband met de politieke en internationale verhoudingen ten aanzien van onze weermacht moest worden noodig geoordeeld.

Deze beide artikelen waren voor hem de inleiding tot eene jarenlange onvermoeide propagandistische werkzaamheid in het belang van de weerbaarheidsgedachte en dus van het Vaderland.

Indische reis (1920)

In 1920 maakte hij — zooals reeds vroeger (bladz. 131) werd aangestipt — vergezeld door den Kapitein van den Generalen Staf E. H. A. VAN DEN AKKER als secretaris, ten behoeve van deze propaganda eene reis naar Nederlandsch-Indië, ten einde de Vereeniging „Ons Leger" te vertegenwoordigen op de, in de tweede helft van Mei te Bandoeng te houden algemeene vergadering van de Vereeniging „Indië Weerbaar" en eene onderlinge samenwerking van de beide vereenigingen ten dienste van de nationale zaak te bevorderen.

Nadat eene staking van de transportarbeiders hem had belet om, overeenkomstig zijn oorspronkelijk voornemen, de reis naar Oost-Indië per stoomschip „Wilis" te maken, wist hij met eenige moeite nog passage te bemachtigen op de Engelsche mailboot „Delta" van de P. & O. Line, waarmede hij op 7 April Europa verliet, om op 16 Mei te Tandjong Priok aan te komen.

Op de jaarvergadering van „Indië Weerbaar", welke den 24en Mei (tweeden Pinksterdag) te Bandoeng plaats vond, hield de Generaal eene voordracht over **Het weerbaarheidsvraagstuk in Nederland en Nederlandsch-Indië.** Daarna hield hij op 14 Juli te Soerabaja, op 21 Juli te Semarang en op 12 Augustus te Medan eveneens voordrachten over het defensievraagstuk, terwijl hij voorts, zooals reeds vroeger werd vermeld (bladz. 132), mede eenige malen sprak over aangelegenheden, samenhangende met het luchtverkeer, dit laatste in verband met de K.L.M.-belangen, welker behartiging tijdens deze reis hij mede op zich had genomen. Op zijne rondreis werd hij alom hartelijk en als een geëerde gast met velerlei blijken van waardeering ontvangen, o.a. door den Gou-

verneur-Generaal Graaf VAN LIMBURG STIRUM en door de Sultans van Soerakarta en Djokjakarta. Tijdens zijn verblijf bij laatstgenoemde woonde hij o.m. eene opvoering van den wereldberoemden Serimpi-dans bij en vereerde die Vorst hem als aandenken een wandelstok met gouden knop, waarin des Soenans naamletters waren gegraveerd. Voorts bewezen tal van vereenigingen van militairen en burgerlijken aard hem mede de bekende Indische gastvrijheid.
Op Sumatra bracht hij een bezoek aan Atjeh, waar hij o.a. op het kerkhof te Kota Radja eene krans legde op het graf van den Generaal-Majoor PEL, en maakte hij van Medan uit nog een tocht door de binnenlanden naar Padang.
Daarna aanvaardde hij op 2 September per stoomschip „Insulinde" de terugreis naar het vaderland.
Daar vatte hij zijne actie terstond weder op. Als resultaat daarvan verscheen in April 1921 eene **Proeve eener oplossing van het legervraagstuk,** bewerkt door eene commissie van zes leden onder zijn voorzitterschap, in welk geschrift wijziging en verbetering van de aanhangige ontwerp-dienstplichtwet en de daarmede verbandhoudende organisatie-POP alsmede het ter hand nemen van het vraagstuk van de economische weerbaarheid werden bepleit.

Strijd tegen ontwapening

Intusschen waren hier te lande de denkbeelden omtrent 's lands weerbaarheid steeds verder op het verkeerde spoor geraakt. Ten deele in een ongegrond vertrouwen op volkenbond en eeuwigdurenden vrede, en ten deele uit zuiver politieke overwegingen begonnen de uiterste linker partijen hun veldtocht voor éénzijdige nationale ontwapening, welke in het eerstvolgende decennium aan onze weermacht zoo onnoemelijk veel schade zou toebrengen.
Ook tegen deze noodlottige waandenkbeelden nam de Generaal SNIJDERS terstond de strijdbijl ter hand en ongeteld zijn de aantallen pers-artikelen, welke hij daartegen geschreven en de aantallen redevoeringen, welke hij voor vereenigingen en organisatiën van den meest uiteenloopenden aard daartegen gehouden heeft.
In dezen strijd, waarin aan den kant van de défaitistische ontwapenaars en pacifisten de hartstochten soms fel oplaaiden, zijn hem van die zijde verguizing en smaad niet bespaard gebleven. Maar hoe weinig kenden zij, die hem als „oude vechtjas" betitelden, den

zielenadel van dezen nobelen man, die als een zendeling het hem heilige evangelie van nationale weerkracht en nationale waardigheid verkondigde. Hij volgde dan ook zijne tegenstanders, wanneer zij het pad van de correcte bestrijding verlieten, geenszins op het spoor van hunne soms ontaarde strijdwijze, doch bleef te allen tijde de hoogstaande en waardige figuur, die alle debathandigheidjes versmaadde en verre beneden zich achtte, doch slechts steunde op het goede recht van hetgeen hij als eene onaantastbare zaak beschouwde en der tegenpartij slechts in zakelijke argumentatie zijne waarachtige overtuiging voorlegde.

Dr. P. H. RITTER Jr. heeft van zijne wijze van optreden ten deze eens de volgende schets gegeven [1]):

„Het militaire was zijn levensstijl. Kort, zakelijk, ietwat apodictisch was hij in zijn betoog, maar men dacht nimmer in zijn nabijheid aan de gepantserde vuist. 's Lands weerbaarheid was in hem een overtuiging, even zedelijk, van even hooge gestemdheid als de gedachte van pacifisme en ontwapening dat is in een figuur als Professor HEERING. En dit is het groote geweest in dit mannenleven, dat het voor een Overtuiging heeft gestaan, ook in de tijden, die gelukkig thans achter ons liggen, toen de openbare meening zich keerde tegen het beginsel der landsverdediging ....

De tegenstelling tusschen de persoonlijke zachtmoedigheid van den Generaal en zijn sterk, objectiveerend plichtsbesef, veroorzaakte een zekere simpliciteit in zijn optreden. Wanneer hij voor zijn beginsel opkwam, dan sprak alleen dat Beginsel. Hij ondersteunde zijn standpunt niet door dialectische kunstgrepen. Zijn redevoeringen waren getuigenissen; hij sprak tot een zaal met menschen, zooals hij sprak tot den troep in formatie. En hij werd voor een zaal door dezelfde gevoelens bezield waarmee hij zijn manschappen bemoedigde en herinnerde aan hun taak... Generaal SNIJDERS was een apostel zijner Overtuiging, maar hij bleef strak en monotoon; hij verwaardigde zich niet te reageeren op de stemming in de zaal, hetgeen tot de primaire voorwaarden behoort van de volkswelsprekendheid."

Debat Snijders-Van Embden

De laatste alinea van dit citaat had betrekking op het meest be-

[1]) **Persoonlijke herinnering aan Generaal Snijders,** een paar dagen na zijn dood opgenomen in De Telegraaf.

In gesprek met den Minister van Defensie Dr. J. J. C. van Dijk — 1938.

schamende voorbeeld van de wijze, waarop de Generaal SNIJDERS op dit gebied soms is bestreden, een voorval, hetwelk toentertijd eene algemeene beruchtheid heeft verworven. Ik bedoel hier uiteraard het befaamde debat SNIJDERS—VAN EMBDEN in de zaal van den Haagschen Dierentuin op 30 September 1924 toen de medestanders van Professor VAN EMBDEN den Generaal SNIJDERS voortdurend op de meest ongepaste wijze onderbraken en hoonden en het hem ten slotte zelfs onmogelijk maakten, zijne rede te beëindigen [1]).

> „Toen wij — aldus Dr. P. H. RITTER Jr. — aan het einde van deze tragedie onze ergernis niet langer konden bedwingen en luidkeels protesteerden, kwam een eenvoudig man naar ons toe en legde zijn hand op onzen schouder: „U hebt gelijk, mijnheer; het is schandelijk!" Deze man droeg een gebroken geweer [2]) in zijn knoopsgat." [3])

Zelf heeft de Generaal hieromtrent later eens gezegd:

> „In plaats van ook mij rustig aan te hooren heeft een deel der vergadering zich tijdens mijn rede dom en onbehoorlijk gedragen. Iemand, die een ander niet wil hooren, moet mijns inziens niet komen of weggaan. Ik heb het geval later humoristisch opgevat: ik ben tamelijk doof, dus van al de uitroepen, die voor mij bestemd waren, heb ik niets gehoord en ik ben weggegaan. Voor verpolitieking van het onderwerp voelde ik niets; maar voor politieke menschen moet eene dergelijke vergadering wel een kluifje zijn geweest, want de voorzitter verklaarde in zijn sluitingswoord, „dat hij met voldoening op de vergadering terugziet." Een mooie voldoening, als je niet hebt kunnen of willen zorgen, dat de tegenstander in staat wordt gesteld om behoorlijk zijne argumenten te berde te brengen!"

Er behoeft wel niet aan getwijfeld te worden, of ook deze schan-

---

[1]) Persoonlijk was de 72-jarige spreker zóó weinig geschokt, dat hij, na afloop van den debat-avond naar Amsterdam vertrokken en dus aldaar vrij laat aangekomen zijnde, niettemin den volgenden morgen te 4 uur opstond ten einde bij het vertrek van het eerste Indië-vliegtuig (VAN DER HOOP c.a.) van Schiphol aanwezig te zijn.

[2]) Het gebroken geweertje was het embleem van sommige groepen van voorstanders van de eenzijdige ontwapening. — Noot van den Schr.

[3]) Men leze ook het belangwekkende overzicht van de desbetreffende uitlatingen der persorganen van allerlei richting, welke het orgaan Ons Leger in zijn eerstvolgende Novembernummer publiceerde.

delijke bejegening heeft, evenals die van 1918, velen, die zich tot dusver aan deze zaak weinig gelegen hadden laten liggen, uit verontwaardiging tot vrienden van den Generaal SNIJDERS gemaakt. Zooals zij ook der Vereeniging „Ons Leger" — welke tezamen met den Vrijzinnig-Democratischen Bond den debat-avond had georganiseerd — een aantal nieuwe leden toevoerde en voorts de benoodigde gelden bezorgde om de rede, in het uitspreken waarvan de Generaal was verhinderd, in brochurevorm uit te geven en te verspreiden.

Ook in de jaren na zijn aftreden in 1925 als Voorzitter van de Vereeniging „Ons Leger" — welke hem tot Eere-Voorzitter benoemde is de Generaal SNIJDERS in woord en geschrift de zaak van de weerbaarheidsgedachte met al zijne krachten blijven dienen en steunen. Het behoeft dan ook geen verwondering te wekken, dat de genoemde Vereeniging in 1936 aan hem als eerste toekende de, een jaar te voren door haar ingestelde Prins MAURITS-medaille, bestemd om te worden uitgereikt o.a. aan militairen, die loffelijke daden hadden verricht tot verhooging van het aanzien, dan wel tot verbetering of instandhouding van het Nederlandsche Leger.

Het kan den vrienden en bewonderaars van den Generaal SNIJDERS nog thans een reden tot verheugenis zijn, dat hij eerst de kentering en daarna den ommekeer in den volksgeest, welke aanleiding gaven tot het nationale en militaire réveil van 1933/34, heeft mogen beleven en dat hij kort vóór zijn dood, toen de Europeesche crisis begon te naderen, eene weermacht in wedergeboorte [1]) hare vlotte grens-mobilisatie heeft kunnen zien volbrengen. Dat het aanschouwen van de, tegenover zoo geweldige overmacht onvermijdelijke ramp van 1940 hem is bespaard gebleven, stemt in zekeren zin eveneens tot dankbaarheid.

---

[1]) Nog op zijn laatste ziekbed heeft hij aan zijne voldoening daarover uiting gegeven: „Ik ben zoo blij, dat ik dit nog beleef."

HOOFDSTUK IV

IN DE POLITIEKE ARENA

Afkeer van de politiek

De Generaal SNIJDERS achtte zichzelf

> „geen man voor de politiek en is daarvan zijn geheele leven verre gebleven. Hij had een diepen afkeer van politieke kronkelwegen, welke in het parlementaire leven niet altijd te vermijden schijnen. Zijn temperament zou hem ongeschikt hebben gemaakt voor het zoo dikwijls prikkelend en ergerlijk parlementair debat en zijn karakter kwam hevig in verzet tegen de heerschappij van partij-dogma en partij-egoïsme ten koste van waarachtige landsbelangen." (H. L.)

Deze alinea van des Generaals autobiografie werd blijkens den aanhef neergeschreven vóór 1932 — het jaar, waarin hij via het Verbond voor Nationaal Herstel toch nog zijne intrede heeft gedaan in de politiek — en sedert niet herzien. Zij is in H. L. opgenomen in het verband van de kwestie van de aanbieding eener ministersportefeuille in 1909 (zie bladz. 63).

Dat ik haar, al is zij dan voor wat de bedoelde geheel-onthouding betreft door de gebeurtenissen achterhaald, hier niettemin overneem, is om duidelijk te doen uitkomen, hoe negatief zijne instelling tegenover de politiek inderdaad was.

Tot zijn tachtigste jaar was hij dan ook ten volle daarbuiten gebleven. Alleen door zijn strijd voor weermacht en weerbaarheidsgedachte had hij in de jaren na den Europeeschen oorlog zijdelings dit gebied betreden, doordien — helaas! — deze vraagstukken te onzent, volkomen te onrechte, in het middelpunt van de partijpolitiek waren geplaatst, terwijl zij volkomen daarbuiten hadden behooren te staan — reden, waarom ik ook zijne werkzaamheid op dit gebied onder een ander hoofd besprak.

Nationaal Herstel

Toch is hij aan het einde van zijne levensdagen nog even ten volle in de politiek terecht gekomen. De zorg, waarmede hij het steeds

diepere verval van onze weermacht en de ontwikkeling van den volksgeest, welke tot dat verval leidde, moet hebben aangezien, en de afkeer, dien de hand over hand toenemende verwording van de gezagsidee — welke in 1929 de blamage van Curaçao veroorzaakte en in 1933 haar hoogtepunt zou bereiken in de beschamende muiterij op Hr. Ms. „Zeven Provinciën" — hem moet hebben ingeboezemd, waren namelijk oorzaak, dat hij zich in 1932 op verzoek van Mr. Dr. VAN GIJBLAND OOSTERHOFF bereid verklaarde, om het eere-voorzitterschap van het nieuw op te richten Verbond voor Nationaal Herstel te aanvaarden.

Ditmaal kan ik echter niet schrijven, hetgeen hiervóór bijna tot eene standaard-formule kon worden voor gevallen, waarin zijn steun en zijne werkkracht voor eene zaak van algemeen belang werden gevraagd, n.l. dat hij „aanstonds bereid bleek om aan het op hem gedane beroep te voldoen en van ganscher harte zijne medewerking toezegde." Integendeel, de oprichters van het Verbond voor Nationaal Herstel hebben een taaien tegenstand moeten overwinnen, alvorens zij zijne toestemming metterdaad hadden verworven.

In zijn hartgrondigen afkeer van het politieke bedrijf weigerde de Generaal SNIJDERS aanvankelijk hardnekkig, zich alsnog daarin te laten betrekken, in welke afwijzende houding hij door zijne echtgenoote ten zeerste werd aangemoedigd. Toen voor de promotors van Nationaal Herstel de tijd begon te dringen en de Generaal SNIJDERS ten gevolge van eene op handen zijnde reis naar Duitschland aan hun greep dreigde te ontsnappen, heeft een hunner in den avond vóór zijn vertrek naar Berlijn in een telefoongesprek, hetwelk ongeveer een uur duurde, getracht hem op zijne afwijzing te doen terugkomen, waarin hij evenwel niet vermocht te slagen.

Daags daarna, kort na zijne aankomst in de Duitsche hoofdstad, werd de Generaal in zijn hotel opgebeld door Mr. Dr. VAN GIJBLAND OOSTERHOFF, die hem met een van zijne medestanders was nagereisd en nogmaals om een persoonlijk onderhoud verzocht. En eerst toen hem tijdens dit onderhoud bleek, dat de geboorte van Nationaal Herstel werd geacht, volkomen te moeten worden afhankelijk gesteld van zijn „ja" of „neen", heeft de Generaal SNIJDERS gemeend, het op hem gedane beroep niet langer te mogen afwijzen en er, zeer à contre-coeur, in toegestemd, de leiding van het Verbond op zich te nemen.

Toen dit (in afwijking van de aanvankelijke bedoeling) in 1933 aan de Kamerverkiezingen ging deelnemen, fungeerde de Generaal SNIJDERS als lijstaanvoerder. Hij werd inderdaad gekozen, doch stond, zooals van meet af in zijne bedoeling had gelegen (en ook algemeen bekend was), zijn zetel af aan zijn opvolger in de lijst.

Over zijne handelwijze ten deze is van verschillende zijden in eene, soms bovendien door politieke elementen vertroebelde critiek een minder gunstig oordeel uitgesproken [1]), en het is juist daarom, dat dit hoofdstuk hier behandeld is op eene eenigszins uitvoeriger schaal, dan overigens dit onderdeel van des Generaals werkzaamheid in verhouding tot zijne beteekenis in andere opzichten zou vereischen of wettigen.

De bedoelde critici grondden hunne aanvallen in hoofdzaak op de omstandigheid, dat het naar hunne meening onjuist moest worden geoordeeld, als lijstaanvoerder op te treden, wanneer daarbij niet de bedoeling voorzat om metterdaad ook zelf in het parlement zitting te nemen.

Wat daarvan zij, men kan er zich van verzekerd houden — en die overtuiging werd trouwens ook destijds vrijwel algemeen gekoesterd — dat de Generaal SNIJDERS in zijn optreden ten deze niet dan door de meest zuivere motieven werd geleid.

De leiding van het Verbond voor Nationaal Herstel had wellicht, toen zij hem verzocht, het eere-voorzitterschap op zich te nemen, in hoofdzaak slechts beoogd, het voorrecht te erlangen om ten behoeve van haar zaak te mogen beschikken over het kostelijke goed van zijn geëerden naam, waarvan voor duizenden eene wondere aantrekkingskracht uitging en die aan elke zaak, welke hij dekte, de kenmerken van deugdelijkheid en oprechtheid waarborgde. Het element nationaal belang, hetwelk deze beweging in eene, ook door den Generaal SNIJDERS juist geoordeelde rich-

---

[1]) De zuiver politieke en politiek-zuivere bestrijding van het Verbond voor Nationaal Herstel en van zijne oprichters blijft hier uiteraard buiten beschouwing. Terloops zij slechts opgemerkt, dat het de onvergankelijke verdienste van dit Verbond blijft, dat het reeds in 1934, op een tijdstip dus, waarop het défaitisme nog alom hoogtij vierde, de propaganda heeft durven inzetten voor de instelling van een 100 millioen-fonds ten behoeve van de weermacht. Welke leuze, geruimen tijd later door andere partijen mede overgenomen, ten slotte metterdaad heeft geleid tot de instelling van het Defensiefonds-1936, waarmede de wedergeboorte van onze landmacht werd ingeluid.

ting wenschte voor te staan, belette hem evenwel, met een zoodanig platonisch en zuiver passief blijk van instemming te volstaan en drong hem, eenmaal zijn naam daaraan gegeven hebbende, ook zijn persoon en zijne gaven van pen en woord ten behoeve daarvan in te zetten.
Doch men wijze onder de honderden overige candidaat-Kamerleden er één aan, wiens optreden minder belangeloos, wiens beweegreden meer ideëel was dan ten aanzien van den Generaal SNIJDERS het geval was! Van hem toch stond te voren vast, dat hij in geen enkel opzicht van eene eventueele verkiezing of van de, aan een Kamerzetel verbonden voordeelen zou profiteeren. Hij getroostte zich de, vooral op zijn leeftijd niet geringe moeiten, welke eene verkiezingscampagne vergde — als het vervullen van tallooze spreekbeurten door het geheele land met het daarmede gepaard gaande afmattende reizen en trekken enz. — uitsluitend ter wille van het belang des lands, hetwelk hij door de Nationaal Herstelbeweging het beste gediend achtte.
Het is overigens slechts gedurende enkele jaren geweest, dat hij in dit opzicht is opgetreden. Toen eenige jaren later het Verbond voor Nationaal Herstel ondanks zijne adviezen een koers ging volgen, welke niet met zijne inzichten strookte, trad hij terstond (1937) als Eere-Voorzitter af, omdat zooals hij later aan een journalist verklaarde, hij

> „genoeg had van de politiek en zijne laatste levensjaren niet wilde verbitteren door politiek."

Standpunt tegenover de N.S.B.

In één opzicht heeft de Generaal SNIJDERS, naar achteraf is gebleken, op dit gebied misgetast, en wel in zijne visie op het nationaal-socialisme, althans op de N.S.B.
In de eerste jaren van het bestaan van deze beweging zal hij daarin voornamelijk hebben gezien eene partij, welke — evenals het Verbond voor Nationaal Herstel — wenschte front te maken tegenover de steeds toenemende en op allerlei gebied aan den dag tredende verslapping van het overheidsgezag en tegen het meer en meer aftakelen van ons militair vermogen. Mede gezien het standpunt, hetwelk deze beweging verklaarde in te nemen ten opzichte van het ORANJE-Huis [1]) en tegenover het nationaal-

---

[1]) „De vijanden van ORANJE zijn de vijanden van ons volk!"

socialisme van over de grenzen [1]), moet hij hebben gemeend, haar te mogen beschouwen als eene bona fide partij van goede vaderlanders, welke uiteraard in haar programma punten had geschreven, waarmede men het al dan niet eens kon zijn, doch die uit dynastiek en nationaal oogpunt volkomen onverdacht was.
Het was met name het leidersbeginsel van de N.S.B., hetwelk in lijnrechten strijd was met de overheerschende beteekenis, welke Nationaal Herstel aan ORANJE in ons staatsbestel toekende en in zijn programma een van de eerste en voornaamste punten vormde [2]), het was ook daarop, dat alle pogingen tot fusie onherroepelijk zijn gestrand [3]).
Vandaar ook, dat het den Generaal SNIJDERS ten zeerste griefde, wanneer hij bemerkte, dat zooals soms — en dit zelfs in zeer hooge kringen — geschiedde, Nationaal Herstel en de N.S.B. min of meer werden vereenzelvigd.
Niettemin kan hij destijds, gezien enkele belangrijke oogmerken, welke de N.S.B. met het Verbond voor Nationaal Herstel gemeen

---

[1]) „De slechtste Nederlandsche regeering is ons nog altijd liever dan de beste Duitsche!"

[2]) Men zie ook de desbetreffende aanteekening, voorkomende in de tegenover bladz. 160 opgenomen proeve van handschrift:

> „Fascisme, nationaal georganiseerd, keert zich tegen socialisme en communisme en tegen ouden staatsvorm, maar is door dictatorialen gezagsvorm strijdig met Nederlands historische ontwikkeling en aard van ons volkskarakter. Daarom voor ons onaanvaardbaar."

[3]) Onjuist — ten minste misleidend of onduidelijk — moet dan ook worden geacht de omschrijving, welke het **Woordenboek van de Vaderlandsche Geschiedenis** en het **Encyclopedisch Woordenboek voor Groot-Nederland**, beide van TER LAAN, geven van het Verbond voor Nationaal Herstel, n.l. als zijnde eene

> „staatkundige partij onder nationaal-socialistischen invloed; leider generaal SNIJDERS."

Daaruit zou immers — naar mij overigens bekend is, in strijd met de bedoeling van den samensteller — kunnen worden afgeleid, dat de N.S.B., zij het slechts middellijk, in bedoeld Verbond eenige zeggenschap had. Dit wordt echter reeds genoegzaam weersproken door de omstandigheid, dat door de uitvoeringsbepalingen van het zgn. ambtenarenverbod, waarbij behalve van de N.S.B. ook het lidmaatschap van de daarmede gelijkgestemde, met name genoemde partijen en organisatiën aan de ambtenaren werd ontzegd, het Verbond voor Nationaal Herstel niet werd getroffen.
Ook het gebruik van het woord „leider", alhoewel niet met eene hoofdletter geschreven, zou tot eene — door den schrijver van de woordenboeken evenmin bedoelde — misvatting aanleiding kunnen geven.

had, binnen zekere grenzen met haar hebben gesympathiseerd. Geheel afgescheiden daarvan echter moet het hem — evenals talloozen anderen — tegen de borst hebben gestuit, dat, toen in 1934 de Regeering aan alle Rijksambtenaren het lidmaatschap van o.a. de N.S.B. verbood, deze daarmede plotseling op ééne lijn werd gesteld met de sociaal-democraten en de communisten, die — de een minder, de ander meer openlijk — reeds sedert jaren volkomen straffeloos hadden gestreefd naar de ondermijning van het gezag, het neerhalen van het aanzien van het Vorstenhuis en de afbraak van de weermacht. En aangezien hij datgene, wat hij als onrecht beschouwde, niet stilzwijgend kon aanzien, heeft hij tegen dat verbod de pen opgenomen en van zijne onbewimpelde afkeuring van bedoeld Regeeringsbesluit doen blijken.
Gelet op hetgeen later is geschied, heeft kennelijk de Regeering van 1934 toen reeds beschikt over gegevens, welke wantrouwen in de bedoelingen van de N.S.B. wettigden, doch waaromtrent voor den buitenstaander niets aan het licht was getreden.
Had de Generaal SNIJDERS slechts in de verte kunnen bevroeden, welke houding de N.S.B. in 1940 zou aannemen en welke rol zij gedurende het tijdperk van de Duitsche bezetting zou spelen, dan zou deze warme patriot en vurige ORANJE-man zich ongetwijfeld liever de hand hebben laten afkappen, dan een woord te haren gunste te schrijven. En het noemen van zijn naam in één adem met dien van een SEYFFARDT — omdat deze helaas tijdelijk ook lid van het Verbond voor Nationaal Herstel was geweest — ware een grievend onrecht, der nagedachtenis van den vaderlander SNIJDERS aangedaan, waaraan de gedachte zelfs niet mag rijzen.

HOOFDSTUK V

WERKZAAMHEID OP VERSCHILLEND TERREIN

Behalve binnen de grenzen van de min of meer omlijnde gebieden, waarover de voorgaande drie hoofdstukken handelden, maakte, zooals reeds werd gezegd, de Oud-Opperbevelhebber zijne onbegrensde werkkracht en zijne overborrelende energie productief ten behoeve van verschillende strevingen van uiteenloopenden aard, welke echter alle — zij het de eene meer, de andere minder rechtstreeks — gericht waren op de behartiging of verwezenlijking van een of ander algemeen belang van nationalen aard.

Bestuursfunctiën in vereenigingen

Eene ongezochte en welkome gelegenheid voor propagandistische werkzaamheid op dit terrein werd hem daarbij geboden door de omstandigheid, dat hij in onderscheidene vereenigingen, instellingen enz., welke in bedoelden zin werkzaam waren, gedurende korteren of langeren tijd eene belangrijke plaats in het bestuur bezette en uit dien hoofde meermalen in openbare bijeenkomsten, in de pers of voor de radio als haar woordvoerder had op te treden.
Als zoodanig kunnen worden genoemd de functiën van:
Eere-Voorzitter (sedert 1926) van den Nationalen Bond „Het Mobilisatiekruis" (welke ten doel had het onderhouden van een band tusschen de oud-gemobiliseerden van 1914—1918 in vaderlandslievenden geest en daarmede tevens een bond van regeeringsgetrouwen vormde), voor welken bond de Generaal SNIJDERS o.a. ontelbare malen op vereenigingsavonden persoonlijk het mobilisatiekruis aan oud-gemobiliseerden heeft uitgereikt;
Voorzitter van 1928—1935 en daarna Eere-Voorzitter van het bestuur van de Stichting „MENNO VAN COEHOORN" (beoogende het verzekeren van het behoud van de daarvoor in aanmerking komende oude vestingwerken als monumenten van oud-Nederlandsche geschiedenis en wetenschap);
Voorzitter van het bestuur van de Stichting „Het Nederlandsch Legermuseum" (kasteel de Doorwerth);

Voorzitter (sedert 1929) van de Koninklijke Vereeniging onder de zinspreuk „Moed, Beleid en Trouw" (tot het ondersteunen van ridders der Militaire Willemsorde en hunne nabestaanden).
Na het vele, dat alreeds werd gezegd omtrent de toewijding en de energie, welke de Generaal SNIJDERS bij alles, wat hij op zich had genomen, aan den dag legde, behoeft wel niet meer uitdrukkelijk te worden vermeld, dat hij het bekleeden van al deze bestuursfunctiën niet beschouwde als het zonder meer bezetten van een eerepost, doch dat hij daarvoor ook een hoeveelheid arbeid verzette, welke eerbied en bewondering wekte bij allen, die het voorrecht hadden, in die besturen met hem te mogen samenwerken en die van zijn aandeel in de te verrichten werkzaamheden steeds met den hoogsten lof gewaagden.

Verdere vereenigingsarbeid

Voorts stond de Oud-Opperbevelhebber in betrekking tot en was hij meermalen werkzaam ten behoeve van andere vereenigingen en organisatiën als b.v.:
de Koninklijke Vereeniging „Onze Vloot" (van welker Algemeenen Raad hij van 1921 tot aan zijn dood lid was);
de Koninklijke Vereeniging van Officieren, Ridders der Militaire Willemsorde;
de Vereeniging „Het Nederlandsche Roode Kruis" (welke hem in 1916 haar Kruis van Verdienste had toegekend);
de Algemeene Vereeniging van Nederlandsche Reserve-Officieren (welke hem tot eerelid had benoemd); [1])
de Tucht-Unie (waarvan hij sedert 1925 eveneens eerelid was).
Uiteraard hadden vereenigingen en instellingen van anderen aard dan de hiervóór genoemde, welke de nationale gedachte en/of trouw aan het Oranje-Huis propageerden of voorstonden, als het Nationaal Jongeren Verbond, de Vrijwillige Landstorm, burgerwachten e.d. eveneens zijne warme sympathie en ook een van zoodanige zijde op hem gedaan beroep was nimmer vergeefsch.

---

[1]) Zijne waardeering voor de reserve-officieren in het algemeen en zijne verhouding tot hunne vereeniging meer in het bijzonder waren een bewijs te meer voor de onjuistheid van het oordeel van hen, die in den Generaal SNIJDERS uitsluitend konden zien een vertegenwoordiger van het „ancien régime", die ontoegankelijk was voor elke uiting van den nieuweren tijd met zijne meer moderne opvattingen.

Legio was dan ook het aantal spreekbeurten, hetwelk de Generaal SNIJDERS uit dezen hoofde vervulde, en talloos waren de demonstratiën van nationalen aard — legerdagen, luchtvaart- en luchtverdedigingsdagen, 100-jarige herdenking van de krijgsbedrijven in België 1830—1832, e.d. — waaraan hij zijne daadwerkelijke medewerking verleende.
Ook in het openbare leven van zijne woonplaats speelde hij zijne rol; nog slechts enkele maanden voor zijn verscheiden hield de Generaal o.a. eene voordracht voor de Hilversumsche Vereeniging voor Luchtbescherming.
Als vallende buiten de lijn van de hiervóór geschetste bedrijvigheid moeten ten slotte nog worden vermeld zijn lidmaatschap van den Zuiderzeeraad van 1919 tot 1923, waarvoor hij in laatstgenoemd jaar vanwege eene beginselkwestie bedankte, en dat van het Nederlandsch Comité tot onderzoek van de oorzaken van den Wereldoorlog. Op uitnoodiging van dit Comité nam hij in samenwerking met den Luitenant-Generaal b.d. R. DUFOUR (die tijdens de mobilisatie chef van zijn staf was geweest) eene studie betreffende de militaire zijde van dit vraagstuk ter hand, als resultaat waarvan in 1927 van hunne hand verscheen een boek, getiteld: **De mobilisatie bij de groote Europeesche mogendheden in 1914 en de invloed van de generale staven op het uitbreken van den Wereldoorlog,** bevattende eene uitvoerige uiteenzetting van de mobilisatievoorbereidingen in de onderscheidene Europeesche staten en de wijze van uitvoering daarvan in 1914.

Bemoeiïngen met actueele vraagstukken

Voor iemand van de mentaliteit van den Generaal SNIJDERS ligt het voor de hand, dat hij niet rustig en beschouwelijk voortleefde naast de belangrijke vraagstukken van den dag, doch dat hij alle technisch- en politiek-militaire aangelegenheden, welke in dezen tijd te onzent incidenteel en tijdelijk aan de orde waren, mede beleefde en doorleefde. Als zoodanig noem ik b.v. de door Minister LAMBOOY ontworpen nieuwe regeling voor de hoogere bevelvoering over de landmacht bij mobilisatie en in tijd van oorlog; het vraagstuk van den al-dan-niet-afbouw van de kruisers voor Nederlandsch-Indië; de, aan de oprichting van het Departement van Defensie (1928) voorafgeganen strijd over eene splitsing der Staatsmarine en de samensmelting van de Departementen van

Oorlog en van Marine; de beteekenis van de, in 1929 door het Utrechtsch Dagblad openbaar gemaakte, voor ons land gevaarlijke bepalingen van de Belgisch-Fransche militaire overeenkomst van 1927; enz.

Ter zake van al dergelijke aangelegenheden stelde hij zijne redenaarsgaven of in tijdschrift of dagbladpers zijne welversneden pen onvermoeid in dienst van het openbaar belang, zooals hij dat zag. Sommige vraagstukken van ruimer dan zuiver Nederlandsch belang werden voorts door hem, al dan niet desgevraagd, in leidende buitenlandsche persorganen behandeld.

Ten slotte zij nog vermeld, dat om begrijpelijke redenen zeer vele schrijvers er prijs op stelden om door middel van zijn naam zijn moreelen steun aan hun arbeid te verbinden, weshalve hem voor tal van geschriften het schrijven van een inleidend woord werd verzocht, aan welke verzoeken hij steeds met de hem eigen bereidwilligheid voldeed.

En naast dit alles wist hij dan bovendien nog gelegenheid te vinden voor arbeid, welke zich geheel en al aan de openbaarheid onttrok, doch daarom niet minder zijne werkkracht en zijn tijd opeischte. Ik moge volstaan met in dit verband melding te maken van de uitvoerige briefwisseling, welke hij met een Engelsch opperofficier heeft gevoerd over de verdedigingsmogelijkheden van Singapore.

HOOFDSTUK VI

PARTICULIER LEVEN

Huwelijksleven

Het jaar 1918, hetwelk den Generaal SNIJDERS in zijn ambtelijk bestaan eene zoo bittere ervaring bracht, had hem reeds vroeger ook in zijn particuliere leven een zwaren slag toegebracht, doordien hem in April van dat jaar zijne echtgenoote was ontvallen. Deze had gedurende de 35 jaren van hun huwelijk steeds ten volle met hem medegeleefd, had in alle, voor zijn leven belangrijke beslissingen een krachtig woord medegesproken en was hem te allen tijde een groote steun geweest. De illusie, dat zij na zijn werkzaam bestaan, hetwelk hem zooveel aan het huiselijk leven had onttrokken, daarvoor eene zekere vergoeding zouden kunnen vinden in gezamenlijke ontspanningsreizen, mocht helaas niet worden verwezenlijkt.

Na gedurende een twaalftal jaren in den staat van weduwnaar te hebben doorgebracht, trad de Oud-Opperbevelhebber in 1930 voor de tweede maal in het huwelijk met eene van zijne warme bewonderaarsters, Mevrouw de Wed. Mr. A. J. THOMAS-MEYER uit Hilversum. Deze was de 39-jarige zuster van Dr. W. L. GROENEVELD MEYER, juridisch adviseur van de K.L.M. en secretaris van het Comité „Vliegtocht Nederland-Indië", met wien de Generaal uiteraard veelvuldig in contact was geweest en in wiens gezelschap hij haar had leeren kennen en waardeeren.

Zoo was hem dan eene aangename en zeer gelukkige levensavond beschoren in eene sfeer van huiselijkheid, welke hij in zoo hooge mate op prijs stelde.

Dit huwelijk bewees mede zijn groote aanpassingsvermogen: ook tusschen de 10-jarige dochter van de echtgenoote en den 78-jarigen stiefvader ontwikkelde zich gaandeweg eene innige verhouding, welke van de zijde van eerstgenoemde tot eene ware vereering uitgroeide.

Ofschoon hij in hooge mate gehecht was aan Den Haag, waar hij sedert 1908 had gewoond en waar ook in dezen tijd verschillende

van zijne werkzaamheden zijne aanwezigheid veelvuldig vereischten, verhuisde hij bij zijn huwelijk naar Hilversum, waar zijne echtgenoote een huis bezat en waar hij zijne verdere levensjaren heeft gesleten.

Dagelijksche leefwijze

Zooals op grond van zijne geheele persoonlijkheid wel was te verwachten, kenmerkte zijne dagelijksche leefwijze zich, voorzoover niet zijne reizen naar de Residentie — gemiddeld twee- of driemaal per week — daarop inbreuk maakten, door eene groote regelmatigheid.

Des morgens te omstreeks 8 uur stond hij op. Terstond na het ontbijt verdween hij in de richting van zijne werkkamer met de veelal vrij lijvige post, welke terstond werd afgewerkt. Behoudens eene onderbreking voor den koffiemaaltijd bleef hij daar, voorzoover er geen wandeling op het programma stond, tot circa 4 uur des middags. Dan verscheen hij, meestal gewapend met een leesboek, in den familiekring om zijn kopje thee en zijn dagelijkschen borrel te genieten.

Voor een dutje was in zijn dagrooster geen plaats ingeruimd; daaraan bezondigde hij zich zelden of nooit. Na den maaltijd toog hij weder aan den arbeid; dan echter haalde hij uit gezelligheidsoverwegingen zijne paperassen in de huiskamer en wijdde hij zich te midden van zijn gezin aan de velerlei zaken, welke zijne belangstelling hadden. En het was zelden vóór, wèl vaak aanzienlijk na middernacht, dat hij zijn werk ter zijde legde en ter ruste ging. „Repos ailleurs", luidde zijne schertsende afwijzing, wanneer hij werd aangemaand, om zijne werkzaamheden vroeger te beëindigen, dan in zijn voornemen had gelegen.

Ofschoon gezellig van aard, had hij weinig behoefte aan conversatie; hij kende genoeg menschen, vond hij.

Hij was een toonbeeld van orde en netheid. Zijn bureau was, ondanks den vloed van papieren, welke hij doorloopend had te verwerken, altijd in keurigen toestand en naar een of ander document behoefde nimmer te worden gezocht: alles had zijne vaste plaats en was, wanneer benoodigd, onmiddellijk te vinden.

Dezelfde zin voor netheid uitte zich ook ten aanzien van zijne kleeding, waarvan hij, eenvoudig als hij was, de dagelijksche behandeling ook niet aan anderen overliet. „Een soldaat verzorgt zijne kleeren zelf", placht hij te zeggen.

Vitaliteit

Tot kort vóór zijn verscheiden is de Generaal SNIJDERS in het genot gebleven van eene bewonderenswaardige en benijdenswaardige vitaliteit. Het relaas van zijne gestadige bedrijvigheid spreekt trouwens in dit opzicht voor zich zelve: zonder eene uitnemende gezondheid zou hij onmogelijk den reusachtigen arbeid hebben kunnen verzetten, dien hij metterdaad verrichtte.

Tot in het allerlaatst van zijn leven nam hij veel lichaamsbeweging en wel in den vorm van wandelen. Paardrijden deed hij na zijne pensionneering niet meer. Ofschoon hij een groot liefhebber van fietsen was, had hij gaandeweg ook de beoefening van deze sport tot zijn leedwezen moeten opgeven, omdat deze bij de steeds toenemende drukte van het verkeer in verband met zijne hardhoorendheid niet van risico's zou zijn ontbloot geweest. Restte dus slechts de wandelsport, welke hij dan ook met hartstocht beoefende. Tot het einde toe bleef hij een onvermoeid wandelaar en de schoone omgeving van zijne woonplaats bood hem volop de gelegenheid om zijn smaak ten deze te bevredigen. Na zijne vestiging te Hilversum doorkruiste hij met zijne echtgenoote het Gooi in alle richtingen en na eenige jaren was er om zoo te zeggen geen schilderachtig plekje, hetwelk hem niet uit eigen aanschouwing van zijne wandelingen bekend was. Aan zijn broeder, den Oud-Inspecteur van den Militairen Geneeskundigen Dienst, die in het circa 15 kilometer verwijderde Bilthoven woonachtig was, bracht hij regelmatig bezoeken, welke hij te voet aflegde. Vaak maakte hij ook met zijne echtgenoote bondswandelingen van den A.N.W.B., omvattende eenige opeenvolgende dagtochten van 15 à 20 kilometer; en het is meer dan eens voorgekomen, dat hij aan het einde van zulk eene dagwandeling voorstelde om er meteen nog maar een tweede „dagrantsoen" aan vast te knoopen, waartoe dan echter zijne echtgenoote veelal ongenegen bleek, omdat zij hem voor te groote inspanning wilde behoeden.

En nòg een aardig voorbeeld van zijne physieke onvermoeidheid is het volgende. Toen hij in October 1938 in de kazerne van de Brigade Genietroepen te Utrecht een — uiteraard ook met zijn eigen naam versierd — monument voor de, tot de Genie behoord hebbende ridders der Militaire Willemsorde zou onthullen en de Brigade-Commandant er op zinspeelde, hem met het oog op den in vlotten pas af te leggen afstand niet voor het medemaken van de

voorafgaande inspectie over den troep uit te noodigen, wees de Generaal dit denkbeeld terstond van de hand. Hij nam dus aan de inspectie deel, hoorde vervolgens, op de hem eigen, stramme wijze in de houding staande, de toespraak van den Brigade-Commandant aan, hield daarna op gelijke wijze zijne rede tot onthulling van het monument en nam ten slotte mede het défilé af. Daarna uitte hij den wensch, een ommegang te maken over het uitgebreide kazerneterrein met zijne werkplaatsen, magazijnen e.d., welke rondgang op zijn verzoek steeds verder werd uitgestrekt en een zeer geruimen tijd duurde. Toen vertrok hij naar Hilversum met de belofte, tijdig te Utrecht terug te keeren bij het gezellig samenzijn, hetwelk aan den feestmaaltijd der officieren zou voorafgaan. Maar toen des middags in een gesprek iemand de veronderstelling uitte, dat de Generaal, evenals hij zelf, in dien tusschentijd wel een dutje zou hebben gedaan, verwierp deze die gedachte met bijna-verontwaardiging: hij bleek zich te hebben verkwikt door... het maken van eene fiksche wandeling!
Ten slotte getuigt voor zijn ijzeren gestel nog het reeds vroeger vermelde feit, dat hij slechts luttele maanden vóór zijn dood bereid was bevonden om ten dienste van luchtvaartbelangen op zijn 86e jaar nogmaals eene reis naar Nederlandsch-Indië te maken.

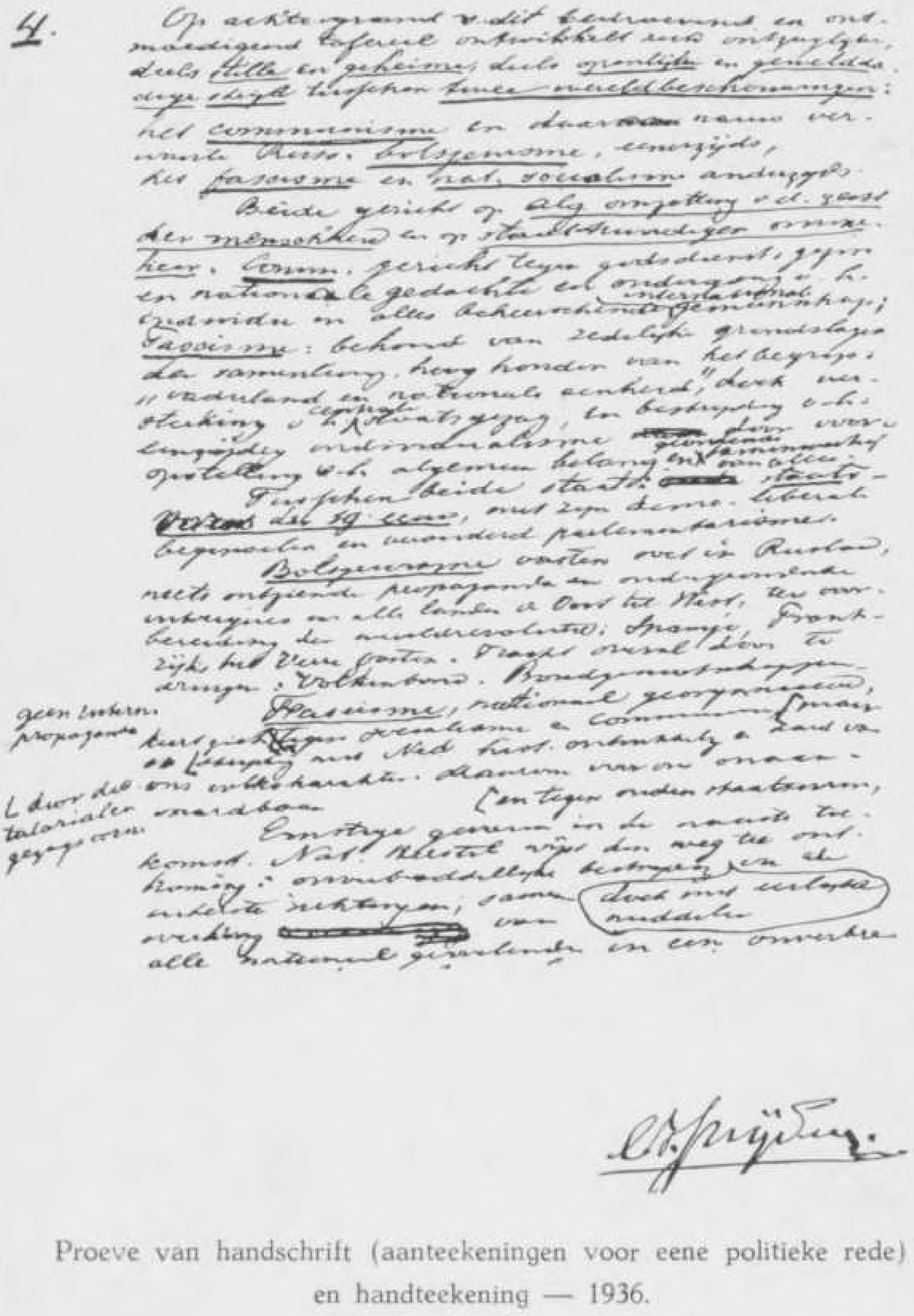

Proeve van handschrift (aanteekeningen voor eene politieke rede) en handteekening — 1936.

In zijne laatste levensjaren.

HOOFDSTUK VII

HET EINDE (1939)

Tot het laatst actief

Toen kwam, onverwacht nog en betrekkelijk snel, het einde. Op 11 Maart 1939 nam de Oud-Opperbevelhebber nog in het genot van eene ongeschokte gezondheid deel aan de feestelijkheden ter gelegenheid van het 125-jarig bestaan van den Generalen Staf.

In April d.o.v. maakte hij met zijne echtgenoote eene ontspanningsreis naar Italië; ook toen was zijn welstand van zoodanigen aard, dat hij op den dag vóór dien, waarop vrij ernstige ziekteverschijnselen zich openbaarden, met zijne echtgenoote in de brandende zon gedurende vijf uren door de ruïnes van Pompeji kon wandelen. Met het K.L.M.-vliegtuig, hetwelk als laatste de winterroute volgde en Napels aandeed, keerde hij van daar naar Nederland terug.

Ook nog op den dag van deze thuisreis bewees hij te zijn een man, die het begrip vermoeienis slechts van hooren zeggen kende. Te omtrent 1 uur verliet hij met zijne echtgenoote Napels met het vliegtuig, hetwelk hem via Marseille naar Amsterdam zou terugbrengen. Te Marseille aangekomen, weifelde de piloot om bepaalde redenen, of hij aldaar overnachten, dan wel de reis naar Amsterdam nog dienzelfden dag vervolgen zou. Toen de Generaal SNIJDERS om advies gevraagd, hem in laatstbedoelden zin ried, werd dienovereenkomstig gehandeld, zoodat nog dien avond Schiphol werd bereikt. Daar stiet de Generaal toevallig op een gezelschap van officieren, die hem hartelijk begroetten en gedurende geruimen tijd op dezen geëerden en gaarne gezienen gast beslag legden. Ten slotte kon hij zijne reis vervolgen en tegen middernacht kwam hij in zijne woning in de Sophialaan te Hilversum aan. Een ander, ook al was hij niet dichter bij de negen dan bij de acht kruisjes, zou zich allicht na een half etmaal van reizen c.a. dadelijk ter ruste hebben begeven. Maar hij week niet af van zijne onveranderlijke gewoonte om terstond na thuiskomst zijn koffer te ontpakken en alles, wat daaruit kwam, weder op zijne

normale en vaste plaats op te bergen, zoodat het wederom 1 uur werd, alvorens hij zijn bed opzocht.

Zijne ziekte en zijn heengaan

Eenige dagen na zijn terugkeer te Hilversum deed hij zich in het Diaconessenhuis aldaar opnemen voor eene geneeskundige behandeling. Reeds spoedig vond de vereischte vóór-operatie plaats, welke, evenals de op 9 Mei uitgevoerde tweede operatie met goed gevolg werd volbracht en doorstaan, zoodat, rekening houdende met het oer-gezonde gestel van den patiënt, alle hoop op een gunstig verloop bestond. Doch een dag of tien later trad eene ongunstige wending in den toestand in en op 26 Mei, kort vóór middernacht, blies de Generaal SNIJDERS den laatsten adem uit.
Nederland's „grand old man" was niet meer!
Op den 31en Mei werd onder een overweldigenden toeloop van belangstellenden, waarbij behalve een tweetal vertegenwoordigers van H.M. de Koningin o.m. de Minister-President en 6 van de overige leden van het Kabinet aanwezig waren, zijn stoffelijk overschot op de begraafplaats „Oud Eik en Duinen" te 's-Gravenhage ter aarde besteld. Aangezien hij den wensch te kennen had gegeven, niet met militaire eer te worden begraven, brachten daarbij slechts een bataljon Grenadiers en een bataljon Jagers, beide met vaandel, de laatste eerbewijzen, terwijl voorts eenig bijzonder, doch eenvoudig ceremonieel plaats vond in verband met de hoedanigheid van den ontslapene als Ridder in de Militaire Willemsorde.

Grafrede van Minister Colijn

Daarbij hield de Minister-President, Dr. H. COLIJN, mede namens de Regeering eene schitterende grafrede, welke op zóó treffende wijze het rijke leven van den Generaal SNIJDERS als „in a nutshell" beschreef, dat dit „monument in woorden" hier in extenso behoort te worden opgenomen.
Minister COLIJN dan sprak als volgt:

„Door de familie van Generaal SNIJDERS uitgenoodigd zijnde om bij deze plechtigheid als eenige spreker het woord te voeren, rust op mij dus de dubbele taak om getuigenis te geven van de gevoelens, die de Nederlandsche Regeering bij deze lijkbaar tot uitdrukking wil brengen èn de tolk te zijn van zoo menige organisatie, waarmede Generaal SNIJDERS bij zijn leven verbonden is geweest. Het aantal dezer organisaties, waaraan de

Generaal zijne belangstelling of zijne werkkracht schonk, gaat de dertig te boven en reeds daarom alleen verwacht gij van mij niet eene nagenoeg eindelooze opsomming van de veelzijdige werkzaamheden, waardoor dit leven gevuld werd en zult gij het begrijpen, dat ik er vooral naar streven zal, de nationale beteekenis van den persoon en van zijn arbeid naar voren te brengen.

Intusschen staat de waardeering van die beteekenis niet los van de feiten, waardoor dit lange, arbeidzame leven gesierd is geworden.

Het zegt nog wel niet veel, maar toch wel iets — wijl heenwijzend naar meer dan gewone intellectueele begaafdheid — dat de jonge SNIJDERS op 17-jarigen leeftijd als No. 1 aan de K.M.A. werd toegelaten tot de opleiding voor officier bij het wapen der Genie. Het geeft aan die intellectueele begaafdheid een verzwaard accent als hij drie jaar later als No. 1 van zijne jaargenooten wordt aangesteld tot tweede-luitenant bij het toenmalige Korps Ingenieurs, Mineurs en Sappeurs.

Het zegt reeds iets meer voor de toekomstige loopbaan van den jongen tweede-luitenant, dat hij, die nog geen jaar officier was, detacheering aanvraagt bij het Nederlandsch-Indische Leger op het tijdstip, dat dit leger gereed staat een aanvang te maken met het tot rede brengen van een weerbarstig Sultanaat in het noordelijk deel van Sumatra.

Het bevestigt de beteekenis van den drang naar daden, die ons in dat verzoek om naar Indië te gaan reeds opvalt, dat deze jonge ondernemende officier binnen drie maanden na zijne komst in Atjeh reeds werd voorgedragen voor de hoogste militaire belooning, die onze krijgsmacht kent: het Ridderkruis der Militaire Willemsorde.

Dat kruis gewaagt van moed, van beleid en van trouw, door den drager er van aan den dag gelegd. Het is eene belooning. Maar zal het goed zijn, dan moeten die woorden voor den drager er van tot levensdevies worden. Dan moet dat devies eene belofte inhouden, waarvan aan het einde van dit aardsche leven kan worden getuigd, dat zij in rijke vervulling is gegaan.

Welnu, wie kan ook slechts den geringsten twijfel voelen opkomen bij de vraag, of het leven van Generaal SNIJDERS de vervulling dier belofte heeft gebracht?

Of men hem volgt als leeraar aan de K.M.A. en later als hoofd van onderwijs bij die inrichting, of men hem aan het werk ziet bij het wapen der Genie dan wel bij opdrachten in het buitenland, altijd weer blijken kunde, doorzicht, werkkracht en karaktereigenschappen te beantwoorden aan de hoogste eischen, die men aan de besten onder ons stellen mag. Overtuigend bleek de erkenning hiervan uit het feit, dat de Regeering zeer uitzonderlijk vroeg — immers SNIJDERS bekleedde nog maar den kapiteinsrang — van hare waardeering blijk gaf door eene benoeming tot Ridder in de Orde van den Nederlandschen Leeuw.

Niet minder opvallend was de benoeming tot Sous-Chef en later tot Chef van den Generalen Staf. Ware hiermede de militaire loopbaan afgesloten geworden, dan had zij daarom alleen reeds gerekend mogen worden tot de zeer uitzonderlijke, omdat SNIJDERS te voren nimmer bij den Generalen Staf had gediend en ook nimmer de Hoogere Krijgsschool had bezocht.
Ik heb een persoonlijke reden om bij deze staf-periode een oogenblik stil te staan. Toen ik den 4en Januari van het jaar 1911 als Minister van Oorlog optrad, was Generaal SNIJDERS een half jaar te voren benoemd tot Chef van den Staf en bekleedde hij reeds twee en een half jaar den generaalsrang. De nieuw-opgetreden Minister van Oorlog had weliswaar in het Indische Leger als officier gediend — doch slechts in de subalterne rangen — maar was enkele jaren te voren in Indië in den burgerlijken dienst overgegaan. Een burger-minister van oorlog was in Nederland nog niet voorgekomen.
De verhouding tusschen Minister en Chef van den Staf is altijd eene zeer bijzondere, maar was het zeker in de jaren 1911, 1912 en 1913, toen, evenals thans ook weer, op velerlei gebied gewerkt werd aan den ombouw bij onze Landmacht. Slechts door innige samenwerking en volkomen harmonie tusschen de hoogste adviseerende militaire en de beslissende burgerlijke autoriteit kan dan voor de landsverdediging iets goeds worden bereikt. Dat in die jaren het gestelde doel is bereikt geworden, is niet het minst te danken aan de onverpoosde toewijding van den Chef van den Staf, Generaal SNIJDERS, aan de welwillendheid, waarmede hij den zooveel jongeren Minister van Oorlog

steeds ter zijde stond, aan zijne uitsluitend door het belang der zaak ingegeven raadgevingen.

Ik heb hem meer dan eens daarvoor persoonlijk gedankt. Ik doe het hier bij zijne lijkbaar in het openbaar.

Het waren de schokkende gebeurtenissen van de Augustusmaand 1914, die Generaal SNIJDERS uit de afgeslotenheid van de bureaux van den Generalen Staf ineens in het volle licht van de algemeene volksaandacht plaatsten.

Het is hier niet de plaats eene breede schets te geven van de werkzaamheden en van de verantwoordelijkheid van den Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht gedurende de jaren 1914 tot en met 1918.

Wel was de mobilisatie vlot verloopen, en wel schiep de kort te voren tot stand gekomen nieuwe legerorganisatie de gelegenheid om dadelijk met de concentratie der opgekomen troepen een aanvang te maken, maar aan het apparaat, dat, zoo noodig, onze neutraliteit met kracht van wapenen zou moeten handhaven, ontbrak nog veel. De materieele uitrusting van het leger was nog lang niet op de hoogte van den tijd en de geoefendheid van de onder de wapenen geroepen oudere lichtingen was niet op het peil, dat voor den modernen oorlog werd geëischt.

In dat alles moest verbetering worden gebracht; de uitrusting moest, voorzoover dit mogelijk bleek, worden aangevuld, de geoefendheid der troepen verhoogd. En dat alles moest geschieden, terwijl tegelijkertijd telkens nieuwe scharen de bestaande legersterkte kwamen vergrooten, nieuwe eenheden moesten worden gevormd en nieuwe takken van dienst in het leven moesten worden geroepen.

Voegt men daarbij dan de spanningen, die zich, ondanks onzen neutraliteitswil, van tijd tot tijd voordeden en de haast bovenmenschelijke verantwoordelijkheid voor het krijgsbeleid, indien wij met een onvoldoend uitgerust leger in den oorlog zouden worden betrokken, dan komt de vraag op, hoe het mogelijk is, dat één man gedurende vier lange jaren, onder zulke ongunstige verhoudingen, dien last heeft kunnen torschen.

Als ik over het antwoord op die vraag nadenk, dan gaan mijne gedachten weer terug naar dat 64 jaar geleden verdiende kruis met zijn devies van moed, beleid en trouw. Nu niet naar den physieken moed, maar naar den hoogen moreelen moed, die

voor de zwaarste verantwoordelijkheid niet terugdeinst; naar het beleid, dat de passende maatregelen op het juiste oogenblik weet te nemen; naar de onkreukbare trouw, die alles, ook zichzelf, weet te geven en om niets voor zichzelf vraagt.
Onbegrensde toewijding aan Vorstin en Vaderland vormde de motorische kracht voor de vervulling van eene taak, waarvan men de zwaarte slechts benaderen kan.
Over het einde van deze vierjarige periode valt een schaduw, waaraan wij hier en vandaag niet mogen voorbijgaan. Buigend voor onredelijke critiek hebben de toenmalige bewindhebbers den Opperbevelhebber tot heengaan genoopt. En wel werd voor die daad een jaar later verzoening gedaan door de verleening van het Grootkruis van den Nederlandschen Leeuw, maar dat heengaan zelf en nog meer de wijze, waaròp dat heengaan plaats greep, doet nu nog zeer. Het was allerminst in overeenstemming met de ongemeen groote diensten, die Generaal SNIJDERS aan volk en vaderland bewezen had.
En toch is er een goede kant aan. Dat ongewone afscheid uit het ambt heeft de gelegenheid geschonken om aan heel het volk te toonen, welk een gaafheid van karakter deze groote soldaat bezat.
Intellectueele begaafdheid, groote werkkracht, omvangrijke kennis zijn eigenschappen, die in het leven veel beteekenen. Maar zij worden alle overtroffen door, wat de Engelschen plegen te noemen, het bezit van een „sterling character". Zulk een karakter heeft de Generaal getoond te bezitten door de wijze, waarop hij zich gedroeg onder de hem aangedane bejegening.
Hier geen bittere polemiek, hier ook niet de geringste intrige; integendeel: waardige berusting, geloovend, dat de tijd recht zal doen. En inmiddels zich aangordend om het leven niet als afgesloten te beschouwen, doch het ook verder met al zijne gaven en krachten te stellen in dienst van het nationaal belang.
Alle arbeid, die hem riep ter bevordering van de volkskracht en ter bestrijding van een futloos défaitisme, kon verzekerd zijn van zijne hartelijke instemming en van zijne krachtige medewerking. Zelfs hoon, die een enkele maal zijn deel was, hield hem van dien strijd niet terug en zijne volharding daarin heeft ongetwijfeld bijgedragen tot de herleving van het nationaal gevoel, dat in de laatste jaren onder ons volk viel waar te nemen.
Als wij — en terecht — in de jaren 1914/1918 het hoogtepunt

zien van deze schitterende militaire loopbaan, dan mogen wij toch nimmer vergeten, dat de zedelijke kracht, die van dit leven uitging, ook na 1918 is blijven schitteren als een flonkerende ster.

Als Voorzitter van de Vereeniging „Ons Leger", eene functie, die hij zes jaar lang vervulde, is hij blijven werken voor de belangen van het leger, dat hem lief was.

En daarbij bleef het niet. De Vereeniging „Onze Vloot" telde hem onder de warme belangstellenden. Zoo ook de beide Vereenigingen van Reserve-Officieren, de Vrijwillige Landstorm, verschillende burgerwachten, de Nationale Bond „Het Mobilisatiekruis", de beide Vereenigingen van Ridders der Militaire Willemsorde, het Legermuseum „Generaal HOEFER", de Vereeniging MENNO VAN COEHOORN en het Roode Kruis. Kortom, er is, op het gebied van bevordering van 's lands weerbaarheid, nauwelijks een terrein te noemen, waarnaar zijne diepgaande belangstelling niet uitging.

Vroeger dan de meeste anderen onderkende hij de beteekenis van de luchtvaart van militair standpunt als op civiel terrein. Bij de manoeuvres in de Betuwe in 1911 vloog hij als Chef van den Staf mee in de toen nog uiterst gebrekkige vliegtuigen, die aan het leger waren toegevoegd. Onze samenwerking bij de oprichting van de militaire Luchtvaart-Afdeeling, die niet zoo heel lang daarna tot stand kwam, behoort tot mijne aangename levensherinneringen.

Zijne krachtige medewerking bij de totstandkoming van de E.L.T.A. te Amsterdam blijft in dankbare herinnering; zijne medewerking bij de oprichting van de K.L.M. en de K.N.I.L.M. wordt nog dagelijks vermeld. Zijn krachtig initiatief bij de voorbereiding van den eersten vliegtocht van Nederland naar Indië is de oorsprong geweest van onze wonderbare luchtverbinding met Nederland overzee. Ondanks zijn hoogen leeftijd — nog in zijn 76e levensjaar — reisde hij in het belang der luchtvaart naar Java en nog maar enkele maanden geleden, toen reeds 86 levensjaren volbracht waren, bood hij zich aan om andermaal die reis te ondernemen.

Niet minder gaf hij zich aan de bevordering van de belangen, die door de beide vereenigingen voor luchtvaart binnen het Koninkrijk en door de Nationale Luchtvaartschool werden nagestreefd, terwijl buiten den militairen cirkel het Koninklijk Insti-

tuut van Ingenieurs, de Nationale Tucht-Unie en de vaderlandsche scheepsbouw [1]) van tijd tot tijd zijne aandacht opvorderden en die dan ook tot de volle maat verwierven.
De versterking van het nationaal gevoel onder de jeugd — en ik denk hierbij vooral aan het Nationaal Jongeren Verbond — werd door hem bevorderd met eene energie, die alleen te verklaren is uit het feit, dat zijne grijsheid nog de volle impulsen der jeugd kende en uit het besef, dat wie op de jeugd beslag legt, aan de toekomst van het vaderland bouwt.
Zoo is er dan, wanneer men dit leven overziet, alle reden om met nadruk te getuigen: „il a bien mérité de sa patrie".
Waar het gold bevordering van het nationaal gevoel, waar het betrof verhooging van 's lands weerkracht, waar het aankwam op eene ruime visie in toekomstmogelijkheden, daar kon men overal Generaal SNIJDERS vinden in het voorste gelid van belangstellenden en meestal onder de duwers en stuwers.
En wat is van dit rijke leven, zoo vol van gewichtigen arbeid, nu de waarde voor ons en voor de toekomst van ons volk?
Die waarde ligt natuurlijk ook in hetgeen door hem werd verricht, maar ik zie haar toch vooral in het voorbeeld, dat ons door dit leven is geschonken.
Als ik een woord mag bezigen, eeuwen geleden onder bijzonder moeilijke omstandigheden eens gebezigd, dan komt mij COEN's „dispereert niet" voor den geest. Het is een woord, dat ook de lijfspreuk had kunnen zijn van een anderen groote, die onze krijgsmacht in Indië diende, van Generaal VAN HEUTZ, tijdgenoot van Generaal SNIJDERS.
De gedachte, die in dat woord ligt opgesloten, loopt als een draad ook door het leven van onzen Oud-Opperbevelhebber. Nimmer wanhopen, altijd volhouden, ook als wind en stroom tegen zijn. Door woord en door daad toonen, dat allerlei tegenheden, die ons deel zijn, kunnen worden overwonnen, indien slechts de wil om te overwinnen sterk genoeg is.
Juist de eerste vijftien jaren na 1918, toen er niets dan tegen-

---

[1]) De spreker doelde hier kennelijk op de omstandigheid, dat de Generaal SNIJDERS, door de Rotterdamsche Droogdok-Maatschappij aangezocht zijnde om ten aanzien van bepaalde aangelegenheden als adviseur te haren behoeve op te treden, in die hoedanigheid vele malen de feestelijke tewaterlating van groote schepen met zijne tegenwoordigheid vereerde.

stroom en tegenwind was, leveren het bewijs, dat COEN's adagium ook bij Generaal SNIJDERS richtsnoer voor het leven was.

En nu is dit aardsche leven ten einde. Wij staan bij de baar van een waarlijk groot man, van wien echter evenals van ieder onzer geldt: stof zijt gij en tot stof zult gij wederkeeren.

Wij, die hier op den doodenakker aanwezig zijn en een groot deel van het Nederlandsche volk, dat in gedachte heden met ons is, buigen ontroerd het hoofd voor de majesteit van den dood, die ook de besten niet spaart. En in ons hart klimt de bede op, dat de genade Gods ook zijn sterven met licht moge hebben omstraald."

Met enkele woorden van deelneming en troost aan de nabestaanden besloot Minister COLIJN zijne indrukwekkende rede.

Nederland had een van zijne groote zonen ter ruste gelegd!

NASCHRIFT

Terstond na het overlijden van den Generaal SNIJDERS vormde zich bij het dagelijksch bestuur van de Koninklijke Nederlandsche Vereeniging „Ons Leger" het voornemen om te trachten te geraken tot het vereeuwigen van de nagedachtenis van deze groote figuur door een gedenkteeken op zijn graf.
Te dien einde deed het in de pers verschijnen een oproep om geldelijke bijdragen voor dit doel, welke oproep in zeer ruimen kring weerklank vond en van vele zijden bijdragen deed binnenkomen. Bovendien echter deed een groot aantal vereenigingen, organisatiën e.d. aan genoemd bestuur blijken van haar wensch om te komen tot de oprichting van een uitgebreid nationaal comité, hetwelk zoowel in Nederland als in de overzeesche gebiedsdeelen van het Koninkrijk gelden zou inzamelen ten behoeve van de oprichting van een gedenkteeken in grooten stijl, waarin niet alleen de Oud-Opperbevelhebber SNIJDERS, doch ook de groote nationale figuur SNIJDERS zou worden geëerd en herdacht. Als uitvloeisel daarvan werd in eene, daartoe door het bestuur van de Vereeniging „Ons Leger" met talrijke afgevaardigden van de bedoelde andere vereenigingen enz. belegde vergadering met het vorenomschreven doel opgericht een uitgebreid nationaal comité, waarvan de Oud-Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië Mr. D. FOCK het voorzitterschap aanvaardde, terwijl in Oost- en West-Indië met medewerking van den Gouverneur-Generaal en van de Gouverneurs hulp-comité's werden gevormd.
Alles was voorbereid om in September 1939 eene grootscheepsche propaganda in te leiden, toen het uitbreken van den grooten oorlog en de daaruit voortvloeiende mobilisatie te onzent dit voorshands onmogelijk maakten. En toen, ruim een half jaar later, het comité zijne voorbereidingen had getroffen om, zij het dan op eenigszins meer beperkte schaal, zijne taak alsnog ter hand te nemen, sloeg de Duitsche overval van Mei 1940, gevolgd door de bezetting van ons land, het „werkcomité" vrijwel geheel en al uiteen en werd alle verdere arbeid ten deze lamgelegd.
De overgebleven leden van het comité hebben toen, mede in overleg met de nabestaanden van den Generaal SNIJDERS, besloten, van alle verdere propaganda af te zien, de binnengekomen gelden

— welke gelukkig aan inbeslagneming door de bezettingsoverheid zijn ontsnapt — veilig te beleggen en zich verder te beperken tot het voorbereiden van de plaatsing van een eenvoudig, smaakvol gedenkteeken in het Nederlandsch Legermuseum te Leiden, waarvoor het beschikbare bedrag toereikend mocht worden geacht. Het model in gips voor het, te zijner tijd te gieten bronzen borstbeeld van den Generaal is ontworpen en uitgevoerd door Mejuffrouw I. A. L. VAN BEECK CALKOEN te Utrecht, het steenen voetstuk door de Firma G. KEUZENKAMP te 's-Gravenhage. [1]) Een meer dan levensgroot beeld in gips van den Generaal, hetwelk Mejuffrouw VAN BEECK CALKOEN reeds had vervaardigd ten behoeve van de tijdelijk gekoesterde, grootschere plannen, is gebronsd en geschonken aan het Koloniaal Militair Invalidenhuis „Bronbeek" te Arnhem, waar het eene zeer gewaardeerde opstelling heeft gevonden.

---

[1]) Den 15en Juni 1946 is het gedenkteeken in het Legermuseum te Leiden door Mevrouw W. M. A. Snijders-Meyer in tegenwoordigheid van talrijke belangstellenden (o.a. een vertegenwoordiger van Z.K.H. Prins Bernhard) onthuld. Tevoren hadden het woord gevoerd: de voorzitter van het comité, Gen.-Maj. K. E. Oudendijk, de Luit.-Gen. W. J. C. Schuurman en de zoon van Generaal Snijders, de heer Ir. C. J. Snijders. — Noot van den schrijver van het voorwoord.

GENERAAL SNIJDERS' LEVENSLOOP VAN JAAR TOT JAAR

1852	Geboren te Nieuwe Tonge.
1865—69	Leerling van de H.B.S. te Middelburg.
1869—72	Aan de Kon. Mil. Academie als cadet bij het wapen der genie.
1872	Benoemd tot tweede-luitenant bij het Korps Ingenieurs, Mineurs en Sappeurs.
1872—73	Bij den Staf der Genie te Honswijk en te Utrecht.
1873—75	Gedetacheerd bij het Leger in Nederlandsch-Indië.
1874/75	Deelneming aan krijgsbedrijven van de tweede Atjeh-expeditie.
1875	Bevorderd tot eerste-luitenant.
	Terugkeer naar Nederland.
	Benoemd tot Ridder 4e kl. in de Militaire Willemsorde; gerechtigd tot het dragen van het zgn. Expeditiekruis en van de Atjeh-medaille.
1875—76	Bij den Staf der Genie te Utrecht.
1876—80	Leeraar aan de Kon. Mil. Academie.
1880—81	Bij den Staf der Genie te Dordrecht.
1881—82	Bij den aanbouw van het fort aan den Nieuwen Maasmond te Hoek van Holland.
1882—86	Gedetacheerd te Maagdenburg tot het houden van toezicht bij den aanmaak van pantsermaterieel.
1883	Bevorderd tot kapitein.
	In het huwelijk getreden.
1885	Benoemd tot Ridder in de Orde van de Heiligen Mauritius en Lazarus (Italië).
1885/86	Bijwoning van schietproeven te Boekarest; benoemd tot Officier in de Kroonorde (Roemenië).
1886	Bijwoning van schietproeven te Spezia.
1886—87	Bij het Korps Genietroepen.
1887—94	Hoofd van Onderwijs aan de Kon. Mil. Academie.
1894	Benoemd tot Ridder in de Orde van den Nederlandschen Leeuw.
1894—95	Bij den Staf der Genie te Amsterdam.
1895—01	Eerstaanwezend-Ingenieur te Gorinchem.

1901	Bevorderd tot majoor.
1901—04	Eerstaanwezend-Ingenieur te Haarlem.
1903	Bevorderd tot luitenant-kolonel.
1904—08	Commandant in het 1e Genie-Commandement te Utrecht.
1906	Bevorderd tot kolonel.
	Zending naar Scandinavië als lid van de internationale commissie ingevolge het tractaat van Stockholm; benoemd tot Commandeur 2e kl. in de Orde van St. Olaf (Noorwegen) en in de Orde van het Zwaard (Zweden).
1908—10	Sous-Chef van den Generalen Staf.
1908	Bevorderd tot generaal-majoor.
1910—14	Chef van den Generalen Staf.
1911	Bevorderd tot luitenant-generaal.
	Bijwoning van de Duitsche-Keizermanoeuvres; benoemd tot Ridder 1e kl. in de Orde van den Rooden Adelaar (Pruisen).
1914	Benoemd tot Grootofficier in de Orde van Oranje-Nassau.
1914—18	Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht.
1918	Overlijden van zijne echtgenoote.
	Afgetreden als Opperbevelhebber en eervol uit den militairen dienst ontslagen.
1919	Eerste bemoeïngen ten behoeve van de nationale luchtvaart (E.L.T.A.).
	Nationale huldiging te 's-Gravenhage.
	Begiftigd met het Ridderkruis in de Huisorde van den Gouden Leeuw van Nassau; bij bevordering benoemd tot Ridder-Grootkruis in de Orde van den Nederlandschen Leeuw.
1920	Eerste Indische reis, tot het bijwonen van de jaarvergadering van „Indië-Weerbaar" te Bandoeng, enz.
1923	Benoemd tot Ridder-Grootkruis in de Kroonorde van België.
1924	Ontwapeningsdebat tegen Prof. VAN EMBDEN.
1928	Tweede Indische reis, tot het bijwonen van de opening van de lijnen der K.N.I.L.M.
1929	Derde Indische reis, tot het voeren van besprekingen ten behoeve van de K.N.I.L.M.

1930	Voor de tweede maal in het huwelijk getreden; vestiging te Hilversum.
1932	Grootsche huldiging ter gelegenheid van zijn 80en verjaardag; défilé op den Strandboulevard te Scheveningen.
1933	Bij de Kamerverkiezingen opgetreden als lijstaanvoerder voor het Verbond voor Nationaal Herstel.
1939	Te Hilversum overleden.

INHOUD

Bladz.

Voorwoord van den Voorzitter der Kon. Ned. Ver. „Ons Leger" 3

Een woord ter inleiding 7

EERSTE DEEL

VAN DE WIEG TOT DE KRAAG MET STERREN

(1852—1872)

Hoofdstuk I

In de jongenskiel 10

Ouderlijk gezin. — Schoolopleiding. — Beroepskeuze.

Hoofdstuk II

In het cadettenmouwvest (1869—1872) 15

Verblijf aan de K.M.A. — Verloop van zijne studie. — Detacheering bij het Bataillon Mineurs en Sappeurs (1870). — Benoeming tot officier.

TWEEDE DEEL

VAN TWEEDE-LUITENANT TOT OPPERBEVELHEBBER

(1872—1918)

Hoofdstuk I

De eerste schrede bij de Genie (1872—1873) 19

Eedsaflegging. — Bij den Staf der Genie te Utrecht (1872—'73).

Hoofdstuk II Bladz.

Een zijstap naar de tropen (1873—1875) 21

De aanleiding. — Reis naar Oost-Indië. — Plaatsingen op Java. — Uitzending naar Atjeh. — Deelneming aan krijgsverrichtingen. — Kota Alam. — Bijna verdronken. — Missigit Longbatta. — Lamara Olejlo. — Bij den Staf der Genie te Kota Radja. — Verlenging van detacheering afgewezen. — Terugkeer naar Nederland. — Ridder M.W.O.

Hoofdstuk III

Verdere loopbaan als genieofficier (1875—1908) 37

Bij den Staf der Genie te Utrecht (1875—'76). — Leeraar aan de K.M.A. (1876—'80). — Bij den Staf der Genie te Dordrecht (1880—'81). — Hoek van Holland (1881—'82). — Detacheering te Maagdenburg (1882—'86). — Schietproeven te Boekarest (Dec. 1885/Jan. '86). — Schietproef te Spezia (April 1886). — Huwelijk. — Bij het Korps Genietroepen (1886—'87). — Hoofd van Onderwijs aan de K.M.A. (1887—'94). — Wetenschappelijke arbeid. — Bij den Staf der Genie te Amsterdam (1894—'95). — Eerstaanwezend-Ingenieur te Gorinchem (1895—1901). — Overgang naar den Generalen Staf afgewezen. — Eerstaanwezend-Ingenieur te Haarlem (1901—'04). — Verhouding met zijne officieren. — Afgewezen aanbiedingen. — Genie-Commandant te Utrecht (1904—'08). — Zending naar Scandinavië (1906). — Afscheid van de Genie.

Hoofdstuk IV

Bij den Generalen Staf (1908—1914) 61

Benoeming tot Sous-Chef van den Generalen Staf. — Portefeuille van Oorlog afgewezen. — Commando over eene divisie afgewezen. — Benoeming tot Chef van den Generalen Staf. — Oordeel over zijne wijze van optreden. — Inzicht in politiek-militaire toestanden. — Werkzaamheid bij den Generalen Staf. — Verdere werkzaamheid.

Hoofdstuk V Bladz.

Het tijdperk van de gekruiste maarschalkstaven (1914—1918) 75

Voorgeschiedenis van de benoeming tot Opperbevelhebber. — Keuze van den persoon. — Positie van den Opperbevelhebber. — Bezoldiging. — Benoeming. — Persoonlijkheid en karakter. — Verhouding met de Ministers. — Persoonlijke neutraliteit. — De mobilisatie enz. Uitbouw van het leger. — Strategisch beleid. — Ontslag.

Hoofdstuk VI

Het smadelijk einde — en de genoegdoening 111

Conflict met den Minister van Oorlog. — Voorgeschiedenis. — Het conflict. — Het ontslag. — Critiek op het ontslag. — De genoegdoening.

DERDE DEEL

DE LAATSTE TWINTIG JAREN

(1918—1939)

Hoofdstuk I

Ambteloos, niet werkeloos 124

Verdere werkzaamheid. — Gaven als redenaar.

Hoofdstuk II

Promotor van de Nederlandsche luchtvaart 127

Eerste bemoeiïngen. — Vereeniging voor Luchtvaart. — Invloed als (Sous-)Chef van den Generalen Staf. — E.L.T.A. — Bemoeiïngen voor de K.L.M. — Eerste Indische reis (1920). — Verdere werkzaamheid ten behoeve van eene luchtverbinding met Indië. — Bemoeiingen met de K.N.I.L.M. — Tweede Indische reis (1928). — Derde Indische reis (1929). — Verdere bedrijvigheid op luchtvaartgebied. — Ontworpen vierde Indische reis.

Hoofdstuk III Bladz.

Kampioen voor de nationale weerbaarheid 141

Voorzitter van „Ons Leger". — Indische reis (1920). — Strijd tegen ontwapening. — Debat SNIJDERS—VAN EMBDEN.

Hoofdstuk IV

In de politieke arena 147

Afkeer van de politiek. — Nationaal Herstel. — Standpunt tegenover de N.S.B.

Hoofdstuk V

Werkzaamheid op verschillend terrein 153

Bestuursfunctiën in vereenigingen. — Verdere vereenigingsarbeid. — Bemoeiïngen met actueele vraagstukken.

Hoofdstuk VI

Particulier leven 157

Huwelijksleven. — Dagelijksche leefwijze. — Vitaliteit.

Hoofdstuk VII

Het einde (1939) 161

Tot het laatst actief. — Zijne ziekte en zijn heengaan. — Grafrede van Minister COLIJN.

Naschrift 170

Bijlage: Generaal Snijder's levensloop van jaar tot jaar ... 172